

ئاستانه

منڊى اقرأ الثقافى
www.iqra.ahlamontada.com

نهنگترين چه وانشه كارى

ره خنه گرتن له و بنه مايانه مى موحه ممد شه حرور
ته رزه كانى له سهر بنيات ناوه

◀ نووسين: يووسف سهرين

◀ وهرگيران: م. بيلال جهلال هدداد

یوسف سەمرین

یوسف سەمرین توێژەریکی فەلەستینیە.

* خاوەنی پرونامەی بەکالۆریۆسە لە فێقه و تەشریح
لە زانکۆی قودس/ کۆلیژی الدعوة و اصول الدین.
* هەلگری پرونامەی ماستەرە لە بواری فەلسەفە
لەسەر تیزی (موقف ابن تیمیة من المعرفة القبلية
وشئ من آثاره الفلسفية).

چەندین بەرھەمی کتێبی هەیە، لەوانە:

١- بؤس التلفيق: ئەم کتێبە بەردەستت کە بەناوی
(نەنگترین چەواشەکاری) بە کوردی کراوە.
٢- تناقضات منهجية له رەخنەگرتن لەسەر تیزی
دکتۆراکەیی عەدنان ئیبراھیم.

٣- القراءة العلمانية للتاريخ الاسلامي

٤- بيع الوهم_تھاافت طرح أيلال رشيد عن صحيح
البخاري.

* خاوەنی چەندین بەرھەمە لە پۆژنامە و گۆڤار و
دیمانە و بەشداری وائەگوتنەوێ خۆی ھەزری.

* پێشکەشکردنی چەندین وائەبی بەسوودی ھەزری و
فەلسەفی و ئەدەبی و رەخنەگرانە.

نهنگترین چهواشهکاری

په‌خنه‌گرتن له‌و بنه‌مایانه‌ی موحه‌مممه‌د
شه‌دروور

ناوی نووسەر : یوسف سه‌مرین
ناوی وه‌رگیپر : بیلال جه‌لال جه‌داد
دیزاینی ناوه‌وه و به‌رگ : ریک‌خراوی ئاستانه
نۆبه‌تی چاپ : یه‌که‌م ۲۰۲۳
تیـــــراژ : ۱۰۰۰ دانـــــه

له به‌ریوه‌به‌رایه‌تی گشتی کتبخانه گشتیه‌کان - هه‌ریمی کوردستان
ژماره سپاردنی (۱۸۷۵) ی سالی ۲۰۲۳ پێدراوه

نهنگترین چه و اشته کاری

پهځنه گرتن له وېنه مایانه ی موچه ممد شه دروور
تهرزه گانی له سمر بنیات ناوه

نووسینی:

یوسف سه مرین

وه رگیرانی:

بیلال جه لال جه داد

پېشەكارى ۋە رەگىر

بەناۋى خۋاى گەۋرە ۋە مېھرىبان، سۇپاس ۋە ستايش بۇ خۋاى پەرۋەردگارمان،
 ۋە لاۋاتى بىچ ئەندازە بۇ سەر پەيامبەر ۋە يار ۋە ياوران ۋە خاۋخىزانى، پاشان..
 لەم سەردەمەدا، ھەولەكانى تېكەل كەردنى ھەق ۋە باتل زۆر بوون، ۋەكوو
 پەيامبەرمان (ﷺ) نامازەى بۇ كەردوۋە، ھەروەھا فېتنە ۋە ناشوۋەكان ۋەكوو
 شەپۇلى دەرياكان بەتىن دەبن.

ئەم سەردەمە تارىكسان ۋە شەپۇلى ناشوۋەكان ھاتوون، لەگەلىشدا لاۋازى
 ۋە كەساسى ھالى مۇسلمانان.

بەلام ھەول ۋە تېكۆشانەكانى ھەندىكى زۆر كەم لە مۇسلمانان بۇ تېكۆشانى
 فېكىرى بەرۋوى شەپۇلەكان ۋە تارىكىيەكاندا دەدرەۋىتتەۋە، دىخۇشكارن،
 نەۋىيەكى بوئىر ۋە وريا ۋە ھۇشيار ۋە خوتنەۋار بەرھەم بەيتن بە يارمەتى خۋاى
 گەۋرە.

خۋاى گەۋرە لېمان قېۋول بىكات ۋە لەبەر پەزەزى خۇى يىت كارەكانمان.

ئامىن ئامىن

بىلال جەلال ھەداد

پېش دەستپېك

زۆرن ئەو عدقلانەي (ژىرىيانەي) كە مەۋقايەتى بەرھەمى ھىناون بۇ پېشەۋايەتى مليۇنان خەلگ بۇ چەندىن سالى، ئىتر ئەو رابەرايەتپانە بەرھەم خىر بووين ياخود شەر، بەلام كەسى ژىر، ورد دەپتەۋە لىيان و بەراوردىان دەكاتەۋە بە بنەماكانى بىرى چەسپار و بۇچوونى پىكراۋ بۇئەۋەي رپوون بېتەۋە تا چەند دېتەۋە لەگەل ژىرى و فېترەتدا، ناخۇ ئاستى پاراۋى چەندە لە نەبوونى تېكگىران و دژىە كېوون.

سا لەبەر ئەمە خواستېكى پېۋىست پەيدا بوو بۇ دامەزاندنى زنجىرەك لەم «تېزى فېكرىيانە»، جا لەم كىتەپدا نووسەر يوسف سەمرىن رەخنەكانى پېشكەش دەكات لەسەر كەسايەتپىيەكى جى مېشتومرى دەيان سالى نىو گۆرەپانى ئىسلامى، ئەو كەسەي كە لەم دواپانەدا دووبارە ھىتراۋەتە پېشەۋە و لە (رەمەزانى سالى ۲۰۱۸) دا جارىكى تر ھىتراپەۋە بەر دىدى خەلگى، گواپە بىرىارىكى ئىسلامىيە و كەسېكى تازەگەرە «مۇھەممەد شەھروور»، بۇئەۋەي دووبارە شېرەپىيەكانى خۇي نوئى بىكاتەۋە بۇ ماناكارى بى سەروىن لە بوارى زمانەۋانى (قورئانى پېرۇز و سوننەت) بۇ بەلارپىدا بىردىنى مەبەستەكانىيان، بۇ ئەمەش نووسەر بە دەپرىنىكى پوخت و چىر و بە ئامازىيەكى پېۋىست بۇ دەرەستىنى گشت لايەنەكانى پىرۇگرام و مەنھەجى شەھروور كار دەكات، ئەمەش بە بەلگەي بنەماكانى شەھروور خۇي و بەلگەي قسە و گوفتار و كردارەكانى خۇي.

دەروازە

زۆر ھەولدىرا بۇ دەرھىننى قورئانى پىرۆز لە دل و ژيانى موسلماناندا، بەلام دواى ئەو بۆيان دەرکەوت كە ئەستەمە وشەكانى بگۆرپن و يارى بە پىتەكانى بگەن، ناچار پەنایان برد بۇ گۆرپىنى ماناكانى لەژىر پەردەى "خوتندەوہى سەردەمیانە بۇ قورئان"، جا لادان و بىدەى وەھيان کردووە بۇ وشە و دەقەكانى لە پاقە و مەبەستەكانىدا ھەرگىز خواى گەورە بەو پەھەندە پەيامەكەى نەئاردووە، ھەرگىز موسلمانان لە ماوہى ۱۴۰۰سالدا لادانى وایان نەبینیوہ، لەم ھەولەدا؛ رېچكەى كرۆكگەراكان (باتنىيەكان)يان گرتووەتەبەر، بەلام بانگەشەى ماناكارى بۇ قورئان بە شىۋازىكى تر كە بە جۆرىك بوو كەس نایزانىت جگە لە ئەوان!

لەم سۆنگەيەوہ سەمەرەى لادانى ماناكانى قورئانيان ھىنايەكايەوہ لەژىر پەردەى دروشمەكانى «تازەگەرى» و «سەردەمیانە»، لە نكۆلىبوونى «مەزگەوتى ئەقسا» لە فەلەستىن دەستيان پى کرد و بە فەرمانکردن بە ئافرەتى موسلمان كە پىوستە لەسەرى لەكاتى سوورپى مانگانە و زەيسانىشدا نوژ و پۆژوو بگرت، ھەروەھا زىناکردن و داوئىپسى ھەرگىز حەرام نىيە و برىتى نىيە لە پەيوەندى سىكىسى دەرەوہى گرتەبەستى ھاوسەرگىرى، بىنگومان ھەلالە و كىشەى نىيە! ھەروەھا جنۆكە بوونەوہرى پەنھان بوونيان نىيە و جۆرىكن لە ئادەمىزادى ھاوشىوہى خۆمان، جا لەبارەى نوژە فەرزەكانىشەوہ ھەندىكىان دەلێن سى فەرزە و ھەندىكىان دەلێن يەك فەرزە و ھەشيانە دەلێ حەوت فەرز ھەيە، سەمەرەى ترشيان ھەيە كە دەلێت نوژ تەنيا نزاكردنە و كرنۆش و سوجدەى ھەر نىيە! يەكىكى تر لە سەمەرەكانى بىدەيان برىتييە لە باسى بالاپۆشىي ئافرەتان كە پىي وایە ئەو

به‌شانه‌ی جه‌سته‌ی نافرته که حیجایی له‌سەر هاتوو، ته‌نیا شه‌قی مه‌مکیته‌ی له مانای (جیوب) که له سوورته‌ی نووردا هاتوو و باسی حیجایی شه‌رعی لایان وه‌کوو خورافیات و لادانه، جه‌سته‌پۆشین نه‌ویه که ته‌نیا شه‌ق و ژیری گۆی مه‌مک و بنی بال و دامین و سمت پۆشیت نه‌مه‌ش به پپی بیروپایی شه‌حرور! ده‌شلیت: "زۆر ناسایییه نافرته باقی جه‌سته و نه‌ندامه‌کانی لاشه‌ی دهریخات و بینریت." ^(۱) جا ئیستا به‌راورد بکه‌ن له‌نیوان نه‌مانه و ناینزاکانی نه‌هلی کیتاب که خوی گه‌وره له قورنانی پیروژدا له‌بارمیانوه ده‌فرموویت: ﴿وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلُودُونَ أَلْسِنَتَهُم بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ ^(۲)

ئیمامی ئیبن کەسیر به‌رەحمەت بێ له‌رافه‌ی ئەم نایه‌ته‌دا ده‌فرموویت: "خودای گه‌وره لی‌ره‌دا باسی جووله‌که ده‌کات (نه‌فره‌تی خودایان به‌سه‌ردا بباریت)، چونکه کۆمه‌لێکیان فرمایشته‌کانی خوی گه‌ورمیان له‌ ماناکه‌ی لاده‌دا بۆ مه‌به‌ستی تر و وشه‌کانیشیان ده‌گو‌پری و دایانده‌تاشی بۆ ئامانجی تر، تا‌کوو نه‌زانه‌کان واتینگهن نه‌وه‌ش به‌شیکه له‌ فرمایشته‌کانی خودای گه‌وره، نه‌مانه‌شیان به‌ ناوی خوداوه ده‌کرد، که‌چی درۆش بوو به‌ ناوی خوداوه دروستیان کردبوو، خودی نه‌و جووله‌کانه‌ش ده‌یانزانی که هه‌مووی درۆ و ده‌له‌سه‌ی خۆیانه به‌ ناوی خودای گه‌وره‌ی ده‌که‌ن." بۆیه خودای گه‌وره له‌بارمیانوه ده‌فرموویت: ﴿وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ ^(۳) واتا:

(۱) ئەم پۆشاکه‌ی که به «پکینی» ناسراوه بۆ که‌نار ده‌ریا به‌کار‌دیت کاکه شه‌حرور هیناویه‌تی بۆ ماناکردنی نایه‌تی حیجاب، له‌ په‌رتووکی (الکتاب و القران) لاپه‌ره‌ی (۶۰۶-۶۰۷). جا ده‌لێت وشه‌ی (جیوب) له‌ چاوگی (جوب) هوه هاتوو، له‌ کاتیکدا راست ناکات و له‌ چاوگی (جیب) هوه هاتوو هه‌روه‌کوو له‌ فهره‌نگه‌کانی زمانی عه‌ره‌بیدا هاتوو وه‌کوو (لسان العرب) ی ئیبن مه‌نزرو (۷۳۶/۱)، هه‌موونه‌کانی پێشوو که هیناومانه هه‌ر قسه‌ی شه‌حرور و هه‌ندیکێ تره له‌ هاوناوازه‌کانی که به‌ ناوی «قورئانییه‌کان» یان «نکو‌لیکارانی سونه‌ت».

(۲) سورة [آل عمران: ۷۸].

(۳) سورة [آل عمران: ۷۸].

«درؤ به ناوی خواوه ده‌کهن و باشیش ده‌زانن درؤ ده‌کهن.» نیمامی موجهید و ش‌عبی و ح‌س‌نی به‌س‌ری و قه‌تاده و په‌یعی کوری ئه‌نه‌س (خوایان لی) رازی بیت) ف‌رموویانه: ﴿يَلُؤُونَ آلَٰسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ﴾ واته: «ماناکه‌ی لار ده‌کهنه‌وه بؤ مه‌به‌ستی تر.»

ه‌روه‌ها نیمامی بوخاری ده‌یگیرتته‌وه له ئیبن عه‌باسه‌وه (په‌زای خودای لی بیت): "ئه‌وان ماناکانیان به‌لاری‌دا ده‌برد و وشه و قسه‌شیان بؤ زیاد ده‌کرد، هیچ که‌سیک له میلله‌تان ناوی خودای گه‌وره‌ی له په‌رتووکه‌کاندا نه‌س‌په‌وه‌ته‌وه، به‌لام ماناکانیان به‌لاری‌دا بر‌دوه، به‌شیوه‌یه‌ک مانایان ده‌کرد که ئامانجی په‌رتووکه‌که و ناردنه‌که‌ی به‌لاری‌دا ده‌برد."

سا سوپاس بؤ خودای میهره‌بان که خۆی پاراستنی په‌رتووکه‌که‌ی له‌نه‌ستۆگرتوه. جینی باسه‌که موحه‌مه‌د شه‌حروور له‌دایک‌بووی شاری دیمه‌شقه له سالی ۱۹۳۸، وه له سالی ۱۹۶۴ رۆیشتوه بؤ ولاتی یه‌کیته‌یی سو‌قیه‌ت به‌مه‌به‌ستی به‌ده‌سته‌یانی دبلۆمی ئەندازیاری شارستانی له زانکۆی مۆسکۆ (ه‌ر له‌به‌ر ئەمه‌یه که تۆمه‌تی مارکسی بوونی ده‌درتته پال که له‌و ماوه‌یه‌دا با‌بووه)،^(۱) دواتر به‌ پله‌ی دکتۆرا له زانکۆی دیمه‌شق داده‌مه‌زریت، پاشان ژماریه‌ک په‌رتووکه به چاپ ده‌گه‌یه‌یتت له‌ژێر بانگه‌شه‌ی "خوێندنه‌وه‌ی فیکری سه‌رده‌میانه" که تییدا باسی لێهه‌نجینی قورئان ده‌کات به دیدگایه‌کی زمانه‌وانی سه‌رده‌میانه، یه‌که‌م نووسینی‌شی به په‌رتووکی (الکتابو القرآن خوێندنه‌وه‌یه‌کی سه‌رده‌میانه) ده‌ستی پێ کرد که له سالی ۱۹۹۰ دا بوو، وته‌کانی لێ‌ده‌دا زۆر به‌راشکا‌وانه و ناشکرای پ‌ربوون له لادان و گوم‌رای بؤ ماناکردنی قورئانی پی‌رۆز و دروشمه‌کانی نی‌سلام، سه‌رباری ش‌پ‌ری نووسینه‌کانی‌شی زۆرێک له نووسه‌ر و بی‌ریان و بانگ‌خ‌وازان و پس‌پۆرانی نی‌سلام له‌و سه‌رده‌مه‌دا به‌ره‌رچ و وه‌لام و پرونکردنه‌وه‌ی هه‌له و په‌له‌کانیان

(۱) له‌م سه‌رده‌مانه‌ی شه‌سته‌کاندا لای خو‌شمان باو باوی شیوعیه‌ت بووه.

دایه‌وه به شیوهی کورته نووسین و نامیلکه و تویرینه‌وه و پەرتووک که به‌جوانی پروونی خالە خراب و لادەره‌کانی شه‌حرووریان ناشکرا ده‌کرد.

بیگومان هەندیک لەو نووسینانە؛ کاریگەری سۆز و عاتیفەیی پێوه‌ دیاره‌ که کاری کردووەتە سەر لایەنی پەخنەیی و زانستی نووسینە‌کانیان، هەشیانبوو بە ته‌واویی پەخنەیی ورد و پێڕه‌ویی زانستیانی گرتووته‌ به‌ر بۆ دەرختنی حەقیقەتی پێبازی شه‌حروور، جا لەو پەرتووکانه‌ی که جێی باسن:

۱. (بیضة‌ الديک _ پەخنە‌ی زمانه‌وانی) بۆ پەرتووک‌ی (الکتاب و القرآن) نووسەر: (یوسف‌ الصیداوی)، چاپی: التعاونیه. که باس لە‌لایەنی بۆش و به‌تالی شه‌حروور ده‌کات به‌ ته‌نیا لە سنووری زمانه‌وانیدا، چونکه‌ نووسەر (یوسف‌ الصیداوی) خۆی پسپۆری زمان بووه‌ له‌ به‌شی زمانی عەرەبی له‌ کۆلیژی ئاداب له‌ زانکۆی دیمەشق.

۲. (المارکس‌لامیه و القرآن) یان (الباحثون عن عمامة‌ لدارون و مارکس و زوجة‌ النعمان)، (قرأة‌ فی دعوی المعاصر) نووسینی: پارتێزەر (محمد‌ صیاح‌ المعراوی)، چاپ: المکتب‌ الإسلامی.

۳. (تهافت‌ القراءة‌ المعاصرة) نووسینی: (منیر محمد‌ طاهر‌ الشواف)، چاپ: دار قتیبة.

۴. (الإشکالية‌ المنهجية‌ فی الکتاب و القرآن، دراسة‌ النقدية‌) نووسینی: (ماهر‌ المنجد)، چاپ: دار الفکر المعاصر.

ئێمه‌ش لەم کاته‌دا ئەم پەرتووکە به‌ خوێنه‌ری موسلمان پێشکەش ده‌که‌ین، داواکارین له‌ خودای میهره‌بان بیکاته‌ هۆی سوود، هۆکاریک بێت بۆ زیاتر پوونکردنه‌وه‌ی پێڕه‌و و به‌رنامه‌ی ئەو کابرایه‌.

پېشەكارى

الحمد لله، والصلاة والسلام على رسول الله، وبعد:

يىگومان پەرتووك لە ھەموو بوارەكاندا زۆر بوو، لەكاتىكدا زۆر ئىكەن ھىچ بۆ بارخانى مەعريفى زىاد ناكات، جا لە سەردەمىكدا كە چاپ و پەخش و بلاو كەردنە و ھىچ پەرتووك ناسانە، لەپراستىدا نووسىنى پەرتووك بە ئامانجى بازارگانى لە گەل ئامانجە زانستىيە كاندا تىكەلە بوو، ھەندىك وادەزانن ھەرچى بىرسكەى داىوھە زىرە، لەم بارەدا لىيان تىكەلە دەيت، و وادەزانن سوودى پەرتووك بە زۆر بۆر كەردنى ژمارەى لا پەرەكانى زياتر دەيتەو، جا لەبەر كارانەبوونى بىرى رەخنە گرى كە ھۆكارە بۆ كەم كەردنەوھى پەرتووكە شەرقەلەكان، ھەندىك كۆلكە نووسەر سەرمەست دەبن بە پەرەكەردنەوھى پەرەكەكان بەناوى پەرتووكەكانەو، نەگەر چى تەنيا پووشوبەلاش بنووسىتەو و ھىچ بەھايەكىشى نەيت، خۆ چەپلەپىزانى ھاوناوازەكانى ھەر بازارى بۆ گەرم دەكەن.

جا لە نموونەى ئەو پەرتووكانەى كە دەنالىيت بەدەست نەخۆشى قەبەبون و قەلەو بوونى نووسىن و پەرەكانىيەو پەرتووكەكانى «موحەممەد شەھروور»، لەكاتىكدا بەم تەرزە لە نووسىن و ھونەرى پەرەكەردنەوھى سەدان پەرەى پەشەو كراوى شەھروور، دەكرت لە چەند پەرەيەكى كەمدا كورت بكرتەو، كەچى ئەو «شەھروور» گالە بە پەرتووكى فيقھى ئىسلامى دەكات گرايە درژدادپن، جا دەليت: "فيقھى پەرسشەكانى وەكوو دەستورژ و نوژ و ھەج و زەكات ھىندە زۆر بوو گەيشتووتە چەندىن بەرگە پەرتووك، لەكاتىكدا پەرسشەكان بۆ زانا و نەزان بەروونى ھاتوون و بۆ خەلكى گشتى و تايبەتەكانىش بە وردى ھاتوون،

ھېچ پېرسىست بەم ھەمبو پەرتوۋىكە فقھىيە ناكات" (۱)

ئەم كابرايە خۆى لەبىر کردوۋە! دەى جا ئەگەر بابەتەكان بەو پرونىيەبن كە خۆت دانى پىدا دەنىيت نىتر بۆ سەدان پەپە دەنوسىت و دەم دەكوتى لە ھەمبو بابەتىكى ئايىنى؟! خۆى گوتەنى ئايىنەكە بۆ ھەمبو كەسىكى تايبەت و گشتى ھاتوۋە، نىتر بۆ خۆى ئەو ھەمبو پەرتوۋىكەى نووسى؟

لېرەدا باسى شتى پروكەشمان بەلاۋە گرنگ نىيە، درىژى قسەكانى و كورتىشى ھەر گرنگ نىن، ھېچ ئەندازە و قەبارەيەكان بەلاۋە گرنگ نىيە ھەر كەسىك فېكەر و بىروباۋەپرى خۆى تىدا بىلاۋ دەكاتەۋە، چونكە باسى گوتارمان لېرەدا لە بوارى ھونەرى و جوانكارىيەۋە نىيە، باسى پەوانىيژىش نىيە، بەلكوۋ لەلايەنى مەعرفىيەۋە قسە دەكەين، چونكە چارى پەخەنگر وردىيەنە بۆ گرنگرتىن خال، ئەۋەش ئەۋىيە كابرا لە بوارى شەرىعەدا قسەى كردوۋە، ھەر لە بىنچىنە (أصول) و باۋەر و شەرىعەتەش بەشۋەيەكى گشتى قسە دەكات و دەنوسىت.

جا با. موحەممەد شەحرور بىمانبورى نازناۋى (دكتور) مان لەناۋەيىنانى سىپوۋەتەۋە، چونكە ئەو لە بوارى ئەندازىارىدا پىسپۇرە، لېرەشدا باسەكان بە ناكارىكدا دەپرات كە لە پىسپۇرىيەكەى ئەو نىيە، چونكە ئەو لە ناۋەندە ئايىنىيەكاندا زياتر ناسراۋە بەھۆى نووسىنەكانىيەۋە، ئەو پەرتوۋىكانەى كە بىلاۋى دەكردنەۋە بە بانگەشەى خۆندەنەۋىيەكى تازە و بىنچىنەى تازەۋە! گوايە لەسەر پىسايەكى تازەدا دەپرات، ھەر بۆيە بە گوتەى خۆى ۋەسفى دەكات و دەلىت: "پىبازى ئىمە لە خودى خۆيدا خالە گرفتهكان دىارى دەكات، بەيى سۆزىارى و خۆشەۋىستى". (۲)

(۱) الدولة و المجتمع، محمد شحرور، الاهالي للطباعة و النشر و التوزيع، دمشق، سورية، ص ۲۳.

(۲) نحو أصول جديدة للفقہ الاسلامي، محمد شحرور، الاهالي للطباعة و النشر، دمشق-سورية، الطبعة الأولى ۲۰۰۰م، (ص ۱۵).

جا ده‌مارگیری (که خۆی ناوی ناوه به‌رنامه) ده‌گاته نهو ناسته‌ی که شیوازی مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵ ڕا جیاکانیدا بگاته نهوه‌ی ناتۆره‌ی هه‌رامکاری کڵیسیایی بداته پالیان و پێیان بلیت: "توراس په‌رستان"^(۱)، به‌بێ نهوه‌ی سَل بکاته‌وه که نه‌م ده‌برپه‌نه به‌ پروونی مانای به‌ کافر دانانی تێدایه و تانه‌ی نه‌وه‌یان لێ ده‌دات که جگه له په‌روه‌ردگار ده‌په‌رستن.

لێ‌وه پرسیاره که دروست ده‌ییت، نه‌م مه‌نه‌ه‌ج و پێ‌وه چیه که موحه‌مه‌د شه‌ه‌روور له‌سه‌ریه‌تی که ده‌توانی تا‌کوو کوێ په‌ربکات؟

هه‌روه‌ها دوا‌ی لا‌بردنی نه‌و هه‌موو په‌په‌پ‌کردنه‌وه‌ی که له په‌رتوو‌که دوورودرێژه‌کانیدا پ‌ری کردووه‌نه‌ته‌وه، ناخۆ ده‌کریت به‌ کورتی به‌ چ نه‌ه‌جام‌یک بگه‌ین له تێژه‌کانیدا؟ له‌سه‌ر چ بنچینه‌یه‌ک ڕۆیشتوه؟ به‌جۆرێک که که‌سیک خۆی بداته پال مه‌نه‌ه‌جه‌که‌ی نه‌ک خودی شه‌ه‌روور، هه‌روه‌ها بتوانریت نه‌و ڕی‌بازه‌ بگه‌ڕێته‌به‌ر و به‌تگه‌یه‌نیته‌ ئامانج به‌بێ خودی شه‌ه‌روور، نه‌ک هه‌ر چه‌مکیکی بگه‌ڕیت سه‌رت له‌ بۆ‌چوونه‌ خزاو و خوا‌ره‌کانی شه‌ه‌رووره‌ ده‌ربکات، که هه‌یج کۆ‌کارێکی تیۆری کۆی نه‌کاته‌وه و نا‌کامیکی نه‌ییت.

نه‌مه‌ش نه‌و باب‌ه‌تانه‌ ده‌بن که له‌م په‌رانه‌دا وه‌لام ده‌درێنه‌وه، بۆ‌نه‌وه‌ی وێنای ته‌رزه‌که‌ی بکه‌ین وه‌کوو خۆی به‌بێ ئاو‌ه‌ژوو‌کردنه‌وه و پا‌زانه‌وه، به‌ ئامانجی ده‌رخستن و چاره‌کردنی نه‌نگیه‌کانی به‌ پێ‌وه‌ره‌کانی په‌خنه، جا له‌به‌ر نه‌وه‌ی هه‌موو جارێک به‌ گه‌ژێ په‌خنه‌گرانی‌دا ده‌چێته‌وه که له نه‌یارانییه‌وه ئاراسته ده‌کرێن، گوايه په‌خنه‌که له باب‌ه‌ته‌کان ده‌رچووه و پرووی کردووه‌ته خودی که‌سیتی نووسه‌ر، بۆ‌نه‌وه‌ی نه‌م بیان‌وه نه‌می‌یت له‌پرووی نه‌م چه‌ند دێ‌ره‌دا ده‌وتریت: "نووسه‌ریش هه‌ر مرۆ‌فه و پێ‌گه‌ی هاوتای پێ‌گه‌ی په‌خنه‌گرانه، پێ‌گه‌ی

(۱) تجفیف منابع الإرهاب، محمد شحرور، مؤسسة الدراسات الفكرية المعاصرة، بیروت-لبنان، الأهالي للتوزيع، دمشق-سورية، الطبعة الأولى: ۲۰۰۸، (ص ۸۶).

نووسەر بەرزتر نىيە لەوەى كە ناوى نەهێنرێت و گوتارى ئاراستە نەكەرت و
پەخنى ئاراستە نەكەرت و قسەى كى لەپوو نەدرێت.

جا كاتێك نووسەرێك سىنگ دەردەپەڕێت؛ لێرەدا خۆنەرىش مافى
خۆيەتى پەخنى لى بگەرت، لەبارەى شىاوێتى و ئەهلىيەتى ئەم نووسەرە
پەرسێت، ئەمەش -هەرچەندە ئاراستەى كەسێتى نووسەرە كە دەكەرت- چونكە
بابەتە كە پەيوەستە و بەگشتى بەندە لەسەر تەرزى نووسەر كە خستووەتییە
پوو نەك بابەتێكى تايبەتى كەسێتى، بۆيە ئەمەش پێوستى بەم هەموو
دارشتنەويە نىيە و پەيوەندى بە خۆبەهەڵدەبەردن نىيە لە بيانووى پەخنى و
كێشەى شەخسى^(۱)، چونكە ئەگەر پەن و كۆڵەوارى نووسینەكەى هێندە
قوول بن كە بگاتە تانەدان لە خودى نووسەرە كە بەهۆى نەبوونی شىاوێتى و
شاىستەى بۆ نووسین لە بابەتێكدا، نێر پەخنى گر لۆمە ناكەرت كە بۆچى
ناوى كەسى نووسەرى هێناوە! چونكە نووسەر خۆى خەتابارە بەوەى پێش
پێگەشتن دەستىداوە نووسین و سىنگ دەپەڕاندن، لێرەو بە ئەو حال و بیانوانە
ئەم چەند دێرەى ئێمە نەگەرتەووە كە پەخنى ئامێزانە لەبارەى نووسینەكانى
موحەممەد شەحروورەو دەینووسین، بە ئەلێن لە خودى كەسە كە تان داوە، بە لكوو
ئەو خودى شەحروورە كە بانگەوازی بۆ دەكات لە ژێر دروشمى "بۆ هەموو
عەقلىكى پەخنى گەرى پووناكییر كە دەكۆلێتەووە بۆ گەشتن بە هەقىقەت
لە هەر كۆى بێت." ^(۲) وەكوو وتراوە: بانگەوازه كەت گەشت، بگەرە وەلامى
هاوناستیش بۆ خۆت و ئەوانەش كە شوێنت كەوتوون.

پێگومان بێر كەردنەوێ پەخنى گرانە هەمیشە پێوستە هەبێت، چونكە پەخنى

(۱) حول تعريف هذه المغالطة، انظر: المغالطات المنطقية، عادل مصطفى، المجلس الأعلى للثقافة، القاهرة، ۲۰۰۷م، (ص ۶۹).

(۲) م الكتاب و تفصيلها، قراءة معاصرة للحاكمية الإنسانية تهافت الفقهاء و المعصومين، محمد شحرور، دار الساقى، بيروت-لبنان، الطبعة الأولى: ۲۰۱۵م، (ص ۱۳)..

خوشتی زینده‌گی فله‌سه‌فیه^(۱)، له‌وێدا هیچ جوړه مه‌عرفیه‌ک نامیتێ به
بێ په‌خنه‌ی عه‌قڵی^(۲)، وه‌کوو ناشکرایه‌ ته‌مه‌ش له‌ که‌له‌پووری ئیسلامیماندا
به‌شیویه‌کی زیندوو زانراوه‌، لێره‌دا چه‌ندین ناوی پرشن‌گدار ده‌بینیت له‌ بواری
په‌خنه‌ی فهرمووده‌دا وه‌کوو: «ئێبێن مه‌دینی، نه‌حه‌مه‌دی کو‌ری حه‌نبه‌ل و ئێبێن
موعین» (په‌حه‌مه‌تی خودایان له‌سه‌ر یێت). جگه‌ له‌ته‌مانه‌ش. ئای چه‌ند پێوستمان
به‌ نمونه‌ی نه‌و پیاوانه‌ هه‌یه‌ له‌م پوژ‌گاره‌دا که‌ شان به‌ شانی په‌خنه‌گرانی
فیکروه‌ هه‌بن! هه‌روه‌کوو ته‌وه‌ش ناشکرایه‌ زانایانی فهرمووده‌ هه‌ر به‌ خوێندنه‌وه
و په‌خنه‌ی بواری فهرمووده‌وه‌ نه‌وه‌ستاون، به‌ل‌کوو په‌خنه‌گری بواری فیکریش
بوون، به‌ شوێن په‌گ و پێش‌اله‌ی فیکر و ده‌رخستنی نه‌نگی و عه‌یه‌کانیدا بوون
بۆ ته‌وه‌ی به‌سه‌ر خه‌لکیدا تی‌نه‌په‌ر یێت و نه‌زانسته‌ به‌سه‌ریدا گوزه‌ر نه‌که‌ن. نمونه‌ی
ته‌م زانایانه‌ش ئێبێن ته‌یمیه‌ و ئێبێن قه‌ییم و زو‌ری تریش جگه‌ له‌ ته‌مان (په‌حه‌مه‌تی
خوایان لێ یێت)، ته‌ماشاکه‌ ئیمامی ئێبێن قه‌ییم (به‌په‌حه‌مه‌ت یێت) چه‌ند جوان
ده‌هۆنیته‌وه‌ و جاری به‌رده‌وامی ده‌دات له‌سه‌ر په‌خنه‌گرانی فیکره‌ لارییه‌کان:

وَأَفْضَحْتَهُمْ عَلَى رَأْسِ الْمَلَأِ   وَلَأْفَرَيْنَّ أَدِيمَهُمْ بِلِسَانِي

وَأَكْشَفْنِ سَرَائِرًا خَفِيَّتْ عَلَى   ضَعْفَاءِ خَلْقِكَ مِنْهُمْ بَبَيَانٍ^(۳)

واتا: له‌ناو خه‌لکیدا ئابروویان ده‌بهم - چاتۆله‌ی سه‌ریان داده‌روخێم به‌ زمانم
نه‌نگی و نه‌ینیان له‌ خه‌ل‌کانی ل‌اواز دیار نییه‌ - به‌پروونی و به‌ناشکرایه‌
به‌یانی ده‌که‌م

(۱) بحثا عن عالم أفضل، کارل بوهر، ترجمه: أحمد مستجير، مهرجان القراءة للجميع، القاهرة، ۱۹۹۹م، (ص ۲۲۵).

(۲) بحثا عن عالم أفضل، (ص ۳۵).

(۳) الكافية الشافية في إنتصار للفرقة الناجية، محمد بن أبي بكر بن أيوب ابن قيم الجوزية، تحقيق: محمد بن عبدالرحمن العريفي - ناصر بن يحيى الحنيني - عبدالله بن عبدالرحمن الهذيل - فهد بن علي المساعد، دار عالم الفوائد، مكة، الطبعة الأولى: ۱۴۲۸هـ (ص ۱۵۵)..

جا بۆ به‌رده‌وامی که‌ژاوه‌ی ره‌خنه، نهم چهند دپره ره‌خنه پیش‌کەش ده‌کەین له‌سه‌ر نه‌و بنه‌مایانه‌ی که موحه‌ممه‌د شه‌حرور ته‌رزه‌کانی له‌سه‌ر پیش‌کەش کردوون، له‌به‌ر نه‌وه‌ی کاری ره‌خنه‌گرانه‌ش له شیکاری دانا‌پریت، هه‌ل‌ده‌ستین به شیکارکردنی نه‌وه‌ی نووسه‌ر (شه‌حرور) ده‌یلت، گه‌پاندنه‌وه‌ی بۆ بنچینه‌کانی، هه‌رچه‌نده هه‌ندیک باب‌ه‌تی ته‌نیا به ده‌رخستنی بنه‌ماکه‌ی هه‌ل‌ده‌وه‌ریت و شوێنی ملیچ‌دانی ده‌ق بۆ که‌ش و باره تایبه‌ته‌که‌ی پروون ده‌که‌ینه‌وه، ناخۆ تا چهند په‌یوه‌سته به مه‌به‌سته خوازاوه‌که‌ی؟ نایا چۆن ده‌ییت ته‌گه‌ر وته و ده‌رپینه‌کانی هه‌یچ بنه‌مایه‌کی له بنه‌ماکانی به‌لگه و بوره‌ان نه‌ییت؟! هه‌رچۆن پشکنینی مه‌ودای گونجاوی ته‌رزه فیکریه‌کانی ده‌که‌ین، نه‌وهاش ناستی چه‌واشه‌کانی ده‌رده‌خه‌ین، تا بزاین تا چهند (تیکه‌له‌یه‌کی نارێکوپێکی کردوه له بۆ‌چوونگه‌لێکی جیاوازی دژبه‌یه‌کی ره‌ها له فه‌لسه‌فه و پیشه‌کی تیۆری و پێوه‌ر سیاسیه‌کان).^(۱) نهم پێوه‌ره‌ش بۆ‌چوونه‌کانی بواری بیروباوه‌ری و فیه‌هی و هاوشیوه‌کانی تریان ده‌گرته‌وه.

جا بۆ پێداگیری خۆتندنه‌وه‌ی هه‌موو نه‌وانه‌ی موحه‌ممه‌د شه‌حرور نووسیوونی به دڵنیا‌یی‌یه‌وه نهم په‌رتووکه به‌دوادا‌چوونی کردوه بۆ نهم په‌رتووکانه‌ی خواره‌وه که موحه‌ممه‌د شه‌حرور نووسیویانیتتی:

۱. الکتاب و القرآن.

۲. القصص القراني (جزاین)

۳. الإسلام الأصل و الصورة.

۴. الإسلام والإيمان.

۵. الدولة والمجتمع.

(۱) الموسوعة الفلسفية، بإشراف: روزنتال، يودين، ترجمة: سمير كريم، مراجعة: صادق جلال العظیم، جورج طرابيشي، دار الطليعة للطباعة و النشر، بيروت-لبنان، (ص ۵۲۴)، بتصرف يسير.

۶. نحو أصول جديدة للفقہ الإسلامی.
۷. السنة الرسلیة و السنة النبویة و رؤیة جدیدة.
۸. الدین والسلطة قراءة معاصرة للحاکمیة.
۹. تجفیف منابع الإرهاب.
۱۰. دلیل القراءة المعاصرة للتنزیل الحکیم.
۱۱. الإسلام والإنسان: من نتائج القراءة المعاصرة.
۱۲. أم الكتاب.

به‌راستی من به‌دوای هه‌موو ورده‌باس و بابەتییکی لاوه‌کیدا نه‌گه‌پاوم له نووسینه‌کانی شه‌حروردا، به‌لکوو هه‌موو وردبوونه‌وهم چر‌کردووته‌وه له‌سه‌ر نه‌و بنه‌مایانه‌ی که‌ کۆی نووسینه‌کانی له‌سه‌ر بوونیاد ناوه، له‌ پرووی بابەتی و گونجان و نه‌گونجان و بنه‌مای فیکرییه‌وه، نه‌گه‌ر چی هه‌ندی‌ک جار ده‌بینیت پۆشتوومه‌ته‌ نێو باسیکی لاوه‌کییه‌وه نه‌ویش له‌به‌ر هه‌بوونی په‌یوه‌ندی به‌ بنه‌ماکه‌یه‌وه، هه‌روه‌ها بۆ پروونکردنه‌وه‌ی لایه‌نی پراکتیکی یان بۆ پروونکردنه‌وه‌ی پێوستیه‌کانیه‌تی.

یوسف سه‌هرین

شاری قودس

دژنی چه سپاوه کان!

ئەو ناوێشانە زادهی هەلچوون و زێدەرپووی نییه بە مەبەستی بەدکاری، بەلکوو ئەوە خودی بانگەشەیی موحەممەد شەحروورە کە دەلیت: "فیقهی ئیسلامی وەکوو ئەوێ فووقەهای سەدەکانی دووهم و سییەمی کۆچی بۆیان داپشتوین، هەر وەها زانستەکانی قورئانیش هەموو پێوستی زۆریان بە دووبارە چاوپیداخشاندنەو هەیه، بەتایبەتی ئەوێ ناویان لێناوە چەسپاوه کان یان بنەماکان. لە کاتی کەدا ئێمە لەم پۆژگارە پێوستان بە دووبارە بنەواکردنەوێ خودی بنەما چەسپاوه کانە، هەر وەها دووبارە چار پێداخشاندنەوێ ئەوێ پێی دەلێن ئەحکامی شەری و بەلگەکانییەتی." (۱)

ئەو دیه‌وێت بە هەموو بنەما و چەسپاوه کاندای بچینه‌و، ئەلبەتە ئەو بنەما و چەسپاوانەیی کە شەحروور بە خەلکە کەمی دەلیت: "بەندەکانی توراس"، ئیتر هیچ نامۆ نییه لێرەو هێرش بکاتە سەر ئیمامی شافعی -کە یە کەم زانایە بنەماکانی ئوسوڵی داناییت، کە شەحروور بە نکۆڵیکارییەو دەپرسیت: "ناخۆ ئێمە توانیومانە شافعی تێپەرینین لە ئوسوڵی فیقه‌دا و خۆمان ئوسوڵیکی تر دابھێنین؟" (۲)

جا بەم ئاستەشەو نەوێستەو، بەلکوو گەیشتووە بەوێ تانە لە ئیمان و دینداری ئیمامی شافعی (بەرەحمەت بیّت) دەدات، دەلیت: "شافعی دینی

(۱) تجفیف منابع الإرهاب، (ص ۳۰۴)..

(۲) الدولة و المجتمع، (ص ۲۲۸).

خۆی فروشتوو به دونیای خه‌لکی. ^(۱) به‌لکوو تۆمه‌تی نه‌وی داوه‌ته پآلی که
 "زانای کاسه‌لیسی ده‌سه‌لات بووه و له بابته‌تی فیه‌هیدا خاترا نه‌ی گرتوون." ^(۲)
 جا با بزانی مه‌ودای تیگه‌شتنی شه‌حرور بو و ته‌کانی شافیعی له چی
 ناستیکدایه؟!

له‌م وته‌یه‌یدا ده‌رده‌که‌وئت: (ئیمامی شافیعی له‌ په‌رتووکی (الرساله) دا
 نکۆلی له‌ پۆلی هه‌وآ و فه‌رمووده‌ی ئاحاد ده‌کات له‌ بواری باوه‌ر و
 عه‌قیده‌دا.) ^(۳)

ده‌بینی لێ‌ده‌دا بانگه‌شه‌ی نه‌وه ده‌کات که شافیعی (به‌ره‌حه‌ت ییت)
 له‌ (الرساله) دا فه‌رمووده‌ی سه‌حیحی په‌تکردوو ته‌وه و وه‌رینه‌گرتوو نه‌گه‌ر
 هه‌وآ‌ده‌ر و پاویه‌که له‌جۆری ئاحاد بوویت له‌ بواری بیروباوه‌ر دا که نه‌مه‌ش
 ته‌نیا درۆیه‌که، هه‌رگیز ناتوانیت له‌ هه‌یج دێ‌ژیکێ په‌رتووکی (الرساله) دا نه‌و
 به‌رگه‌یه به‌یئیت که ژێ‌ده‌ری بانگه‌شه‌که‌ی ییت، به‌لکوو ئیمامی شافیعی
 یه‌ک ده‌روازه‌ی سه‌ربه‌خۆی له‌ په‌رتووکی (الرساله) دا داناوه به‌ دوور و درێ‌ژی
 باسی چه‌سپاندنی هه‌وآ و فه‌رمووده‌ی ئاحاد ده‌کات، که پێ‌یسته وه‌رگه‌یرت
 وه‌کوو و به‌لگه و هه‌رکه‌شیش وه‌رینه‌گرت له‌ گوێ‌پرایه‌لی په‌یامبه‌ر (ﷺ)
 لایداوه، به‌لکوو نه‌ ئیمامی شافیعی و نه‌ هه‌یج زانابه‌کی نه‌هلی هه‌دیس هه‌یج
 جیاوازیان نه‌کردوو له‌ نێ‌وان نه‌و فه‌رموودانه‌ی بو بابته‌تی نه‌حکامن له‌ گه‌ڵ
 نه‌و فه‌رموودانه‌ی له‌ بابته‌تی سیفاتی خۆی په‌روه‌ردگارمان، به‌لکوو جیاوازی
 نه‌کراوه و نه‌بووه له‌ نێ‌و هاوه‌لان و تابعین و نه‌وانه‌شی شوێ‌نیان که‌وتوون و
 به‌لکوو نه‌زانراوه له‌ زانایانی ئیسلامه‌وه، به‌ پێ‌چه‌وانه‌وه نه‌م جیاکارییه له‌ نه‌هلی

(۱) تجفیف منابع الإره‌اب: (ص ۸۴)..

(۲) تجفیف منابع الإره‌اب: (ص ۸۴)..

(۳) نحو أصول جدیدة للفق‌ه الإسلامی، (ص ۱۱۱)..

بیدعه و ناره‌زویازنه‌وه بیستراوه و زانراوه.^(۱)

یئگومان نهم قسه‌یه داهینراوه، هرگیز نیمامی شافیعی (به‌رحمت بیت) جیاوازی نه‌کردوه له‌نیوان فهرموده‌ی ناخاد که له بابته‌ی بیروباوهردا (ناو و سیفاته به‌رزه‌کانی په‌روهردگار) هاتبی له‌گه‌ل نه‌وه‌ی له بابته‌ی نه‌حکام و فیه‌دا هاتبیت، جیاواز له بانگه‌شه‌که‌ی شه‌روور ده‌یلت! به‌لکوو نیمامی شافیعی (به‌رحمت بیت) له پەرتووکی (الرسالة) دا به‌دهق فهرموده‌تی: "ئیسلامه‌تی و به‌لگه به‌هوال و پریایه‌تی یه‌ک که‌سیش ده‌چه‌سپیت به‌مەرچیک که‌سه‌که متمانه و پراستگۆ بیت." له‌مه‌شدا پشت به‌کرداری په‌یامبه‌رمان (ﷺ) ده‌به‌ستیت: په‌یامبه‌رمان (ﷺ) که‌تیبه و نه‌میره‌کانی دنارد -هم‌مووشیان ده‌سه‌لاتداری نه‌و شوئنه‌ بوون که‌ بو‌ی ناردبوونی - فهرمانی پچ ده‌کردن که‌ بانگه‌وازه‌که‌ بگه‌یه‌دن به‌و خه‌لکه‌ی که‌ پشیان ده‌گه‌ن و جیهادی نه‌وانه‌ش بکه‌ن که‌ شیای جینگ و جیهادن، نهم فهرمانه‌ش بو‌هموو والی و به‌رپرسیک بوو، له‌کاتی‌کدا ده‌کرا له یه‌ک به‌رپرس زیاتر بنیژت بو‌نه‌وه‌ی بینه به‌لگه‌ی موته‌واتیر، وه‌کوو ناردنی دوو یان سی یان چوار بانگخواز و والی بو‌شوئنه‌کان.

له‌کاتی‌کدا له‌یه‌ک ماوه‌دا دواتره‌ نیردراوی نارد بو‌دواتره‌ پادشا، بانگه‌وازیان کردن بو‌ئیسلام، خو نهم تاکه که‌سانه‌ی ته‌نیا بو‌چه‌سپاندنی به‌لگه‌ی ئیسلام و نه‌مانی بیانوی ناموسلمانان دنارد.^(۲) ده‌یینین نیمامی شافیعی (به‌رحمت بیت) نه‌وانه‌ی سه‌روه‌ی کردوه به‌به‌لگه‌ی چه‌سپاندنی هه‌والی ناخاد بو‌گه‌یاندنی ئیسلام و له‌گه‌یاندنی بیروباوهر و عقیده‌شدا پروونیشی کردوه‌ته‌وه که په‌یامبه‌رمان (ﷺ) ده‌یتوانی زیاتر له‌یه‌ک که‌س بنیژت بو‌نه‌و مه‌مله‌که‌تانه

(۱) مختصر الصواعق المرسلة على الجهمية و المعطلة، ابن قیم الجوزية، تحقیق: سید عمران، دار الحديث، القاهرة، ۲۰۰۵م، (ص ۵۷۰)..

(۲) الرسالة، محمد بن إدريس الشافعی، تحقیق: أحمد شاکر، مكتبة دار التراث، القاهرة، الطبعة الثانية: ۱۹۷۹م، (ص ۴۱۷، ۴۱۸)..

1511

تہذیبی نیلامی۔^(۱)

(١) الدين و السلطة قراءة معاصرة للحاكمية، محمد شحرور، دار الساقى، بيروت-لبنان، الطبعة الأولى: ٢٠١٤م، (ص٢٩٦).

نهو بنه‌مای تازه‌ی ده‌ویّت بو ته‌شرعی نیسلامی، بویه ناشکرای ده‌کات که "نه‌وی ناونراوه بنه‌ماکانی فیهی و ریکاره‌کانی شهرعدت توانای کارکردنی له‌ده‌ست داوه له زۆریه‌ی کایه‌کاندا، نه‌گهر نه‌لین هه‌مووی." (١)
 نه‌ویشی به ناشکرا وتوو که "قسه‌لۆکی به‌ناو (أصول الفقه) که شافعی دایتاشیوه و ناویشانی لی هه‌لواسیوه به قورئان و سونه‌ت و کوپایی و پتوهر." (٢)
 "شونکه‌وتنی وته‌ی پشین هه‌له‌یه‌کی زه‌قه و چه‌واشه‌کردنی خه‌لکیه." (٣)

جا شه‌حرور ده‌یه‌ویّت له هه‌موو نه‌و بنه‌ما ریکاره‌کانه‌ی خو‌ی قوتار بکات بو‌نه‌وه‌ی هه‌ندیک «ریکاری تازه» وه‌کوو خو‌ی له باره‌یه‌وه ده‌لیت:

"ینگومان په‌یامه‌ین (ﷺ) هه‌موو نه‌رکه‌کانی سهرشانی به جوانترین شیوه گه‌یاندوو (وه‌کوو نێردراو) له باره‌ی هه‌موو بابته‌ په‌نهانی و غه‌یبیه‌کانه‌وه که به وه‌حی پێی دراوه، که نه‌مه‌ش به‌شیکێ گه‌وره‌ی په‌رتووکی قورئانی که‌رمه، جا په‌یامه‌ین (ﷺ) جگه‌ له گه‌یه‌نه‌رئکی بابته‌ غه‌یبیه‌کان شتیکی تر نه‌بووه، چونکه به‌رپه‌های ییگومانین له‌وه‌ی هه‌چی لێنه‌زانیوه، له‌به‌ر نه‌وه‌ش بووه که هه‌رگیز خو‌ی نه‌داوه له رافه‌کردنی بابته‌ غه‌یبیه‌کان، چونکه کلیلی بابته‌ په‌نهانه‌کان له ناو خودی قورئاندا شه‌شاردراوه، نه‌وه‌ش مانای ورد و درشتی قورئانه، هه‌رگیز له په‌یامه‌ینه‌وه (ﷺ) ده‌رنه‌خراوه، به‌لکوو تیفکران و وردبوونه‌وه له مانا‌کانی غه‌یب دراوه به‌ده‌ستی نه‌و خه‌لکه‌وه که په‌یامی قورئانیان بو نێردراوه و په‌یامه‌ینیش (ﷺ) ته‌نیا گه‌یاندوو‌یه‌تی و به‌بێ رافه‌کردن، تا‌کوو بیته‌ به‌لگه‌ی په‌یامه‌رئتی، بیشبێته‌ به‌لگه‌یه‌ک بو مه‌ودای

(١) السنة الرسولية و السنة النبوية و رؤية جديدة، محمد شحرور، دار الساقی، بیروت-لبنان، الطبعة الأولى: ٢٠١٢م، (ص ٢١١).

(٢) المصدر السابق. (مانای وشه‌کان: الکتاب و السنة و الإجماع و القیاس، و أقوال السلف)..

(٣) القصص القرآنی قراءة معاصرة، محمد شحرور، دار الساقی، بالإشتراك مع مؤسسة الدراسات الفكرية المعاصرة، بیروت-لبنان، الطبعة الأولى: ٢٠١٠م، ١/ص ٢٤٢..

زانستى پەيامبەرئىتيھە كەي. "(۱)"

بەم بىنەمايەى شەحرورر يىت، پەيامبەرى ئىسلام (ﷺ) لە ماناى زۆرىنەى قورئانى پىرۆزى نەزانيو، بەلكوو تەنيا گەياندوويەتى بە خەلكى، گەياندىش بەپىي بىرى شەحرورر واتا تەنيا خۆئىندەوہى بەسەر خەلىكدا و تەواو، وەكوو بلىي نووسراونكى پىر نەيتى بگەيەئىت بە خەلكى و هيچيان بۆ پروون نەكاتەو، لە كاتىكدا خەلكەكەش هيچ زانيارىيەكيان لەسەر قورئانەكە نىيە، لەبەر ئەمەش بوو كە رافەى نەكردوو و شى نەكردوو تەو بۆ هيچ كەسنىك! بەراستى ئەمەى شەحرورر دەيلىت تەنيا تىكەلويىكەلەيە، چونكە درۆى نەزانيو دەداتە پال پەيامبەرى خوا (ﷺ) ئىتر چۆن مافى شيكردنەوہى قورئانى بداتى؟! كەچى لەولاه ئەركى تەفسىرى ئايەتەكانى باسى غەيب دەداتە دەستى جگە لە پەيامبەر (ﷺ)، بەم شىوہە پىنگە و پلەيەك دەدات بە خەلكى كە بە پىغەمبەرى (ﷺ) رەوا نايىنىت! چونكە دەيلىت تىگەشتن و وردبوونەو و تىفكران لەم ئايەتەكانە كارى خەلكىيە! وەك بلىي پەيامبەر (ﷺ) لە قورئان وردنەبوويىتەو و تىنەفكرائىت و مافى ئەوہى نەبوويىت! تۆ بلىي كى باشتىن و تىگەيشتووترىن كەس يىت لاي شەحرورر؟!

دەيلىت: "باشتىن رافەكارى ئايەتەكان لە بارەى بەديھىئەنى مەروۇفەو برىتييە لە زاناي پلە بەرز «چارلز داروين»! جا ئاخۆ داروين هيچ لە قورئانى زانيو؟ شەحرورر دەيلىت: "هيچ گرنگ نىيە لە قورئان بزائىت، لەبەر ئەوہى داروين بە شوتنى ھەقىقەتى بنچىنەى مەروۇفا گەراو، قورئانىش باسى ھەقىقەتى بەديھىئەنى مەروۇفى كەردوو، بۆيە پىويستە قورئان و داروين ھاوپا بن ئەگەر داروين لەسەر ھەق بوو، چونكە باوہرم وايە تىۆرەكەى داروين لەسەر بەديھاتەنى مەروۇف بە شىوہ گشتىيەكەى راستە." (۲)

(۱) المصدر نفسه، (ص ۱۰۳).

(۲) الكتاب و القرآن: (ص ۱۰۶) ..

نەم كابرايە پىي وايە پەيامبەرى خوا كە قورئانى بەسەردا نازل بۈوہ و بە زمانى خۇيشى بۈوہ، كەچى ھىچى نەزانىوہ لە بارەى زۆرىنەى قورئانەوہ، لەولايشەوہ دەلەيت: "داروين باشتىن رافە كارى بەشەكە لە ئايەتەكانى قورئان بەبەى ئەوہى پىويست يىت داروين لە زمانى قورئان ھىچىشى زانى يىت!" بە بيانوى ئەوہى كە شەحرور پىي وايە گوايە تيۆرىيەكەى داروين راستە و تەواوہ، يان دەلەيت: "مادام داروين ويستويەتى بگات بە ھەقىقەت، كەواتە لەگەل قورئاندا دېتەوہ و كېشەى نىيە!" توخوا ئەمە كەى مەنتىقە؟! جا دەلەيت: "پەيامبەين (ﷺ) پەيامەكە و ھەوالى پەنھانەكان و چىرۆكى پىشۈوہكانى گەياندوہ بەبەى ئەوہى ھىچ لە ماناكانيان تىگەشتىت، بەلكو بەبەى ئەوہى تواناي رافە و شىكردنەوہى ھەبوويت بۆ خەلكى سەردەمەكەى خۆى، بۆيە بەراستى نەركىكى گەورە و قورسى ھەبوو، چونكە ئاخۆ چەند قورس بوو لە سەرى ئەو خەلكە تىگەيەنەت لە شتانىك كە تواناي تىگەشتىيان بۆى نەبوو، نمونەى بابەتەكانى كۆرپەلەزانى." (۱)

كورە نەم كابرا، پەيامبەر (ﷺ) بە ئامىرى دېر خويندەوہ تىگەيشتوہ، جا لەبارەى گەياندن و بانگەوازی پەيامبەرھوہ (ﷺ) دەلەيت: "بلاوى كردوہتەوہ بە دەنگ و زمانى خۆى بۆئەوہى خەلكى بىيىستىت، بەلام بەبەى ئەوہى يەك وشەى لى پروون بكاتەوہ." (۲) نەم كابرايە وەكوو رادىو و ھىلى پەخش و كاغەز و ئامىرەكانى چاپ و پەخش لە پەيامبەر دەرۋانىت، بە بيانوى ئەوہى گەيەنەرى پەيامى پەرۋەردگارەتى، بەراستى ئەمە سەيرە! چونكە گەياندن پەيامى پەرۋەردگارى پىويستە گەيەنەرەكە سەرەتا خۆى لى تىگەشتىت، چونكە كۆمەلىك بەلگە و پەيامى ھىنايت بۆ خەلكى و خۇيشى ھىچى

(۱) السنة الرسولية و السنة النبوية رؤية جديدة، (ص ۱۰۳) ..

(۲) دليل القرآءة المعاصرة للتنزيل الحكيم، محمد شعرون، دار الساقى، بالإشتراك مع مؤسسة الدراسات الفكرية المعاصرة، بيروت-لبنان، الطبعة الأولى: ۲۰۱۶م، (ص ۵۴) ..

لَیْ نَهْزَانِی بَیْت، بیگومان گه‌یاندنی به‌لگه‌ی خوابی به‌م شیویه ناچه‌سپیت له‌سهر خه‌لک، له کاتیکدا په‌روهرد گارمان ده‌فهرموویت: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ﴾^(۱) واتا: «هرگیز په‌یامبه‌رنکمان نه‌ناردووه بو نه‌ته‌ویه‌ک به زمانی خو‌یان نه‌بوویت بو‌ته‌وه‌ی په‌یامه‌که‌یان به‌جوانی بو پروون بکاته‌وه.» ده‌ی ناشکرایه قورنانی پیروژ به زمانی عه‌ره‌بی نازل کراوه، په‌یامه‌ینیش که‌سیکی عه‌ره‌ب بووه، بو‌ته‌وه‌ی په‌یامه‌که پروون بکاته‌وه بو نه‌ته‌وه‌که‌ی خو‌ی له سه‌ره‌تاوه (دواتریش بو زمانه‌کانی تر به‌هوی وهرگیر و وه‌فد و بانگ‌خوازه‌کانه‌وه گه‌شت)، که‌واته مه‌به‌ست له ناردنی په‌یامی خوابی پروون‌کردنه‌ویه نه‌ک ته‌نیا خو‌تندنه‌وه، چونکه (البیان، لَبَّيْنِ): بریتیه له‌وه‌ی که باسه‌که خو‌ی له خو‌یدا پروون بیت بو هه‌رکه‌سیک که بیه‌وی لَبَّی تَبَّیگات.^(۲) وشه‌ی (الإبانه و التبیین): کرداره بو پروون‌کردنه‌وه، نه‌ویش بریتیه له ده‌رکردنی بابه‌تیک له حاله‌تی لَبَّيْنَه‌گه‌یه‌نراوی بو حاله‌تیک که هه‌قیقه‌ته‌که‌ی نیمکانی تیگه‌شتن لَبَّی ناسایی بیته‌وه.^(۳) جا کاتیک شتیک پَبَّی ده‌وترت: (مبین = پروون)، واتا: گو‌نگر به‌جوانی و ناسانی له هه‌قیقه‌ته‌که‌ی تَبَّه‌گات، له‌به‌ر نه‌مه‌ش په‌روهرد گارمان ده‌فهرموویت: ﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾^(۴). واتا: «نه‌ی نی‌ردراوی خوا نه‌وه‌ی بو‌ت نازل کراوه بیگه‌یه‌نه به خه‌لک، نه‌گه‌ر وانه‌که‌ی په‌یامی په‌روهرد گارت نه‌گه‌یاندووه، هه‌ر په‌روهرد گارته که له خه‌لکی پاراستووتی.»

(۱) سورة [إبراهيم: ۴].

(۲) الإحكام في أصول الأحكام، علي بن أحمد بن سعيد بن حزم الأندلسي أبو أحمد، دار الآفاق الجديدة، بيروت-لبنان، ۱۴۰۳هـ-۱۹۸۳م، (۴۰/۱)..

(۳) الإحكام في أصول الأحكام، (۴۰/۱).

(۴) سورة [المائدة: ۶۷].

ههروههها فهرموویهتى: ﴿وَأُوحِيَ إِلَىٰ هَٰذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ﴾^(۱) واتا: «به وهحى خوايى فهرمانم پيكراره كه هوشدارستان بدهمى بهم قورثانه و بۆ نهوانهشى كه پهيامى قورثانيان پي دهگات.» جا هوشداريدان به قورثانى پيرۆز كاتيک بهرجهسته دهيت كه خهلكه كه لى تيبگن و گهيه نه ره كهش به جوانى تيبگه شتبيت و گهيانديتتى. نهك زۆرينهى زۆرى پهيامه كه هيچ پروون نهيت كه چى گهيانده كهى بهرجهسته بيت وهكوو شه حرور وتى!

پهروهر دگارمان ده فهرموويت: ﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾^(۲) واتا: «بيگومان پهيامان بۆ نازل كردوويت بۆ نه وهى ههر چييان بۆ ده نيرين بۆيان پروون بكه يته وه و بهلكوو نه وانيش بيرنك بكه نه وه.»

كه چى شه حرور جارى نه وه ده دات كه تيبگه يشتن و تيفكرين له قورثان دراوه به خهلك و پهيامبه ر (ﷺ) مافى نه و تيبگه شتنهى پي نه دراوه، گوايه مافى رافه و شيكر دنه وه و پروون كردنه وهى نه بووه، چونكه شه حرور خوى له گيلى ده دات له بارهى بنه ماى (الاستفسار: داواى پروون كردنه وه) كه له لاي (أصوليه كان بريتيه له: داخوازي هينانى مانا و واتاى هه ر وشه يه ك كه له پهياميكا دا ناروون و شاراره بيت.)^(۳) چونكه له راستيدا پهيامبه ر (ﷺ) هه نديك نايه تى كه ته فسير نه كرديت ته نيا له بهر پروونى و ناشكرايى بووه نه كه له بهر نه وهى خويشى له نايه ته كه نه گه يشتبيت! بهلكوو له بهر نه وه بووه كه نايه ته كه ته واو پروون بووه له لايه ن گوينگران و خهلكه وه، به بهلگه ي نه وهى

(۱) سورة [الأنعام: ۱۹].

(۲) سورة [النحل: ۴۴].

(۳) الموسوعة الفقهية، وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية-كويت، طباعة: ذات السلاسل-كويت، الطبعة الثانية: ۱۴۰۶هـ-۱۹۸۶م، (۵۹/۴)..

نە كېشەيان ھەبۈۋە و نەپرسىيارىشيان كىردوۋە تا پەيامبەر (ﷺ) بۆيان پروونتىر بىكاتەۋە، ئاخۇخۇ خۇدى پەيامبەر (ﷺ) چۆن لىي تىننەگەشتوۋە؟ ۋە كوۋ شەحرورور بانگەشەى بۇ كىرد!

پاشان ئەم كابرايە بانگەشەى ئەۋە دەكات كە قورئانى پىروۆز بەجۋانى باسى كۆرپەلەزانى كىردوۋە، كەچى دەلىت پەيامبەرى گەيەنەرى قورئانەكە تىي نەگەشتوۋە، جا خۇ بەم پىۋەرەى شەحرورور بىت تەنانت زانايانى فىزىا و زىندەۋەرزانىش دەبىت ۋاز لە وردەكارى خۇيان بەيىن و شوپن ئەم بنەما سەمەراندەى شەحرورور بىكەون بۇ گەيشتن بە ھەقىقەتەكان، جا نەگەر گەيشتن بە شىتىك بەپىي ماندوبوۋنى خۇيان لە دەرۋەى قورئانى پىروۆز ئەۋا گەيشتون بە زانستى سروشت، بەلام ئاخۇخۇ شەحرورور بەم بنەما بىمانايانەى خۇى ھىچ بەرھەمىكى دەست مەۋقايەتى خستوۋە؟ ھىچ دۆسىيەكى شىكار و چارەسەر كىردوۋە؟! يان ھىچ بەرھەمىكى نىيە!

لەپاستىدا ئەم ھەموو ھەۋلە تىكەلەۋىنكەلەى داۋە بۇ ئەۋەى رېنگە خۇش بىكات لەژىر بىيانوۋى ئىجتەھاددا، تەنانت نەگەر پىچەۋانە و دژى فەرموۋدە و وتە و تىگەشتى زانايانى ئىسلام ۋەستايەۋە لىي نەگىرىت، چونكە شەحرورور پىي ۋابوۋ جوانترىن تەفسىر لای داروینە مادام بەدۋاى ھەقىقەتدا گەپراۋە و شەحرورورىش پىۋايە تىۋرىيەكەى راستە، نىتر پەۋايە بەلایەۋە كە ھەموو مۇسلمانان نەزان بوۋىن بە پەرتوۋكەكەى پەروەردگار، ئەگەر چى ھەموو تەمەن و ھەۋل و تىكۆشانىيان خەرجكردىت لەۋ ھەموو سەردەمانەى رابردوددا، لەۋلاشەۋە داروین بەبى ئەۋەى لە يەك وشەى قورئان تىبىگات، نە زمانى قورئان نە خورئندەۋە و تەنانت ئىمانىشى پىي نەبوۋىت، بەلام توانىيىتى باشتىن تەفسىر بۇ ئايەتەكان بىكات! ھاتوۋە دەلىت: "باشتىنى رافەكاران داروینە!" بەبى ئەۋەى وشەيەك لە داروینەۋە ھاتىت كە بلىج ھەۋلى تىگەشتن و رافەى قورئانى داىت، يان بۆى بگەپىت و ملەكەچى پەيامەكەى بىت!

ته‌نانه‌ت ئیمان و باوه‌پری به په‌روه‌رد گاریش نه‌بووه،^(۱) ناخۆ چ وێژانه‌یه که بیری
نهم شه‌حرووره تا گه‌یشتووه بهم تیگه‌لکردنه وێژان و بی سهرویه‌ره؟!

سهرباری نه‌وه‌ش ده‌لیت: "گه‌وره‌ترین هه‌له‌کاری نه‌ویه که ئیمه بمانه‌وێت
بۆ تیگه‌یشتن له ئیسلام له سه‌ده‌ی بیسته‌وه بگه‌رێینه‌وه بۆ سه‌ده‌ی چه‌وته‌م له
شیوازه‌کانی بیرکردنه‌وه‌ماندا."^(۲) جا نهم کا‌برایه نایه‌وێت ئیسلام به‌و شیوه‌ی
په‌یامبه‌ر (ﷺ) هیناویه‌تی وه‌رگرت، چونکه په‌یامبه‌رمان (ﷺ) له سه‌ده‌ی
چه‌وته‌می زاینی ته‌شریفی هاتووه بۆ جیهان! جا ده‌یه‌وێت وته‌کانی بی‌په‌چیته‌وه
به‌رێگه‌ی دیبلۆماسی، ده‌لیت: "ئیمه سه‌رزه‌نشتی رافه‌کارانی توراسی
سه‌رده‌مه‌کانی حه‌وت و هه‌شت نا‌که‌ین له‌وه‌ی که تینه‌ده‌گه‌یشتن له‌ ئایه‌ته‌کانی
قورئان، له‌به‌ر نزمی ئاستی مه‌عریفه‌تیا.^(۳)"

خۆی له‌پراستیدا نه‌زانی و تینه‌گه‌یشتنی داوته پال په‌یامبه‌رمان (ﷺ)
که له زۆرینه‌ی قورئانی پی‌روژ تینه‌گه‌شتووه، بۆیه نهم تۆمه‌ته‌ی کورت
هه‌لنه‌هاتووه له‌سه‌ر ته‌فسیره‌کانی توراس وه‌کوو لهم بر‌گه‌ی کۆتاییه‌دا ده‌لیت،
به‌ل‌کوو شتیکی تریش هه‌یه نه‌ویش نه‌ویه شه‌حروور ده‌لیت: "نه‌بوونی تیگه‌یشتنی
زانایانی ته‌فسیر به‌هۆی له‌بارنه‌بوونی که‌شی مه‌عریفییان بووه." به‌مه‌ش دوو
پاستی ئاوه‌ژوو کردووه‌ته‌وه:

۱. زانسته قه‌تیس‌کراوه‌کان (سنووردیاره‌کان): وه‌کوو زمانی عه‌ره‌بی، زانسته
شه‌رعیه‌یه‌کان که کۆ‌پایی هه‌یه له‌سه‌ریان، به‌چه‌شنیک که له هه‌یج چاخ و
سه‌رده‌مه‌یکدا شتیکی په‌نهانی تازه‌ی لی دهرنه‌هینراوه‌ته‌وه دوا‌ی چه‌سپاندنی،

(۱) داروین به‌ باوه‌پری (نازانم) مرد که نه‌ باوه‌پری به‌ په‌روه‌ردگار هه‌بوو نه‌ بی‌باوه‌، انقر: قصه
حیاه تشارلز داروین، تحریر: فرانسیس داروین، ترجمه و مراجعه: مجدی محمود الملیجی، المرکز
القورمی للترجمه، القا‌هره، ۲۰۱۱م، (ص ۳۱۶).

(۲) الکتاب و القرآن، (ص ۵۶۶).

(۳) الکتاب و القرآن، (ص ۵۶۶).

بۇ نمونە زانايەك نەھاتوۋە ئايەتتىكى نوۋى بدۆزىتەۋە يان فەرمودەيەك پەيدا بىكەتەۋە كە پىشتەر نەزانرايىت، يان باسنىكى زمان كە عەرەب پىي ئاشنا نەبوۋىيىت.

۲. زانستە ئاقەتسىكراۋەكان (سنوورى دياريان نىيە): نمونەى زانستى: «گەردوونى، كىمىيا، فىزىيا، ئەندازىيىسى» كە پسپۆرىيەكەى خودى شەحرورە، لەم زانستانەدا؛ ئەكرى و راستە كە شتائىكى نوۋى بدۆزىتەۋە تىيدا كە پىشتەر نەزانراۋ بن، دەشكرى ئاشنا بن بە شتائىك كە پىشتەر ھىچ پروون نەبوۋىيىت.

بەلام شەحرور دىيەۋىت زانستەكانى نمونەى يەكەم ۋەكوو نمونەى دوۋەم تەماشىا بىكرىت، بە دەستىكى ئەۋەى دەكرى بوۋىرى لە بوارى ئەندازىيارىدا كۆمەللىك شىمان دەستخستوۋە و دۆزىۋەتەۋە كە لە سەردەمى ھاۋەلاندا نەزانراۋ، كەۋاتە كەشى زانىاريمان فراۋانترە لەۋان و لەبەر ئەمەشە دەكرىت ئىمەشتائىك بزائىن لە قورئاندا كە ھاۋەلان نەيانزانى يىت، بەلكوۋ تەنەنەت پەيامبەرىش (ﷺ) لىي نەزانى يىت، كە ئەمەش ئاۋەروۋكردن و تىكەلاۋ كرىنى دوو جىھانى جىايە، چونكە زانىارى و تىگەشتىنى ھاۋەلان بۇ زمانى عەرەبى فراۋانتر و وردترە لە ھەموو خەللىك كە دۋى ئەۋان ھاتىيىت، ھەروەھا تىگەشتىيان لە قورئان و شەرىعەتەكەى پەروەردگار و فىقھى حوكمەكانىش. بۆيە ئەستەمە ئەۋان لە بوارى ئاينى ئىسلامدا شتائىك نەزانن و دۋى ئەۋان ئاشكرا بىكرىت، چۆن ۋا نەيىت لە كاتىكدا پەيامبەر (ﷺ) لە نىۋاندا بوۋە و تىگەشتىيانى چەسپاندوۋە، ئەگەر كەسىكىشىيان لە مەبەستى ئايەتتىك تەۋاۋ نەگەشتىيىت پەيامبەر (ﷺ) بۆى راستكردۋەتەۋە، حوكمەكەشى بۇ راست كىردۋەتەۋە. بۇ نمونە لەۋ ھالەتەى تىگەشتىنى «عودى كورى ھاتەمى» راست كىردۋە بۇ ئايەتى ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ﴾ [البقرة: ۱۸۷] ۋاتا: «بخون و بخونەۋە ھەتاۋەكوو ھىلى سېى لە ھىلى رەش جىادەكەنەۋە لە بەرەبەياندا، ئىتر پۆزوۋەكە بەردەۋام

بکه‌ن تا‌کوو نی‌واره.

عوده‌ی (خودا لئی رازی بیت) ده‌لئت: ﴿لَمَّا نَزَلَتْ﴾: ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ﴾ [البقرة: ۱۸۷]، (عَمَدْتُ إِلَى عِقَالٍ أَسْوَدَ وَإِلَى عِقَالٍ أَبْيَضَ، فَجَعَلْتُهُمَا تَحْتَ وَسَادَتِي، فَجَعَلْتُ أَنْظُرُ فِي اللَّيْلِ، فَلَا يَسْتَبِينُ لِي، فَغَدَوْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرْتُ لَهُ ذَلِكَ، فَقَالَ: إِنَّمَا ذَلِكَ سَوَادُ اللَّيْلِ وَبَيَاضُ النَّهَارِ).^(۱)

واتا: «کاتیک نایه‌ته‌که دابه‌زی په‌تیکی ره‌ش و په‌تیکی سپیم هی‌نا و له‌ژی‌ر نوره‌ن‌ه‌کم دانابوو، کاتی پارشیو ته‌ماشایانم ده‌کرد و نانم ده‌خوارد تاوه‌کوو نه‌و کاته‌ی ده‌متوانی لیکیان جیا بکه‌مه‌وه، به‌لام جوان بۆم جیا نه‌ده‌کرایه‌وه، نیت‌ر رۆشتمه‌ خزمه‌تی په‌یام‌به‌ری خوا (ﷺ) و باسه‌که‌م بۆ کرد، نه‌ویش فرموی: به‌ل‌کوو نه‌وه جیا‌کردنه‌وه‌ی هی‌لی ره‌شی شه‌و‌گاره له‌ هی‌لی سپیده‌ی به‌ره‌به‌یان.»

که‌واییت زانسته‌کانی شرع جیا‌وازه له‌ پیش‌که‌وتنی زانسته‌کانی فه‌له‌کی و فیزیا و نه‌ندازیاری و هاوشیوه‌کانی، بۆیه‌ هه‌ر‌گیز نه‌وه رپو‌نادات که هه‌ر کاتیک له‌ زانسته‌کانی تاقی‌گه‌ شتیکی تازه بدۆزنه‌وه‌ خوایه‌کی تر بدۆزنه‌وه جگه له‌وه‌ی هاوه‌لانی په‌یام‌به‌ر (ﷺ) ده‌یان‌به‌رست، هه‌ر‌گیز ناگه‌ن و نادۆزنه‌وه له‌ په‌نه‌انییه‌ک له‌ نیسلا‌مه‌تیدا که زیاتر بیت له‌و تینگه‌شتنه‌ی هاوه‌لانی هه‌یان بوو، به‌لام نه‌و باب‌ه‌تانه‌ی که هاوه‌لانی نه‌یان‌زانیه‌وه له‌ بواری زانسته‌کانی دنیا و جگه له‌ هاوه‌لانی شتی تازه بدۆزنه‌وه؟ یی‌گومان نه‌مه‌ شتیکی ناسایییه، به‌لام نه‌م کابرایه‌ دوو باب‌ه‌تی تیکه‌ل‌وی‌یکه‌ل‌ کردوه، بۆنه‌وه‌ی له‌و ته‌موم‌ژده‌ا به‌ بیانوی نه‌وه‌ی گوایه‌ شاره‌زایه له‌ نه‌ندازیاری، شور‌تی‌یک بۆ خۆی بکاته‌وه له‌نیوان زانایانی شه‌رع‌ناسدا.

(۱) صحیح البخاری، محمد بن‌اسماعیل البخاری، دار بن کثیر، دمشق-بیروت، الطبعة الأولى: ۱۳۳۳هـ-۲۰۰۲م، (ص ۴۶۱) حدیث رقم (۱۹۱۶)..

بەلگىۋە لە ميانەى قسەكانىدا بانگەشەى ئەۋەش دەكات كە شتائىك دەۋزىتەۋە كە پەيامبەرمان (ﷺ) و ھاۋەلانىشى نەيانزانىۋە، چونكە كەشى زانىارىيان لەبار. نەبۈۋە بۇئەۋەى لەو بۈرەى شەرەكەدا تىبگەن! ئاخۇ ئەمە بنەماى تازەيە كە شەحرورۋ بانگەشەى بۇ دەكات؟ يان لە بنەرەتدا ماناى قسەكەى برىتىيە لە داتاشىن و ھىنانى ئاينىكى سەرتاپا تازە؟

با بىنىن خودى شەحرورۋ چۆن ۋەلامى ئەو پەرسىيارەمان دەداتەۋە: "كۆتاهاتنى پەيامەكان و دەستپىكى چەرخى تازە لە مېژۋى مەۋقايەتدا برىتىيە لە دەمى دۋاى دابەزىنى پەيامى خۋاىى لەبەر گشتىگىرىيەكەى، چونكە ۋەكوو سەردەمىكى نوئى و ھاندانىكى خۋاىى دەبىرنىت بۇ مەۋقايەتى، بۇئەۋەى پىشت بە خۋى بىستىت لە دارشتەۋەى تەشرىع و ياساكانى شەرەكەدا." (۱)

تەماشابەكەن، دەلىت: "كۆتايىي سەردەمى دابەزىنى پەيامى خۋاىى دەبىتە ھاندانىك بۇ مەۋقايەتى تا خۇبەخۇ دەست بىكاتەۋە بە تەشرىعات بەپىيى وىستى خۋى." جا ئەم كابرەيە بانگەشە بۇ دارشتى ئاينىكى تازە دەكات بە بىيانۋى تازەگەرىيى، بە بىيانۋى ئەۋەى پەيامبەرمان (ﷺ) نەزان بوۋە بە زۆرىنەى ئايەتەكانى قورئان، لەۋلاشەۋە دارۋىن باشتىن راقەكارە بۇ ھەندىك لە ئايەتەكانى قورئان، لەبەر ئەمەشە دەلىت: "ئەۋ فىقھەى كە ۋەكوو مىراتىك ماۋەتەۋە بە ھەموو لق و پۆلەكانىيەۋە لە درۋشەكان و پەرسشەكان و لە تەشرىعات و ياسادانان و عادەتەكان ھەموۋى پىۋىستى بە خۋىندەۋەىكى تازە ھەيە، بۇئەۋەى شەكۋىەك بۇ ئىسلام بگەرپىنىنەۋە، سىفەتى جىھانگىرىيەكەى بۇ بگەرپىتەۋە كە بەھۋى فىقە و فۇقەھاۋە لە سەروۋى ھەموۋىشەنەۋە شافىيەيەۋە لە دەستى داۋە، خوا بىيانبۋىرت." (۲)

(۱) السنة الرسولية و السنة النبوية رؤية جديدة، (ص ۱۴۰).

(۲) القصص القرآني: (۱۵۱/۲).

جا شه‌حرور دوژمنایه‌تییه که‌ی بهم نزا و پارانه‌وانه پهرده‌پوش ده‌کات، نه‌گینا به‌و پهری بی حورمه‌تییه‌وه تۆمەت و سووکایه‌تی به‌ نیمان و دینداری زانایانی نیسلام ده‌کات، وه‌کوو ده‌لّیت: "فوقه‌ها و راقه‌کارانی قورشان، پشتی په‌یامبه‌رتتی موحه‌مه‌دیان شکاندوه!"^(۱) هه‌روه‌ها ده‌لّیت: "فوقه‌ها خۆیان کردوه به‌ شهریکی خوی گه‌روه له‌ هه‌رامکردنی شتانی‌ک که له‌ بنه‌په‌رتا ده‌لّاله."^(۲)

جا بهم شیویه شه‌حرور ده‌رگا بوّ خۆی ده‌کاته‌وه که له‌ هه‌موو باب‌ه‌تی‌کدا قسه‌ بکات، دواتریش بلّیت: "ئه‌مه تازه‌گه‌رییه"، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی بنه‌ماکانی فیه‌قی و فیه‌قه و فوقه‌هاش هه‌موو داده‌پوخینّیت، ئیتر وا نازانین پیوستی به‌ زمان و بنه‌ماکانی زمانی عه‌ره‌بیش بمینّیت، به‌و شیویه ئاینی نیسلام هه‌موو مانایه‌کی وێران له‌ خۆ ده‌گرێت، دواتریش هیچ مانایه‌ک بوّ نیسلامه‌تی نامینّیت. ئه‌وه‌شمان بیر نه‌چیت ئه‌م رپۆشوننه‌ی شه‌حرور تازه‌ نییه، پیش ئه‌م پیاوانی که‌نیسه هه‌ولیانداوه به‌رانبه‌ر په‌رتووی ئینجیل ئه‌وها بکه‌ن، ئه‌وه‌تا له‌ ئیجلیدا هاتوه که که‌سێک به‌ مه‌سیح (علیه‌ السلام) ده‌لّیت: "ئه‌ی مامۆستای چاکه‌کار، چ کارێک باشه بوّ ژیا‌نی زنده‌گانی؟ مه‌سیح وتی: "جا بوّچی پیم ده‌لّی چاکه‌کار؟ که‌س چاکه‌کار نییه جگه له‌ یه‌کی‌ک که ئه‌ویش (الله)یه، به‌لام نه‌گه‌ر و‌یستت بگه‌یت به‌ ژیا‌نی زنده‌گانی ئه‌وا ئامۆژگارییه‌کان بپارێزه."^(۳)

له‌م ده‌قه‌ی سه‌ره‌وه‌دا سوودی ئه‌وه ده‌بینین که به‌ ده‌قی ئینجیل ده‌سه‌لمیّت که مه‌سیح خوا نییه، یه‌کسانیش نییه به‌ خوا، چیرۆکی سی‌ خوا له‌ یه‌ک

(۱) الکتاب و القرآن، (ص ۸۸).

(۲) الدین و السلطه، (ص ۱۸۷).

(۳) الکتاب المقدر، نداء الرجاء-شتوت‌گارت-ألمانيا، ترجمة: فاندایاک البستانی، منقحه: ۱۹۹۱م، إنجیل متی، الإصحاح (۱۹)، العددان (۱۷-۱۸).

مانادا پراست نییه، نه گهرنا مه‌سیح له وته‌ی پیاوه که پرازی ده‌بوو که به‌وناوانه بانگی بکات، نه‌وه‌شی که له وه‌لامی نه‌و پیاوه‌دا وتی، پریک مانای نه‌وه‌یه که ههرگیز مه‌سیح خوا نییه و له پله‌ی خوایه‌تیشدا نییه، به‌لک‌وو مه‌سیح نه‌و قسه‌یه‌ی کرد "بۆ پیم ده‌لئی چاکه‌کار؟" بۆ نه‌وه‌ی ریگری بکات له زیاده‌په‌ویی خه‌لکی له ناستی مه‌سیحدا، ده‌بینین له سوننه‌تی په‌یامبه‌ریشماندا هه‌مان نمونه هه‌یه، له‌و فهرمووده‌ی: (انطَلَقْتُ فِي وَفْدِ بَنِي عَامِرٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْنَا: أَنْتَ سَيِّدُنَا. قَالَ: السَّيِّدُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى. قُلْنَا: وَأَفْضَلُنَا وَأَعْظَمُنَا طَوْلًا. قَالَ: قُولُوا بِقَوْلِكُمْ، أَوْ بَعْضُ قَوْلِكُمْ، وَلَا يَسْتَجِرِّيْتُمْ الشَّيْطَانُ..)^(۱) واته: «کاتی‌ک که گرو‌ی نه‌وه‌کانی عامر هاتنه خزمه‌تی په‌یامبه‌ر (ﷺ)، وتمان: "تۆی سه‌روه‌ر و شکۆدارمان." فهرمووی: "ته‌نیا (الله) سه‌روه‌ر و شکۆدارمانه." جا وتمان: "باشترینمان و گه‌وره‌ترینمانی." فهرمووی: "وته‌ی چاک بلین، یا هه‌ندی‌ک له‌مانه، به‌لام وریای شه‌یتان بن په‌لک‌یشتان نه‌کات بۆ زیاده‌په‌وی."

ده‌بینین زیاده‌په‌وی لا په‌سه‌ند نه‌بووه و ریگری کردووه له‌وه‌ی سه‌رب‌ک‌یشیت بۆ خراپ‌تر. نیستا ده‌پرسین، قه‌شه‌کان چۆن مامه‌له‌یان کرد له‌گه‌ل فهرمایشته‌که‌ی مه‌سیحدا که له‌نینجیلدا هاتووه؟

نه‌مبروسیوس (نه‌سقوف میلان) وه‌لامان ده‌داته‌وه، (یینگومان کوره‌که‌ی خوا لی‌زه‌دا وه‌کوو مرو‌ف‌ئیک ده‌دوت، له‌ کاتی‌کدا له‌گه‌ل یه‌کی‌ک له‌ نووسه‌ره‌کانیدا قسه‌ ده‌کات، که نووسه‌ره‌که له‌گه‌ل خوادا قسه‌ ده‌کات به‌ بر‌گی "ته‌ی مامۆستای چاکه‌کار"، به‌لام دان به‌وه‌دا نانی‌ت که خوایه، بۆیه ده‌بینین نووسه‌ره‌که به‌وردی دانی به‌وه‌دا نه‌ناوه که مه‌سیح خوایه و مه‌سیح‌یش هه‌ستا

(۱) خرجه أبو داود (٤٨٠٦) واللفظ له، والنسائي في ((السنن الكبرى)) (١٠٠٧٤)، وأحمد (١٦٣٥٩) باختلاف يسير والرواية: أخرجه أحمد (١٢٥٧٣) واللفظ له، والنسائي في ((السنن الكبرى)) (١٠٠٧٨) من حديث أنس بن مالك رضي الله عنه.

به تیگه یاندنی، به مبه به سستی رپنیشاندانی به رهو باوهرهینان به کوره که ی خوا نهک بلیت: "ماموستای چاکه کار"، به لکوه پویسته بلیت: نهی خودای چاکه کارم.^(۱)

دهبین له خودی ئینجیلدا په یامبه ر مه سیح (علیه سلام) دهریاره ی خو ی ناماژه به وه دهکات که مرو فیه به دانپانانی نه سقف له سهر وه، که چی سهر یاری رپوونی قسه که نه سقف گوی له قسه ی خودی مه سیحیش نادات و گرنگی به حالی پیاوه پرسیارکاره که ش نادات، به لکوه به پئی لیکدانه وه ی خو ی شیکرده وه، نهک ههر نه وهش به لکوه مانا هه له که شی به و شیویه دارشته وه که خو یان دوا ی سهرده می مه سیح دایانتاشیوه که مه سیح خودایه! شاخو نه مه هه مان رپنگه ی شه حروور نییه؟ له سهر نه و بنه مایه ی که ده قنکی ثابینی بیژهری به که می سهر زهوی که په یامبه ره که یه (علیه سلام) لئی تیغه گه شتوه، نه و خه لکه شی په یامه که یان راسته وخو له په یامبه ره که وه بیستوه هیه چی لئ تیغه گه شتوون، به لکوه دوا ی چه ندین سده که سانیکی دوور له سهر چاوه و سهرده می په یامه که لئی تیغه گن، چونکه که شیان له بارتیه بو تیغه شتنی په یامه که؟! هه تا وای لئ حالی ده بن وشه کانی په یامه که مانایه کی پیچه وانه ی دهقه کانی ده به خشن! وه کوو چو ن نه سقف وتی: مه سیح مبه به سستی نه وه بووه که خوی خودایه مادام فرمایشتی ماموستای چاکه کار ی په سده ند نه کرد و وتی: "ته نیا خدا چاکه کاره!"

بهم رپوشوتنه بو شه حروور ناسان ده بیت ههر چی به می شکیدا هات بلیت، و دواتریش قوراتی نه وه لئ بدات و بلی: "نه وانه ی پیش نیمه له قورنان تیغه گه شتوون!" جا له سهر نه م بنه ما سه قه ته ی دهر وازه ی له سهر خو ی فراوان کرد تاکوه هی ر شه کانی بگه یه نیته سهر زانایانی زمانه وانی، نه وهش له بهر

(۱) شرح الإيمان المسيحي، أمبروسيوس (أسقف ميلان)، ترجمة: نصحي عبدالشهيد، المركز الأرثوذكسي للدراسات الآبائية، القاهرة، ۲۰۰۵م، الكتاب الثاني: (فصل ۱: فقرة ۱۷).

نهوى پېچه‌وانه‌ى بۆچونه‌كانى شه‌حروورن له‌ بابته‌ى سزای داوتېيس، ده‌لېت: "رافه‌كاران و زانايانى زمانناس و خاومنى فهره‌نگه‌كان به‌چه‌شنى رپوكه‌شانه له‌ بابته‌كانيان رپوانيوه وئهم چه‌شنه‌ى كه‌ ماناى وشه‌كان به‌ حه‌قيقى وهرده‌گرېت و نكۆلى مه‌جاز ده‌كات هو‌كارى داخستنى دهرگاكانه له‌ به‌رده‌م موفه‌سير و فوقه‌هادا." (۱)

ئه‌هلى زمانى عه‌ره‌بى له‌ زمانى خو‌يان تېنه‌گه‌يشتبون، هه‌تا جه‌نابى شه‌حروور هات و پټانى گوت هه‌له‌تان كردوو، هو‌كاره‌كه‌شى نه‌ويه‌ نينكارى مه‌جازيان كردوو، (۲) سه‌مه‌ره‌ى شه‌حروور له‌مه‌دايه كه‌ نكۆلى و سه‌رزهنشتى خاوه‌ن زمانه‌كه‌ ده‌كات له‌ شتي‌كدا كه‌ خو‌يان زور له‌ شه‌حروور شاره‌زاترن تپيدا، زورينه‌ى زانايانى زمانى عه‌ره‌بى و به‌لاغه‌ت و ئوسول رايان وايه كه‌ له‌ زماندا مه‌جاز هه‌يه، (۳) به‌مه‌ش دهركه‌وت پېچه‌وانه‌ى بانگه‌شه‌كه‌ى شه‌حروور ده‌لېن، رپوونيشه‌ ئه‌وان له‌ زمانه‌كه‌دا له‌ لوتكه‌ى تېنگه‌شتندان، گه‌رچى هه‌نديك له‌ زانايان نكۆلى مه‌جازيان كردي‌ت وه‌كوو ئيبن ته‌يميه، كه‌ نه‌ميش پيشيني هه‌يه له‌ زانايانى زمانه‌وانى عه‌ره‌بى، (۴) لېره‌شدا؛ نكۆلى مه‌جازيان به‌و مه‌به‌سته‌ نيه‌ كه‌ ماناى وشه‌ بۆ ئاراسته‌ى تر نه‌چي‌ت، نا، نه‌وه‌ هه‌يه و

(۱) القصص القرآني قراءة معاصرة، محمد شحرور، دار الساقى، بيروت-لبنان، الطبعة الاولى: ۲۰۱۲م، (۸۹/۲).

(۲) مه‌جاز = بابته‌تيكى رپه‌وانبي‌زيه و له‌ زمانى عه‌ره‌بى و كورديدا هه‌يه. مه‌جاز: بريتيه له‌ به‌كاره‌تنانى وشه‌يه‌ك بۆ مه‌به‌ستى‌كى تر، به‌مه‌رجي‌ك په‌يوه‌ندى هه‌بي‌ت له‌نيوان وشه‌مه‌جازيه‌كه‌ و مانا مه‌به‌سته‌كه‌دا، مه‌جاز سه‌ر به‌زانستى به‌لاغه‌يه، به‌شى زانستى به‌يان. نموونه‌يه‌كى ساده‌: جاده‌كه‌ چوو به‌يه‌كه‌دا (چوو به‌يه‌كه‌دا: مه‌جازه) بۆ وه‌سفكردى لايه‌نى (قه‌ره‌بالغى شه‌قامه‌كه‌) به‌كارهاتوو هه‌چونه‌كه‌ له‌نيو خه‌لكدا دهربرپنى مه‌جازى به‌كار دي‌ت. (وه‌رگير).

(۳) انظر: الحقيقة و المجاز في الكتاب و السنة و علاقتهما بالأحكام الشرعية، حسام الدين موسى عفانة، إشراف: ياسن الشاذلي، جامعة أم القرى/كلية الشريعة و الدراسات الإسلامية (رسالة ماجستير: ۱۹۸۱-۱۹۸۲م)، (ص ۱۰۱).

(۴) انظر: الفتاوى و الرسائل الصغرى، أحمد الغماري، جمع و ترتيب: عبدالله التليدي، الطبعة الأولى: ۲۰۰۱م، (ص ۱۱۰).

ھاورپان، بەلام مەبەستە كە ئەۋەپە كە لە مەجازدا رەچاۋى رەستە و دەرپرەنە كە و ھەلبەستە كانى دەق بىكرىت بۆئەۋەى بىگەين بە حەقىقەتى مانا و مەبەستى گوفتارەكان،^(۱) كە ئەمەش ھىچ كات نايىتە پروونكارى بۆ بۆچۈنەكەى شەحرور، چونكە شەحرور شەرم ناكات و درۆ ھەلدەبەستى بۆ ئەۋانەى راجىاي ھەپە لەگەلىندا، ۋەكوو وتمان زۆرىنەى زانايان فەرمايشتيان بە ھەبوونى مەجاز كىرەۋە كەچى شەحرور دەلىت: نا، نا، بەلكو نكۆلى دەكەم مادام باۋەپريان بە بەردبارانى (پەجم)ى داۋىتپىس ھەپە!

لەراستىدا؛ ئەۋ زانايانەشى كە دەفەرموون مەجاز ھەپە لەگەل ئەۋ زانايانەى بە چەشنىك نكۆلى دەفەرموون، ھەموو بە تىكرا ھاورپان لەسەر ئەۋ بىنەمايەى كە (بىنەۋ لە ۋشەكاندا حەقىقەتى ماناكەيەتى) مەگەر بە ھۆپەك لابەت، بەم پىيەش دەگەين بەۋەى كە (مەجاز لقىكە لە حەقىقەت، چونكە لە بىنەرەتدا بەكارھىنەنى ۋشە بۆ حەقىقەتى ماناكەى دانراۋە، بەلام مەجاز بۆ بەكارھىنەنى مانايەكى تر بەھۆى ۋشەپەكى ترەۋەپە، ئەمەش لەبەر ھەبوونى پەيۋەندى ماناكارى لەنىۋان حەقىقەت و مەجازى ۋشەكەدا.)^(۲) بۆپە ئەۋ زانايانەى لەگەل ئاساى بوونى مەجازدان، رايان وايە كە پرووكەشى ماناكان لار ناكىرئەۋە بە مەبەستى پروچوون بۆ قوۋلايىپەكى ناپەسەند و ناخگەرەپى و ناخكارى،^(۳) بە مەبەستى دارۋخاندنى پرووكەشى حەقىقى

(۱) انظر: الحقيقة المجاز، أحمد ابن تيمية، تحقيق: محمد بن حامد بن عبد الوهاب، دار البصرة، الإسكندرية، (ص ۳۹).

(۲) الإشارة إلى الإيجاز في بعض أنواع المجاز، عز الدين عبدالعزيز بن عبدالسلام، دار المعرفة، بيروت- لبنان، (ص ۱۸).

(۳) الباطنية: بىرىكى نەنگە كە لەخۆۋە ماناي دوور دروست دەكەن بۆ ۋشەكان بە بيانوى مەجازەۋە ھەرچى ۋاتايەك پىيان خۆش بىت دايدەنن بۆ ۋشەكان، دانەپەكىان دەلىت: "ۋالتىن ۋالزيتون) ۋاتا ئىمامى ھەسەن و ھوسەين!، لىرەدا و لە قسەكانى ئىمامى غەزالىدا مەبەست لەم بىرەپە ۋ ھاۋشەۋەكانىيەتى كە دەلىت باطنى يان ناخگەرە. (ۋەرگىزى)..

شەرىعت، لەبەرئەمەيە كە ئىمامى غەزالى دەفەرمووت: "جىاۋازى ھەيە لەنتوان دەپرېنى پۈكەش بۇ ناخى وشەكان لەگەل تېبىنىدان لە ماناكانى ناخى وشە لە پىگەي پۈكەشى وشەكەۋە بە چەسپاندنى ماناكانى پۈكەش، بۆيە بەم وردەكارىيە دەتوانىت پارىزراۋ بىت لە بىرى ناخگەراكان." (۱)

جا لىرەدا جىاۋازى ھەيە لەنتوان ئەۋەي كە نكۆلى ماناى پۈكەشى دەقەكان بىكرىت بە بىيانوۋى مەبەست و ناخگەرايى (باتنىيەت) لەگەل ئەۋەي مانا پۈكەشىيەكەي بچەسپىنرىت لەگەل ھەبوۋنى تېبىنى لەسەر مەبەستى وشەكان، بەبىج ئەۋەي بىتتە ھۆي لەناۋچوۋنى مانا ھەقىقىيەكەي، ئەگەرنا ئەمكارانە سەردەكىشىت بۇ پىچكەي «باتنىيەكان = ناخگەرايان» كە مانا پۈكەشەكانى دەقەكانيان ھىندە لاروخوار دەكردەۋە تا لە ماناكەي دەردەچوۋ و دوور دەكەۋتەۋە، بە بىيانوۋى گرنگيدان بە مەبەستى وشەكان، واتا ناخ و ناۋپۇكى وشەكان، سەربارى ئەم نەنگىيە گەۋرەيەي باتنىيەكان، ھەرگىز بە بىيانوۋى مەجاز ئەم نەنگىيەيان نەدەكرد، چونكە ھىندە خوتندەۋار بوۋن كە دەيانزانى بەلارىدا بردنى ماناكان لەگەل بنەماكانى مەجازدا نايەتەۋە. (۲)

جا ھال و بارى باتنىيەكان گەشتە ئەۋ ناستەي كە بلىن: "دلىيان كە (اللە) نە ھەيە و نە نىيە!" (۳) جا دوو بابەتى دژەكيان پىكەۋە كۆكردەۋە بە بىيانوۋى ئەۋەي گوايە ئەمە وردترىن مانايە بۇ بابەتى شايەتوۋمانى يەكخاۋەرەستى بۇ (اللە) سىبحانە، ئەمەش دۋاي كەۋتنە ژىر كارىگەرى پىسا شاۋاۋەكانى ئەفلاتۇنى داھىنراۋ، (سەربارى ئەمەش نەياندەۋت ئەم تىگەشتەمان لەلای

(۱) إحياء علوم الدين، محمد الغزالي (أبو حامد)، وبذيله: المغني عن حمل الأسفار في الأسفار في تخریج ما في الإحياء من الأخبار، عبدالرحيم بن الحسين العراقي، دار إحياء الكتب العربية، فيصل عيسى البابي الحلبي القاهرة، (۱/۶۲).

(۲) انظر: دامغ الباطلو جتف المناضل، علي بن الوليد، تقديم و تحقيق: مصطفى غالب، مؤسسة عزالدين، بيروت-لبنان، ۱۹۸۲م، (۱/۱۴۹).

(۳) انظر: دامغ الباطلو جتف المناضل (۱/۱۳۵).

زانایانى پیشیندا نه بووه که بیران بۆى نه چووییت، به لککوو دهیاندایه پال نال و بهیتی په یامبه (ع.ک.ه)، دهیانگوت: ئیمه به میرات له بانگهواز و بۆچوونى نه وانهوه بۆمان ماوه ته وه.^(١) چونکه دهیانزانى چهند ترسناکه بۆیان نه گهر بلّین نهم بۆچوونانه مان تازهیه، چونکه نه بووه دانپندانانى خۆیان که خه ربكى بیدعه کارین له نیسلامه کهى خوای په روهرد گاردا، ناخۆ نهمه نه گهر بیدعه نه بیّت نهى چیه؟! جا ناخگه رایی سهریاری نه وهى بانگه شهیه کی خراپه و سه لهف و نال و بهیت به گومرا و تینه گه یشتوو له قه لّم ده دات، واش نیشان ده دات نه مانه هاتوون و په رده یان له سهر شارواه کانی نیسلام لابر دووه و کۆده نه نییه کانی ده قه کانیا ن اشکرا کردووه!

جا نهم کابرایه (شه حروور) هاتووه هه نیک بنه مای تایبته به خۆى داناوه بۆ نه وهى له ریانه وه له (أصول و کلام أهل اللغة) چه سپاوه کان گوتارى خاومن زمانیش ده ریا ز بیّت و نکۆلى هه رچی تیگه یشتنه کانی پیشینه بکات، جا ده لّیت: "هه موو زانستی پیشینمان به لاه ناوه و له سفره وه ده ستمان پی کرد."^(٢) تو بلّی له سه رووی نهم سفره وه چ به ره ه میکی هینا بیّت؟ جا دواى نهم سفره ئاسانه بۆى که هه رچی عه لّاجه وى هیه بیلّیت له ژیر په رده ی تو ژینه وه و لیکو لّینه وه له ریگه ی مه جازه وه! دواى بانگه شه ی له ناویردنی زانسته کانی پیشین، وه کوو بلّی نهم شیعه ده خو نّیتته وه بۆ شو نّکه وتووانی:

فها هو مات عنکم واسترحتم فعاطوا ما أردتم أن تعاطوا

وحلوا واعقدوا من غیر رد علیکم وانطوى ذاک البساط^(٣)

(١) تناقضات منهجیة، نقد رسالة عدنان إبراهيم للدكتوراه، يوسف سمیرین، مرکز دلائل، الرياض الطبعة الأولى: ١٤٣٨هـ (ص ١٢٣).

(٢) أم الكتاب محمد شحور، (ص ٢٠).

(٣) الجامع لسيرة شيخ الإسلام ابن تيمية خلال سبعة قرون، محمد عزيز شمس علي بن محمد العمران، دار عالم الفوائد، مكة المكرمة، الطبعة الثانية: ١٤٢٢هـ (ص ٥٢٦).

واتا: ئەۋەتا ئەو مرد و پرزگارتان بوو لىي - جا ئىستا چىتان پىخۆشە بىلّين
و بىھىنن

پابخەن يان بىيچنەۋە رېنگرتان لە بەردەمدا نىيە - خەمتان نەبى چۈنكە
ئەۋى پىشوو پىچرايەۋە.

تۆ بلىي شەحرور چى بلىت ئەگەر بنەماكانى خۆي بەكاربەيت و
بۆچۈنەكانى بخاتەگەر بە ناۋى «رېساي بابەتە شەرعىيەكان»؟

با لە گرنگترىنيانەۋە دەست پىج بىكەين بزائىن لەبارەي ئىمان بە خوا و ناو و
سىفاتەكانىيەۋە چى دەلىت؟

هه لوڤستى شه حروور له باره ی باوه ربوون به خواى گه وره و سيفه ته گانى

وه كوو رابوورد پيشتەر كه شه حروور هه نديك پرته ويژله ي كردبوو به سهر
ئوسول و فيقه و زمانناسان و تهفسيره كاندا، ينگومان پرته ويژله شى هه يه
له سهر نهو باوه پرانه ي كه جياوازن له بوچوونه گانى، بويه بانگه شه ي نهو
ده كات كه نهو بيروباوه پرانه بگوردرين تاوه كوو له گهل شه حرووردا بيتته وه، جا
ده لئيت: "پتريسته ئيمه ي موسلمانان بيروباوه پره كه مان راست بكه ينه وه!"^(۱) ئيمه
ده زانين كه گرنگى باسكردن و پوونكردنه وه ي بيروباوه پرى ئيسلامى چه ند
گه وره يه! به لام ناخو نهو راستكردنه وه يه چيه كه شه حروور هاوارى بو ده كات
له بوارى بيروباوه پرى ئيسلاميدا؟

ينگومان شه حروور زور به سانايى قسه گانى دهست پي ده كات له باسى
بوونى خواى په روه ردگار له سهر پيشه كيه گانى فله سه فه كه به بابته
بنچينه ييه گانى فله سه فه ناسراون، كه بريتييه له په يوه ندى مادده كان به
فيكره وه، په يوه ندى شته كان (موجودات = بوون) به هوشى مروقه وه، هه روه ها
په يوندى هه ستپيكره وه كانيش به هه ستپينه كراوه كانه وه. جا ده لئيت: "گه وره ترين
كيشه ي فله سه فى بريتييه له ديارى كردنى سنورى په يوه ندى نيوان بوونى شته
دياره كان له گهل ويناى بوونيان له زهينى خه لكيدا."^(۲)

رافه ي نه وه ش - به پشت به ستن به بنه ما گانى فله سه فه ي ماددى - به م شيويه

(۱) القصص القرآني، (۱۵۶/۲).

(۲) الكتاب و اقرآن، محمد شحرور، الأهالي للطباعة و النشر و التوزيع، دمشق-سورية، (۳۰، ۳۱).

دەكات و دەلەت: "پەيۋەندى نىۋان ھۆش و بوۋنى ماددى بابەتتىكى بىنچىنەبى
فەلسەفىيە، بىنگومان ئىمە دەستمان بە ديارىكردنى ئەو پەيۋەندىيە كىردوۋە كە
سەرچاۋەى مەعرفى مەرۋفایەتى برىتىيە لە «جىھانى ماددى لە دەرۋەى زاتى
مەرۋفایەتى»، ئەمەش واتا مەعرفەتى حەقىقى ناۋەھمى: برىتىي نىيە لە تەنيا
ئەندىشەى كى ناۋەز، بەلكوۋ شتائىكى بەرجەستەى واقعى لە بەرانبەرىدا ھەيە،
چونكە شتگەلىك لە دەرۋەى ھۆشى مەرۋف دەبىتتە خودى حەقىقەت، لەبەر
ئەمەيە ئىمە وتەى فەلسەفىيە بالاکان رەد دەكەينەۋە كە دەلەت: مەعرفەى
مەرۋفایەتى تەنيا برىتىيە لە دووبارە دارىشتەۋەى بىرەكانى پىشوو." (۱)

ئاخۇ بەم پىۋەرانە بىت شەحرور چۆن تەماشای بوۋنى پەرۋەردگار دەكات
لەسەر بنەمای ئەو دابەشكارىيەى دەستى پىكردوۋە؟ ئاخۇ (اللە) لای شەحرور
بەرجەستەى كى شىاۋە بۆ ھەست پىكردن؟ ياخود بوۋنىكى دەرۋەى ناۋەزى
مەرۋفە؟ يان رەھايە كە كە بوۋنى نىيە جگە لە بابەتتىك لە زىھنى مەرۋفدا و
وجودىكى حەقىقى نىيە؟!

هەلۆیستەمان شەحروور لەمەر بوونی (الله) سبحانە وتەعالی:

شەحروور دەلیت: "باوەرپوون بە خوا لای من (شەحروور) بریتییە لە
ملکەچی، منیش ملکەچم بۆ بابەتی بوونی خوا و پڕۆژی دوا، ئەمەش
چەسپاوە، چەسپاویش بابەتیەکە کە بە هیچ شێوەیەک ناکرێت پووێژکردنەوی
بۆ بدرت، هەرچۆن ناتوانرێت بە زانستیش پۆچەڵ بکەرێتەوه، بۆیە ناگونجێت
کە مولحیدێک کە نکۆڵی لە بوونی خوا دەکات بلیت: من مولحیدم چونکە
مولحیدبوون هەلۆستەیه کی زانستییه! هەرۆها ناشییت باوەرپارێک بە بوونی
خوا بلیت: من باوەرپارم چونکە باوەرپاری هەلۆستەیه کی زانستییه! بۆیە لای
من هەردوو لایەنی باوەر و نیلحاد دوو بابەتن کە مەرقە کە خۆی هەلیدەبژێرت
بۆ خۆی." (١)

جا دەوترێت: ئەگەر مەبەستی لە پووێژکردنەوی زانستی بریتی بێت لە
پشکنین و تاقیگەیی، خۆ پەرتوو کەکانی خۆی خالین لێیان. بەمەش واتا
دانیناوه بەوەیدا کە خۆی کەسیکی زۆر نازانستییه. دانیش بەوەدا بنیت کە لە
هیچ دێرێکیدا نە بەلگە و نە بورهانیکی نەبووه لە پەرتوو کەکانیدا، ئەمەش
گرێتی فیکرییه کە بێت بنەماگەلیک دابنیت و بلیت هەرچی لە گەڵ
زانستی تاقیگەدا نەهاتەوه وەری ناگرین، دەی هەمان پێبەندی فەلسەفی دەیت
نە ک نازانستی، بەمەش دەگەرێتەوه بۆ بنەمای یە کەم و هەلەوهشیتهوه.

(١) الإسلام الأصل و الصورة، محمد شحور، طوى للنشر و الثقافة و الإعلام، لندن، الطبعة الأولى:
٢٠١٤م، (ص ٥).

خو نه گهر مدهستی له برگه‌ی «زانستی» لهو مانایه‌ی سهره‌وه فراوانتر بیت که به‌لگه عه‌قلیه‌کان بگریته‌وه، نه‌وا لی‌ره‌شدا؛ نه‌وه‌ی شه‌حروور ده‌لیت تنیا و تنیا دووباره‌کردنه‌وه‌ی وته‌ی «نیمانوئلا کانت»، چونکه ههر کاتیک که کانت له‌پروانگه‌یه‌که‌وه دهستی کردیت به‌توژینه‌وه له‌باره‌ی خواوه له‌ده‌روه‌ی توانای عه‌قل بۆنه‌وه‌ی لاهووتی لا به‌رجه‌سته بیت و له‌هموو په‌خنه‌یه‌ک به‌دوور بیت، له‌پروانگه‌یه‌کی تره‌وه‌ده‌رگا‌کانی به‌لگه هینانه‌وه‌ی عه‌قلی له‌خوی داده‌خست، هم‌میشه له‌کوژتاییدا پابه‌ندی بنه‌ما‌کانی خوی ده‌بوویه‌وه، ده‌ریش ده‌که‌وت که نه‌سته‌مه سه‌لمانندی بوونی خوا تنیا له‌پرووی عه‌قله‌وه بیت، هم‌میشه ری‌نگه‌که‌ی چهند ده‌بووه به‌لگه به‌ده‌ستیه‌وه هینده‌ش به‌لگه بو به‌سه‌ر خویه‌وه، جا له‌هه‌ندیک پروانگه‌وه هه‌لده‌ستا به‌بچو‌ک‌کردنه‌وه‌ی عه‌قل بۆنه‌وه‌ی بی سنووری نه‌کات به‌سه‌ر خواوه به‌په‌خنه‌گرتن، نه‌مه‌ش به‌بیانووی نه‌وه‌ی که هه‌سته‌وه‌ره‌کان درک به‌خوای گه‌وره‌نا‌کن، که‌چی له‌پروویه‌کی تره‌وه‌تووشی ری‌نگری ده‌بوو له‌په‌هایه‌تی عه‌قل بۆ سه‌لمانندی بوونی خوا.^(۱)

هم‌موو مانای قسه‌کانیشی نه‌ویه که به‌لگه‌کانی باوه‌ردار و مولحید هاوتای یه‌کن، ناشتوانریت راست و چه‌وتیان لیک جیابکرته‌وه، پاشان له‌پرووی به‌لگه‌هینانه‌وه و زانسته‌وه هه‌ردوو لایه‌ن ته‌رب ده‌پۆن و یه‌کسان، بۆیه هیچ ته‌وفیرنکی نییه چ نیمان بیت یان ئیلحاد.

به‌لام قسه‌که‌ی «کانت» ته‌ندروست نییه، چونکه عه‌قل له‌توانایدا هه‌یه که هه‌ق له‌باتل جیابکاته‌وه، نه‌و بنه‌مایه‌ش که «کانت» کردوویه‌تی به‌په‌ور هه‌رگیز ناچه‌سپیت، له‌به‌ر نه‌وه‌ی بانگه‌شه‌که‌ی ده‌لیت: "خودا باب‌ه‌تی‌که که هه‌ستی پیناکریت!" لی‌ره‌دا کات نا‌کوژین بۆ پوچی قسه‌که‌ی، به‌لام نه‌وه ده‌لیین که کانت نه‌م قسه‌پوچه‌ی له‌لاهووتی کلێساوه‌وه‌رگرتووه، دواتر فه‌لسه‌فه‌که‌ی

(۱) موقف ابن تیمیة من المعرفة القبلية و شيء من آثاره الفلسفية، يوسف سميرين، إشراف: سري نسيبة، جامعة القدس، فلسطين، (رسالة ماجستير/ ۲۰۱۷م)، (ص ۱۸).

له سهر نهو قسه پوچه بوونیات ناوه بۆنهوهی لاهووت پرزگار بکات له بهرانهر ههژموونی رهخنهکان، بۆیه ههر کارهکهی خۆی بوو به پرینگر له بهردهم بهلگه کاری بۆ سهلماندنی خوا، له ملامشهوه نهوهمان لی پوونه که شهحرور هاتوو به بی هیچ بهلگهیهک باوهر دابمه زرتنیت و دهشیکات به هاوتای نیلحاد، بهم شیوهش یه کسانیان دهکات، دووباره تهماشای قسهکهی بکهن: "ناشییت باوهر دارنیک به بوونی خوا بلیت: من باوهر دارم چونکه باوهر داری هه لۆیستهیه کی زانستییه!"^(۱)

ناخۆ ئه مه نهوه دهگهیهنیت که شحرور باسی بابتهی نازانستی دهکات؟ له کاتیکیدا ههر خۆی دهلیت: "نهو بهرنامهی که ئیمه پستی پیده بهستین هه مووی بهنده له سهر بنه ما زانستییه کان."^(۲) که واییت مهنهجه کهی زانستییه، که چی دهلیت: "سهلماندنی خوی پهروهردگار بابتهیکی نازانستییه!" له گهڵ نه مه شدا شهحرور قسه له بابته کانی ناو قورئانی پیروژ دهکات که بهشیکه له سهلماندنی خوی پهروهردگار.

نازانم ئهم کابرایه ناگای له خۆیهتی چی دهلیت؟!

بابته که زیاتر بهردهوامه له گهڵ شهحروردا و دهلیت: "پیوسته له سهر باوهر دار که تۆسقالنیک گومانی ههییته بهرانهر بوونی خوا و پیوسته له سهر مولحیدیش که تۆسقالنیک گومانی له نیلحاده کهی خۆی ههییته."^(۳)

باشه نه گهر بوونی خوی پهروهردگار لای شهحرور ههقیقی بیت، له ولاشهوه بوونی خوا بابتهتیک بیت له دهرهوهی زهین و ناوهز، وه کوو خۆی وتی: "ههر

(۱) الإسلام الأصل والصورة، (ص ۵).

(۲) الإسلام و الإنسان من نتائج القراءة المعاصرة، محمد شحرور، دار الساقی، بیروت-لبنان، الطبعة الأولى: ۲۰۱۶م، (ص ۲۰۵).

(۳) دليل القراءة المعاصرة للتنزيل الحكيم، (ص ۶۰).

كەسنىك نىكۆلى بوونى خوا بىكات لوتبەرز و كەللە رەقە! نەى بۆ لىرەدا دەلىت: "ھەر كەس باۋەرى بە خوا ھەيە پىۋىستە ھىندەى تۆسقالىكىش بىت گومان بىكات لە بوونى خوا، ھەروھە پىۋىستە لەسەر نىكۆلىكار و لوتبەرزىش كە گومان بىكات!" باشە نە كرى بىروباۋەرىكى ھەقىقىي بىخەيتە جىي گومان و مولھىدە كانىش ناچار بىكەيت بە گومان؟ يان نەم شەحرورە لە بىنەرەتدا باۋەرى نىيە بە ھەقىقەتى بوونى خوا، باۋەرى بەۋەش نىيە كە بەلگە غەقلىيەكان سەلماندىيەنە و لە دل و فىترەتى خەلگىدا چەسپاۋە، شەحرور ھاتوۋە داۋاى گومانىيان لى دەكات لەبارەى بوونى خواۋە! ئاخۇ شەحرور نازانىت كە يە كىك لە مەرھەكانى دامەزراۋىي ئىمان برىتىيە لە «يەقىن و نەبوونى گومان»؟^(۱) باشە قسەكانى شەحرور لە گەل نەم فەرمايشتەى خۋاى پەرۋەردگاردا چۆن يەكدەگىر تەھۋە كەدە فەرموۋىت: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا...﴾^(۲) واتە: «تەنبا نەوانە باۋەردارن كە باۋەرىيان بە (اللە) و پەيامبەرە كەى ھىناۋە و ھەرگىز گومانىيان لى ناكەن».

خۇ نە گەر بوترىت: گومان ھەنگاۋىكە بۆ لىكۆلىنەۋە و گەيشتن بە ھەقىقەت، پىي دوترىت: دەى كاتىك دەلىت بوونى خۋاى پەرۋەردگار ھەقىقەتە كەۋاىت باۋەردار گەيشتۈۋە بە مەبەست، خۇ نە گەر گومان بوىت بە ھۆكارىك بۆ گەيشتن بەم لوتكەى باۋەرە، ئى گەيشت بە ھەقىقەت و باۋەر، ئىتر بۆ گومان بىكاتەۋە ۋە كوو شەحرور دەلىت؟ لوتكەى باۋەرە كەى تىكېداتەۋە نە گەر بە تۆسقالىك گومانىش بوۋە!

چۈنكە (گومان و دوۋدلى لە باۋەردا ھەرگىز جىي سۈپاس نەبوۋە بە كۆراى مۇسلمانان، بەلكوۋ بابەتە كە ھەمۋى برىتىيە لەۋەى كە ھەر كەسىك

(۱) فتح المجيد شرح كتاب التوحيد عبدالرحمن بن حسن بن محمد بن عبدالوهاب، حقه: عبدالقادر الأنزوط، مكتبة دار البيان، دمشق-بيروت، الطبعة الأولى: ۱۹۸۲م، (ص ۹۱)
(۲) سورة [الحجرات: ۱۵].

زانستی نکۆلی یان سه‌لماندنی شتیکی پی نه‌بوو نه‌وا پیوسته بیده‌نگی هه‌لبژێرت، خو ته‌گه‌ر که‌سیک هه‌بوو زانا و تیگه‌یشتوو له‌ زانستی هه‌ق به‌ به‌لگه‌ خوازراوه‌کانی به‌و شیوه‌ی په‌یامبه‌رمان (ﷺ) پروونی کردووته‌وه‌ و زاناکه‌ش شوونی په‌یامبه‌ر (ﷺ) که‌وتیبت له‌ بابته‌که‌دا، نه‌وا بو که‌سی نه‌زان و سه‌رلیشیواو نییه‌ نکۆلی و مله‌جه‌پێ بکات له‌ دژی زانایه‌کی تیگه‌یشتوو پێش چار پروون، به‌لکوو پیوسته‌ له‌سه‌ر شانی نه‌زانه‌که‌ گوێپرایه‌ل و ملکه‌چی فره‌مایشته‌کانی زاناکه‌ ییت، چونکه‌ لیژانه‌ له‌ زانسته‌کانی مه‌عقول و مه‌نقوله‌کان^(۱)، نیتر چۆن ده‌کرێ بوتری پیوسته‌ له‌سه‌ر هه‌ردوولا که‌ گومان بکه‌ن له‌ بوونی خوا؟

لیرده‌ا پرسیارنک زه‌ق ده‌یته‌وه‌: باوه‌ره‌که‌ی شه‌حرور به‌ خوای گه‌وره‌ به‌ی به‌لگه‌ چۆن وای له‌ شه‌حرور کرد که‌ ناوه‌زی بوونی خوا بکات؟ له‌ کاتی‌که‌دا خو‌ی ده‌لیت: "(الله) له‌ خودی خویدا بریتییه‌ له‌ ته‌نیا بوونیک، واته‌ هه‌بوویه‌ که‌ که‌ خو‌ی هه‌یه‌ و ته‌واو."^(۲)

لیرده‌ا شه‌حرور تیورییه‌که‌ی خو‌ی به‌پاشکاوانه‌ ده‌خاته‌ پروو له‌ بابته‌ی بوونی خوا و ده‌لیت:

"بوونی شتیکی دانراو له‌ ده‌ره‌وی ناوه‌ز بریتییه‌ له‌ بوونی خوا."^(۳)

جا بون له‌ ده‌ره‌وی ناوه‌ز بریتییه‌ له‌ بوونی خوا له‌ تیوری شه‌حروردا، له‌ کاتی‌که‌دا ته‌م و ته‌ گشتگیره‌ مانای نه‌وه‌ ده‌به‌خشیت که‌ هه‌موو بوونیک له‌ ده‌ره‌وی ناوه‌زی مرو‌ف ده‌یته‌ خوا، له‌ هه‌مان کاتدا خوای میه‌ره‌بان بوونیکی

(۱) القاعدة المراكشية، ابن تیمية، تحقيق: ناصر بن سعد الرشيد - رضا بن نعان معطي، مطالع الصفا- مكة المكرمة، ۱۴۰۱هـ (ص ۵۵).

(۲) نحو أصول جديدة للفقہ الإسلامي، (ص ۳۷).

(۳) الكتاب و القرآن، (ص ۷۲).

دانراۋ نىيە لە دەرەۋەى ئاۋەز، بەلكوۋ ھەرچى شتىك بوۋنى ھەبوۋ لە دەرەۋەى ئاۋەز لاي شەحرورۋ برىتىيە لە بوۋنى خوداۋەند!

خۇ بەم پىۋەرەى شەحرورۋ بىت پىسىيەكان و قىزەۋىيەكان و شەيتانەكان و كافران و ھەرچى شتىك لە ھەق و لە باتل لە بوۋندا بوۋنى ھەيە، ھەموۋى برىتىيە لە بوۋنى خواۋەند، كەوايىت قسەكەى شەحرورۋ لە قسەى گاۋرەكان زۆر نەنگ و نەگريستەر، چونكە گاۋرەكان نكۆلى ئەم جۆرە قسانەيان كردوۋە و دەپرسن: "ئاخۇ دەكرىت بەدىيەنەر لە گەل بەدىيەنراۋەكانيدا ھەژمار بكرىت؟ چۆن دەكرى بەو پىۋەر و پىۋانە باسى بكەيت كە ۋەكوۋ بەدىيەنراۋەكان بىتە پىش چاۋ لە كاتىكدا خۇى ھەموۋيانى بەدىيەنراۋە؟" (۱)

ھەرچەندە ئەمە پىبەند نىيە بۇ شەحرورۋ تا بلىت: "من پىبەندى ئەم قسانە نابم." پىبەندى بۇچوۋنەكان برىتى نىن لە خودى بۇچوۋنەكە! بەلكوۋ ھەلۆستەى شەحرورۋ لەبارەى قورئانى پىرۆزەۋە مەبەستەكانىمان بۇ پروۋ دەكاتەۋە.

با بچىنە بابەتى دواتر بۇ ئەم مەبەستە...

هه لوڤسته له مه پ قورئانی پیرۆز:

موحه ممه د شه حروور ده لیت: "ئه گهر دهقی نهو قورئانه خوئناو و نووسراوهی بهردهستمان هه مان گوشتاری (الله) بیته مانای وایه خوا په گهز و جهستهی ههیه، په گهزیشی عه ره به، وته کانیشی وه کوو وتهی مرۆفه که له سه ره په یوهندی نیوان به لگه و به لگه بۆهینراو (دال و مه دلول) وه ستاوه ته وه، جا له بهر نه وهی خوا تاقانهی چۆنییه تییه و تاکیشه له چه ندیتیدا و نه عه ره به و نه ئینگلیزه پۆسته مانای قسه کانی له به لگه بۆهینراوه کاندای (مه دلوله کاندای) بهرجهسته بیته، وشه «خۆر» لای خوا خودی خۆره، وشه «مانگ» لای خوا خودی مانگه، وشه «لوت» خودی لوته، به مانایه کی تر هه رچی به دیهینراوی ماددی ههیه له گه ل ناوه کانیاندا به گشتی بریتین له خودی که لامی خوا." (۱)

جا هه رشتیکی به دیهینراو لای شه حروور بریتیه له قسهی (الله)، مانگ وتهی خوایه، خۆر و شه یتان و پیسایی، هه مووی که لامی خوایه، کاتیک که سییک پیسییه ک لا ده بات نه وه قسهی خوای لابر دووه!

جا به پنی وتهی شه حروور بیته ئه گهر وتهی خوا مه خلوق نه بیته نه وای مانای نه ویه بوونیش مه خلوق نین، ئه مهش نه وه پوون ده کاته وه که موحه ممه د شه حروور هه ندیکجار وا هه ل سوکه وت ده کات که (الله) وه کوو جیهانی به دیهاتوه، هه ندیک جاری تریش به دیهینراوه کانی جیهانی بوون وه کوو وتهی خوا ده بینیت، له لایه کی تره وه نکۆلی نه وه ده کات که قورئانی پیرۆز به زمانی عه ره بی بیته به حساب نه بیته هۆی دیاری کردنی په گهز بۆ خوا، تا

نهوترتت خوا عه‌ره‌به مادام قورثانی به زمانی عه‌ره‌بی نازل کردووه! به‌پراستی
نم قسانه‌ی شه‌حرورر نه‌وه پوون ده‌که‌نه‌وه که نه زمانه‌که و نه فله‌سه‌فده‌ش
هیچی لی نازانیت، چونکه (الله) باوانی نییه و وه‌چه‌شی نییه، هیچ شتیک
له نمونده‌ی نه‌و نییه، که قورثانی به عه‌ره‌بی فهرموویت ههرگیز مانای نه‌وه
نییه له وه‌چه و په‌گه‌زی عه‌ره‌ب بیت، چونکه عه‌ره‌ب باوان و وه‌چهن.

به‌همان شیوه‌ش بۆ به‌دیپه‌نراوه‌کانی خوا، ههرگیز ناوتری نه‌مانه و ته‌ی
خوان! چونکه قسه‌کردن سیفه‌تیکه بۆ خاوه‌نه‌که‌ی که قسه‌کار و خاوه‌نی
وته‌کانه، جا شه‌حرورر به‌دیپه‌نهری تیکه‌ل کردووه له‌گه‌ل به‌دیپه‌نراوه‌کانیدا،
چونکه فهرمایشتی خوا سیفه‌تیکه‌ی خواجه، نه‌ک بلئی مادام مه‌خلوق قسه
ده‌کات، که‌واته قسه‌کردن مولکی مه‌خلوقه و خالق نابج قسه‌ی هه‌بیت،
له‌ولاشه‌وه بلئی هه‌موو به‌دیپه‌نراوه‌کان بریتین له قسه‌ی خوا! به‌م پییه‌ش
شه‌حرورر سنووری بیری گرۆی (وحدة الوجود)ی رابردوی تیپه‌پاندووه، سا
(نیین عه‌ره‌بی الطائی) که له سه‌رانی (وحدة الوجود)ه ده‌یگوت:

وکل کلام فی الوجود کلامه   سواء علینا نثره و نظامه

واتا: هه‌موو گوته‌یه‌ک له بووندا گوته‌ی خواجه - لای ئیمه‌ هاوتایه په‌خشان
یان هۆنراوه

جا نیین عه‌ره‌بی و هاوپ‌یکانی زۆر ژیرتر بوون له شه‌حرورر، چونکه هه‌موو
وته‌یه‌کیان دابویه پال په‌روه‌دگار، نه‌ک بلین هه‌موو بوونه‌وه‌ران بریتین له
کۆمه‌لیک وشه، نم وشانه‌ش و ته‌کانی خودان، چونکه نه‌مه تیکه‌له‌یه‌کی
پوونه (سه‌فسه‌ته‌یه)، که بوونه‌وه‌ران به و ته و به گۆ مانا بکه‌یت، دواتریش نم
وتانه بده‌یه‌ پال جگه له بوونه‌وه‌ره‌که، جا خۆ نه‌گه‌ر بوون (وجود) و ته‌ی خوا
بیت که بوونی ده‌ره‌کییه بریتی بیت له بوونی په‌روه‌دگار، نه‌و کاته و ته‌کان

دهبنه و تهی خوځيان نه ک و تهی خواى گه‌وره!

هاتوهاواری نښو ته‌رزه‌کانى نهم کابرايه به‌پروونى دياره تڼکه‌لښه کى کردووه له مانای قسه‌کردنه که سيفه‌تڼکى سهرېه‌خوځيه له‌گه‌ل شته به‌ديهيټراوه‌کان که له سيفه‌تې قسه‌کردن جيان، به‌لام نهم هاتووه بوونه‌وهرانى به‌ديهيټراو ده‌کاته خودى خوا، دواتريش هم‌موو بوونه‌وهر ده‌کاته‌وه به‌که‌لامى خوا، نه‌مده‌ش له‌پروويه کى تره‌وه له بوچوونه نه‌نگه‌کانى گاواره‌کان ده‌چيټ که له نښنجيلي يوځه‌نا هاتووه: "بوون (وجود) له سهره‌تادا تهنيا و ته بووه، و ته‌ش لای خوا بوو، يوځيه خواش تهنيا و ته‌يه ک بوو." (۱)

جا نه‌وان له رافه‌ى نهم ده‌قه‌دا ده‌لښ: "نهم و تانه‌ش بريټيى نښن له که‌لامى خوا که گوى کرديټ." (۲)

ده‌وترټ: زاراوه‌ى (بوون = وجود) تهنيا باب‌ه‌تڼکى نښو ناوه‌زى مروقه له‌باره‌ى بوونه‌وهرانى ديارى‌کراو که له واقعي دهره‌وى ناوه‌زدان نمونه‌ى خوځ و مانگ، جا نه‌گه‌ر هم‌موو بوونه‌وهران بريټى بن له‌گوت‌ه‌ى خوا، نه‌ى خوا کوا؟ به‌پراستى لای نه‌مانه خوا بوونى ناميټيټ، چونکه به‌بنه‌ماکه‌ى نه‌وان يټ، بوونى خوا هه‌رگيز سهرېه‌خو نايټ له بوونه‌وهرانى تر، وه‌کوو پښتر باس‌مان کرد که شه‌حروور ده‌لښ: "بوونه‌وه‌رى به‌ديهيټراو خودى بوونى خودايه."، جا به‌پراستى نازانم شه‌حروور نهم بوچوونه له‌گه‌ل قسه‌که‌ى ترى که ده‌لښ: "بوونه‌وهر بريټيه له بوونى خوا." چوَن ده‌گونج‌يټيټ؟!

شه‌حروور ده‌لښ: "(الله) ره‌هايې، و ته‌که‌شى ره‌هايې." (۳)

ده‌وترټ: شتى ره‌ها تهنيا له ناوه‌زدا هه‌يه، بو نمونه‌ کاتيک ده‌لښ:

(۱) يوحنا، الإصحاح (۱)، العدد (۱).

(۲) شرح الإيمان المسيحي، (ص ۴۲).

(۳) الكتاب و القرآن، (ص ۱۵۲).

«يەك» لە بېردا نرختىكى پروتە و خالىيە لە ھەموو سىفەتتىكى ديارىكرار، بۆ شىتتىكى ديارىكرار، بەلام ئەم «يەك» پەھايە، لە واقعدا بوونى نىيە، نە سىفەتە پەھاکانى بوونى ھەيە و نەبوونىتىكى تايبەتتى خوشى، بە ھەر حال لەوھيە بوترتت: مەبەست لىرەدا لە وشەي پەھانەوھيە بەرانبەر ماناي پىژمى بەكارھىنراۋە، لە ۋەلامدا دەوترتت: مەعرفەي پىژمى ۋەكوو زانىنى سىفەتتى شىتتىكە بەيى زانىارى لەسەر ھەموو لايەنى تىرى سىفەتەكانى، بۆيە مەعرفەي پىژمى نايىتە دژھواتا بۆ مەعرفەي پەھانە، بەلكو بەشىكە لە مەعرفەي تەۋاۋ، بۆيە تاكوو زانىارى پىژمى پىژمەكەي زىاد بىكات ئەۋە نىزىكتەر دەيىتەۋە لە تەۋاۋبوونى تىگەشتن لە بابەتەكە، جا ھەركەسىك خۆي تۈۋشى ھەلەكردن بىكات لە تىكەلكردنى «مەعرفەي پىژمى» ۋەكوو دژھواتاي «مەعرفەي پەھايەتتى» ئەۋە تۈۋشى ھەلەي لىتتىكچوون بوۋە، لەۋەي كە «زانىنى تەۋاۋ لەسەر شىتتىك» دەكاتە دژھواتاي «زانىنى پىژمى لەسەر شتەكە»، چونكە راستىيەكە ئەۋەيە كە بەشىك لە زانىارى ھەرگىز دژى تەۋاۋىي زانىارى نىيە لەسەر شىتتىك، بەلكو دەيىتە بەشىك لىنى، تاكىكە لە ھەموو بەشە گىشتىيەكەي، نەك بلىنى دژھواتايەتى.

لەسەر ئەۋە بىرگەيەي شەھروور دەلىت: "ئىمە پىژمىين"^(۱) بەۋ ھۆيەۋە ھەۋلەدات ناۋەزى مەۋۋ بەپىژمى بچوئىتت، بەۋەش بلىت: "ئەشى بىكرىتە دژە واتاي پەھايەتتى"، جا دەلىت: "قورئانى ھەكىم دابەزىنراۋ پەھايە لە خۇيدا، بەلام پىژمىيە بەنىسبەت خۆنەرانىيەۋە، چونكە پىژمىيەكەي شوئى ھۆكارەكانى پىشكەۋتنى نامرازەكانى مەعرفە دەكەۋىت لەلايەن مەۋۋەۋە."^(۲) لەمەشدا ئامانجى لىدانى زەينى زانايانى پىشىنەيە بۆ قورئانى پىرۋز، گوايە قورئان

(۱) الكتاب و القرآن: (ص ۴۶۹)

(۲) النص من على موقعه الرسمي:

رَهایه و زهینی نه‌وانیش پِژمبی بووه، نه‌وجا هەر شه‌حرورور نه‌بوو وتی هه‌موو بوون بریتیه له که‌لامی خوا؟! دهی به‌م پِژمهری خۆشی بیټ ئیمه رَهاین، چونکه ئیمه هه‌ین و که‌لامی خواین که‌واته رَهاشین، بۆ‌نه‌وی که‌سیک نه‌لِیت قسه‌ی شه‌حرورور وایک مه‌ده‌نه‌وه، قسه‌ی خۆی ده‌هینین که ده‌لِیت: "(الله) حه‌قیقه‌تیکه هه‌بووی رَهایه له خودی خۆیدا، بی‌گومان هه‌موو بوون (مه‌وجودات) بریتیه له حه‌قیقه‌تی رَها که جگه له‌خۆیدا هه‌ن و به‌ویشه‌وه به‌ندن."^(۱)

که‌وا‌یټ هه‌موو ئیمه رَهاین، چونکه به‌حقیقی هه‌ین، ئه‌ی باشه بابه‌تی رِژمیه‌که‌ی چی به‌سه‌ر هات که ده‌یوست خۆی لی قوتار بکات؟!

له‌گه‌ڵ نه‌وه‌شدا؛ که قسه‌که‌ی ئه‌ین عه‌ره‌بی دوو‌بات کردووه‌ته‌وه نه‌گه‌ر چی شه‌حرورور وای خۆی پیشان ده‌دات که راجیایی ده‌کات له ئه‌ین عه‌ره‌بی! جا ده‌لِیت: "ئه‌ین عه‌ره‌بی ئیسلامی کردووه به سه‌مه‌ره و گالته‌جاریی چونکه ده‌لِیت: له په‌رستنی په‌ستراوه‌کاندا هیشتا جگه له (الله) نه‌په‌ستراوه."^(۲)

ئه‌م کابرایه یان نه‌وه‌تا نازانی چی له که‌لله‌یه‌وه دِته‌وه، یان خۆی گیل ده‌کات له قسه‌کانی! چونکه هه‌یج قسه‌یه‌کی نییه له‌ولاوه دژه‌که‌ی نه‌گوتیه‌ته‌وه، ده‌ی نه‌گه‌ر به‌قسه‌که‌ی ئه‌م بیټ هه‌موو بوون بریتیه له بوونی خوا و هه‌رکێ هه‌رشتیک په‌ره‌ستیت نه‌وه هه‌ر خۆی په‌رستوه! ده‌ی مه‌گه‌ر به‌تکانش هه‌ر بریتی نه‌بوون له مه‌وجوداتی دهره‌وی زه‌ین، که‌واته به‌تکانش به‌شیکن له بوونی ئیلاهی له لای شه‌حرورور، جا هه‌رکه‌سیک نه‌و بتانه‌ش په‌رستیت هه‌ر (الله)ی په‌رستوه! له هه‌مووی سه‌مه‌ره‌تر نه‌ویه شه‌حرورور ئه‌م قسانه‌ی خۆی بیر ده‌چیته‌وه که کردوونی و به ئه‌ین عه‌ره‌بی ده‌لِیت: "ئیسلامی

(۱) نحو اصول جدیدة للفقہ الاسلامی، (ص ۴۰).

(۲) الکتاب و القرآن، (ص ۱۳۳).

کردوو به مهزهله و گالتهجاری!

جا سهرباری نهم چهواشه کاریه سهریپانهی شهحرور له قوتابخانه فیکریه جیاوازهکاندا دمیگات، ههول ددهات کوومهلیک بنهما بسازتی و تهمومژیک بنیتهوه لهبهرچاوی خویندراندا، بۆنهوهی وا ورتنا بکات که کهسیکی ورده، تهماشا چی دهلیت: "بۆنهوهی ورد و دهقیق بین ناییت بلین: (قال الله = خوی گهوره فرمووی) له بابتهکانی نه حکامدا، بهلکوو دهلین: خوا فرمانی کردوو که نوژر بکهین یان دهلین: فرمانی کردوو به پۆزوو گرتن، یان دهلین: (الله) فرمانی پیکردووین به نهجامدانی نوژری ههینی لهم نایهتهدا: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ...﴾^(۱) لیرهدا نالین خوا فرموویهتی نهی باوهرداران بهجن بۆ نوژری ههینی، چونکه نه گهر بلین خوا وای فرمووه، خهلکینکیش ههیت نوژر نهجام نهات، مانای وایه وتهی خوا جیهجی ناکرت، که نه مهش دژهواتای نایهتی (قوله الحق) دهیت، نه مه له کاتیکدا که زاراوهکان پیبهند بکهین به زاراوهی قورئانی پوخت.^(۲)

شهحرور لیرهدا به پرونی دهلیت: "ناییت بلین خوی گهوره فرموویهتی نوژر بکهن، چونکه ههندیک خهلکی نوژر ناکه." که چی ههر خوی له شوتنی ترده دهلیت: "ههرچی گوته ههیه بریتییه له بوون، خواش ههچ شتیکی نالیت مه گهر بوونی ههیت، که واشبیته ههرچی شتیکی بوونی ههیت بریتییه له گوتهی خوا... بهلام شهحرور نهم قسانهی خوی لهبیر کردوو، که دهلیت: (جیهاد له پیناو خوی گهوره بریتییه له پشتیوانی له نازادی مروفایهتی که خوی گوتهی خوایه و پیشتتر گوتیهتی بۆ ههموو خهلکانی سهر زهوی،

(۱) سورة الجمعة: ۹.

(۲) الكتاب و القرآن ۷۸

نه‌وه‌ش بریتیه له جیهادی پیروژ له شتوازه جیاوازه‌کانییه‌وه که له گوته‌وه ده‌ست پی ده‌کات و به کوشتار کوتایی دیت، که له باوه‌پی تاکه‌وه سه‌رچاوه‌ی گرتوه و له‌و سۆنگه‌یه‌وه مروّف نازادی ده‌رده‌پریت و پیدایگیری ده‌کات له‌سه‌ر پاراستنی و پشتیوانیکردنی له نازادی خه‌لکانی تریش نه‌گه‌ر له هه‌رساتیکدا پیشیل بکرت و سنووره‌کانی نازادی به‌زئیرت له‌لایه‌ن بانگه‌شه‌کارانی ستم و چه‌رمه‌سه‌رییه‌وه.^(۱)

وه‌کوو بلیت لیره‌دا که ده‌لّیت: "ئه‌مه‌ش دژه‌واتای نایه‌تی (قوله الحق) ده‌بیّت"، ئیستا نه‌گه‌ر به‌راوردینک بکه‌مین له‌نیوان نازادی و نوژکردندا، به یاساکه‌ی خودی شه‌حروور بلین نه‌وه‌ی خودا بلیت ده‌بیّت بیّت و هه‌موو که‌س بی‌کات وه‌کوو نازادییه‌که! ده‌ی نه‌گه‌ر ده‌لّیت: "نالّین نوژری هه‌ینی بکه‌ن وته‌ی خوایه، چونکه هه‌ندی‌ک خه‌لک نوژر ناکه‌ن!" نه‌ی خو ژور که‌س نازادی پیشیل ده‌که‌ن به‌قه‌سی خودی شه‌حروور که به‌سته‌مکار و چه‌رمه‌سه‌ر ناوی هیناون! که‌وايیت نایا سته‌مکاران و زالمان پڕ ده‌گرن له‌گوته‌ی خوا و نازادی پیشیل ده‌که‌ن؟! نه‌ک هه‌ر نه‌مه‌ش مادام سته‌مکاران هه‌ن نایا شه‌حروور به‌هه‌ق و گوته‌ی خویان ده‌زانیت له‌سه‌ر نه‌و یاسایه‌ی خوی که‌وتی: "هه‌رچی هه‌بیّت گوته‌ی خوایه، هه‌رچی گوته‌ی خوا بیّت هه‌یه و هه‌قه!" نه‌ی هه‌ر خوی نالّیت: گوته‌ی خوا نازادیه‌؟ ئی به‌م قسه‌ی خۆشی بیّت ستم و زالمایش مادام هه‌ن ده‌بنه‌ نایه‌تی خوی! ناخۆ ده‌یه‌وت بلیت (گوته‌ی خوا = نازادی) دژ به (گوته‌ی خوا = سته‌مکار) جیهاد ده‌کات؟! به‌راستی ئه‌م کابرایه‌ هه‌ر دوو پرسته‌ی جوان و پوختی نییه! نه‌لّی له‌کوژبه‌ندی نیۆده‌وله‌تییه‌ چه‌ند ولات و زمانیکی جیاوازه‌وه و له‌لوتکه‌ی مملانییدا بره‌گی پچه‌رپچه‌ی هیناوه که به‌هیچ شتیک پیکنایه‌ن، ئه‌م هه‌موو قسه‌لۆکه‌ی هیناوه له‌په‌رتووکی‌کدا کوژی کردووه‌ته‌وه، دواتریش به‌ئیمه‌ ده‌لّیت نه‌مه‌ ئایینه‌، نه‌مه‌ بنه‌ما تازه‌کانه

و خوښندنه‌وی ته‌واوه، پټوښته موسلمانان به کاکيله‌کانیان قه‌بی لی‌بگرن و کاری پټیکه‌ن و پشت له‌بنه‌کانی شرع و فقهی به‌لگه‌بکه‌ن، چونکه‌نه‌و بنه‌مایانه‌ی هن‌ده‌بنه‌پرستنی جگه‌له‌خوا! و توراس پرستییه!

شه‌حروور به‌وه‌شه‌وه‌ناوه‌ستی که‌نم‌بیره‌نه‌نگانه‌بوځو‌ی دابنیت، به‌لکوو ده‌لټ: "نیمه‌ی موسلمانان باو‌پرمان به‌هه‌قیقه‌تی بوونی خوا‌ه‌یه، باو‌هریشمان به‌هه‌قیقه‌تی گوته‌کانی هه‌یه که‌بریتییه له‌خودی بوونه‌وهران، که‌هه‌ردوو‌کیشیان (خوا و بوون) له‌ده‌ره‌وی زمینی مرو‌فدان."^(۱)

جا‌به‌راستی یان‌نه‌ویه‌جگه‌له‌خو‌ی به‌موسلمان نازانیت و به‌ناوی نه‌وانه‌ی که‌به‌موسلمانیان ده‌زانیت قسه‌ده‌کات، که‌موسلمانان واته‌هاو‌بیره‌کان، یان‌نه‌ویه‌درو‌ده‌کات که‌ده‌لټ: "موسلمانان باو‌هریان وایه که‌گوته‌ی خوا‌بریتییه له‌بوون و مه‌وجودات." که‌خو‌ر و مانگ و شه‌یتان و پیسه‌کان و بو‌گه‌نیه‌کانیش ده‌گرته‌وه که‌هه‌موویان له‌ژیر ناوی (بوون)‌دا جیگه‌یان ده‌بیته‌وه! ده‌ی خو‌نمه‌بیروباو‌ه‌ری موسلمانان نییه، چونکه‌زانایانی نه‌هلی ئیسلام (نه‌هلی سووننه‌ت) باو‌هریان وایه که‌(فرمایشتی خوا، نه‌و گوتانه‌یه که‌په‌رو‌رد‌گار خو‌ی فرمو‌یه‌تی، گو‌فتاری فرمو‌وه به‌ویست و توانای خو‌ی، هه‌ر‌گیز دروست‌کراو‌نییه و جیا‌نییه له‌په‌رو‌رد‌گارمان، به‌لکوو سیفه‌تیکه‌له‌سیفه‌ته‌کانی خوا‌ی گه‌وره و گوته‌ی خودی خوا‌یه).^(۲) که‌واته گوته‌ی خودایی به‌شینکه‌له‌زاتی خوا، نه‌مه‌ش نه‌و‌راستییه که‌به‌لگه‌کانی ژیری و ده‌قه‌کان پش‌تراستی ده‌که‌نه‌وه، نیره‌شو‌نی ورده‌کاری نه‌و‌بابه‌ته‌نییه، ده‌کری‌بگه‌رپنه‌وه‌بو‌په‌رتو‌وکی (التسعی‌نیه)‌ی شیخی ئیسلام ئیبن‌تیمییه. لای‌نه‌شع‌ریه‌کانش: که‌لامی خوا‌بریتییه له‌(په‌سنیکی نه‌زه‌لی تایبه‌ت

(۱) الکتاب و القرآن لا ۲۶۴-۲۶۵

(۲) مجموع فتاوی ابن تیمیة: (۵۶۶/۱۲).

بە زاتى اللە تعالى)،^(۱) ھەر بەم شىۋىيەش گرۆى ماتورىدى بۆچونيان ھەبوۋە،^(۲) لاي موعتەزىلەش: (گوتەى پەروەردگار لە پەگەزى گوفتارە ماقوولە بەرجەستەكانە، كە ئەۋىش برىتىيە لە پىتگەلنىكى پىنكخراۋ و دەنگانىكى پىچرپىچر و پارچەپارچە)^(۳)، تەنیا ئەۋە نەيىت دەيانگوت: خۇدا ئەم پىت و دەنگانە جگە لە زاتى خۇيدا بەدەيدەيىت، ھەرۋەھا گرۆى پافىزەى دوانزە ئىمامى ھەمان بۆچونيان ھەبوۋە، ئەۋە نەيىت لە بىرگەى (بەدەيىنراۋە) دا بۆ وتەى پەروەردگار نالەين بە بىيانوۋى ئەۋەى نەبادا سىفەتەىكى خۇا جگە لە خۇادا ناۋىتە بىيىت،^(۴) جا گرۆى زەيدىيەكانىش بۆچونيان ھەمان چەشنى موعتەزىلەيە،^(۵) ھەرچى ئىبازىيەكانىش ھەيە ھاۋراى ئەشەيەكانن لەۋ بەشەى دېرەكەدا كە دەلەيت: وتەى خۇايە و پەسنەىكى زاتى پەروەردگارە، بەلام راجىاشن لەگەل ئەشەرىدا لەۋەى كە بە قورئان نالەين وتەى خۇا، جا ھەر كەسكىشىيان دىدگاي بەم شىۋىيە نەبوۋ ئەۋە ھاۋراى موعتەزىلەكانە.^(۶)

تەنانت گرۆى (بەكانەيى بوون = وحدة الوجود) نالەين كە ھەموو بوون برىتىيە لە وتەى خۇا، بەلكوو دەيانگوت ھەموو وتەيەك برىتىيە لە وتەى

(۱) حاشية البيجوري على جوهرة التوحيد، حققه وعلق عليه: علي جمعة، دار السلام للطباعة والنشر والتوزيع، القاهرة، الطبعة الأولى: ۱۴۲۲ھ-۲۰۰۲ م. (ص ۱۲۹).

(۲) انظر شرح العقيدة الطحاوية، شجاع الدين هبة الله بن أحمد الحنفي الماتريدي، تحقيق: جاد الله بسمام صالح، دار النور المبين للنشر والتوزيع، عمان-الأردن، ۲۰۱۴ م، (ص ۹۶).

(۳) خلق القرآن، من أجزاء المغني في أبواب التوحيد والعدل، القاضي عبد الجبار، قوم نصه: إبراهيم الأبياري، إشراف: طه حسين، لجنة التأليف والترجمة والنشر، القاهرة-مصر، (ص ۳).

(۴) الخلاف، محمد بن الحسن الطوسي، مؤسسة النشر الإسلامي. التابعة لجماعة المدرسين، قم-إيران، الطبعة الأولى: ۱۴۱۷ هـ (۱۱۹/۶).

(۵) الإصباح على المصباح في معرفة الملك الفتاح، إبراهيم بن محمد بن أحمد المؤيدي، تحقيق: عبدالرحمن بن حسين شايم، مؤسسة الإمام زيد بن علي الثقافية، صنعاء-الجمهورية اليمنية، الطبعة الأولى: ۱۴۲۲ھ-۲۰۰۲ م، (ص ۱۰۳).

(۶) الحق الدامغ، أحمد بن حمد الخليلي، مسقط-سلطنة عمان، ۱۴۰۹ هـ (ص ۹۹-۱۰۴).

خۇا، دەى سەربارى ئەۋەش بە بۆگەنتىزىن بۆچوون دانراون، بەمەش جوان بۆمان
پوون بوۋىەۋە كە شەحرورور تەنیا خەرىكى درۆكردن بوو لەم بابەتەدا، چونكە
ھىچ موسلمانىك لە موسلمانان لە ھەموو پېر و تاقمەكانىش باۋەپرى وانەبوو
كە ھەرچى بوونە برىتىيە لە وتەى خۇا، لەم دانەپالەشدا شەحرورور درۆ دەكات.

جا ئەم كابرايە قسە بە دلى خۆى دادەتاشىت و پاشان دەيداتە پال ھەركەسىك
كە بىيەۋىت دەلىت: "بوون خودى وتەى خوايە، كە بەدېھىتراۋە ۋ ھەرگىز (قدىم)
نەبوو." با ئىستا تاۋتوئ بكمىن ئايا قورئان مەخلوقە يان (قدىم)؟ لەپاىردوودا
موعەزىلە ئەم پرسىارەيان خستوۋەتە پوو؟ ھەلۋىستىش لەمەر ئەم بابەتى
«مەخلوقە يان قەدىمە» رەنگدانەۋەى ھزرى و بىرىارى ترسناكى ھەبوۋە لەسەر
ژىرخانى ۋلات و كۆمەلگە و بابەتى نازادى مرۇفايەتى.

يەكەم: يىگومان موعەزىلە بۆچوونيان وابو كە قورئان مەخلوقە، يىمۋايە
ئەۋان مەبەستىيان لە قورئان ئەۋ مانايەيە كە لەم پەرتوۋكەدا باسكردوۋە، كە
مەبەستىيان ھەموو پەرتوۋكى قورئان نىيە، بەلكو مەبەستىيان لىكچوۋەكان
(متشابھات) و مەبەستىيان ئايەتە چەسپاۋەكان (محكمات) نىيە، لەبەر ئەۋەى
قورئان كراۋە بە عەرەبى، بە عەرەبىش دابەزىتراۋە، بەلام يىگومان (أم الكتاب)
بە عەرەبى دابەزىتراۋە نەكراۋە بە عەرەبى.^(۱)

تۆ سەيرى ئەۋ وتە تىكەلۈپىكەلانەى بكە! كە وتەيەك دەداتە پال
موعەزىلە، تەنیا خۆى پىى وايە ئەۋان وايان مەبەست بوۋە، خۆ دەكرا بگەرپايەتەۋە
بۆ سەرچاۋەكانيان، بۆئەۋەى بزانىت بۆچوونيان چۆنە پىش ئەۋەى تىۋەبگلىت
و باۋەپرى خۆى بداتە پاليان، چونكە ئەۋ قسەيەى دەداتە پاليان درۆيەكى
پوون و رەھايە لە بابەتى وردەكارى بەدېھىتراۋەكان، لە باسى قورئاندا دەلىت:
"ھەموو ئايەتە لىكچوۋەكان (متشابھات) و قورئان لای موعەزىلە (دەچىتە

ژیر ناوی موحهکم و موته‌شابییه‌وه) وه‌کوو باقی موسلمانان، نه‌وانیش وه‌کوو هم‌موو خه‌لکی ده‌لین نه‌وهی له دوتویی به‌رگه‌که‌دایه بریتیه له قورنان و تهی خواجه، نه‌و قسه‌یه‌شی که ده‌لیت: "وتهی خوا ته‌نیا بریتیه له بوون" نه‌وه پیشتر باسمان له‌سهر کرد که پیچه‌وانه‌ی هم‌موو گرۆکانی موسلمانانه.

پیشتریش باسمان کرد که مروّف به‌شیکه له بوون که شه‌حرور ده‌لیت بریتیه له و تهی خوا، له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا راجیاوازن، به‌لکوو کوشتاریش ده‌که‌ن، بانگه‌شه‌ی نه‌وه‌شی ده‌کرد که نازادی بریتیه له و تهی خوا که نه‌گهر واییت ده‌بوو نازادی کارا و به‌ریا بووایه، نه‌گهر قسه‌ی شه‌حرور بووایه نه‌ی بوچی خه‌لک یه‌ک ڕینگا و دینی نییه؟

نه‌مه‌ش له بابه‌تی بوچوونی شه‌حرور له بابه‌تی تواناکانی خوی گه‌وره ڕوون ده‌بیته‌وه بوّمان، با پیکه‌وه به‌چینه‌ سهر نه‌و بابه‌ته‌ش.

هەلوئىستى شەحرور لەبارەى توانائى خواى گەورە

شەحرور دەلیت: "هەموو جوولە و ەستانیک پیکەو و بەشیوەیە کى گونجاو بە وىستى خوا دەیت، بەلام جوولەى زەید یان ەستانى ەمر لەو باسەدا نییە، چونکە کە ەمر دەجوولیت و زەید دەوەستیت بژاردەى ەمر خۆیەتى کە دەجوولیت، زەیدیش دەوەستى بە وىستى بە بژاردەى خۆى، بۆیەش پاداشت و سزای لەسەر وەرەگرن،"^(۱) جا نەمەش دژەواتایە لەگەڵ وتەى پیشووترى خۆى کە دەگوت هەموو بوون بریتیە لە وتەى خوا، وتەى خواش دیتە دى بەبێ هیچ پینگرنک، کەچى لێرەشدا جموجوول و ەستانى مرقفانیک پروودەدات لە دەرەوێ وىست و توانائى خوا، بەلکۆ وىستى خوا لە شیاوتیدا پروودەدەن، لەوێشدا وىستى مرقفیک دیت کە بریارى پروودان یان پروودەدانى بدات، کە نەمەش پێچەوانەى نەو بنەمایەى کە لەسەر قەدەر ەبە (خوا ەمرچى وىستى ەدیت پروودەدات، نەوێش نەبەوێ ەمرگیز پروودادات)."^(۲)

جا شەحرور بۆ پروونکردنەوێ بۆچونە کەى دەلیت: "ناخۆ خوا پێشتر بریارى داوە کە ەیتلەر حوکمى ئەلمانیا بکات و بپیتە ەوێ کۆستى پرووداوەکانى جەنگى جیهانى دوو؟ یان ناخۆ دەسلالت و ستەمى زالمەن و تاغوتەکان بەشیکە لە قەزا و قەدەرى خوا؟. وەلام: نەخیر، چونکە ئەمانە ملکەچى گوتەى (کن فیکون = بێ، ئیدى دەیت) نابن."^(۳)

(۱) الدین والسلطه، (ص ۲۹۴).

(۲) العقیده الواسطیة، أحمد ابن تیمیة، تحقیق: أشرف بن عبدالمقصود أبو محمد، أضواء السلف، الرياض، الطبعة الثانية، ۱۹۹۹م، (ص ۱۰۷).

(۳) الدولة والمجتمع، (ص ۲۰).

نم کابرایه نازانیت نه‌مدی هیناویه‌تی ده‌بیت به‌لگه له‌سهر خۆی، چونکه که جه‌نگی جیهانی پرووداوه ناخۆ نه‌گه‌ر خوای گه‌وره کرداره‌که‌ی لو خه‌لق نه‌کردبان پروویان ده‌دا؟ ناخۆ نه‌و پرووداوانه و کوشتار و شه‌پ و لیدانی سهر ژاپۆن به‌بۆمبی ناوه‌کی به‌بی نه‌وه‌ی خودا پرووداوه‌کان و کرداره‌کان به‌دیه‌نیت پروویان ده‌دا؟ نه‌گه‌ر خودا ریڭگی نه‌داییت پروودات نه‌ی کی نه‌و مؤله‌ته‌ی به‌دیه‌نانه که له‌مولک و خه‌لقی خودا پروودات؟ نه‌گه‌ر باوه‌ری وه‌ها بیت که جگه له‌خوا ریڭگی به‌م پرووداوانه داییت به‌راستی داندنه‌ی به‌بوونی دوو خودا، نه‌گه‌ریش باوه‌ری وایه که خوا هیچ پۆلێکی بریاردانی پرووداوه‌کانی نییه له‌سهر نه‌و جه‌نگه، ناخۆ شه‌حرور پێیوایه نه‌مانه خودایان راچله‌کاندوه و له‌پروویانداوه؟ ناخۆ نه‌گه‌ر خوای گه‌وره وستی هه‌با ریڭگری بکات له‌و پرووداوانه هیچ که‌س و شتیک ده‌توانیت ریڭگریته‌ له‌خوا یان هه‌ر پێی وایه خوای گه‌وره ناتوانیت ریڭگری له‌به‌نده‌کانی بکات؟ جا نم کابرایه به‌بانگه‌شه‌ی خۆی ده‌لێت ته‌نیا به‌لگه به‌قورئان ده‌هینیتوه نه‌م نایه‌ته‌ی بیرچوه‌:

﴿مَا أَصَابَ مِنْ مُّصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ يَهْدِ اللَّهُ قَلْبَهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾^(۱) واته: «هیچ پرووداوێک تووشی هیچ که‌سیک ناییت به‌بی وستی و ریڭگه‌دانی خوا، جا هه‌ر که‌سیک باوه‌پ به‌خوا به‌نیت ریڭگی راستی پیشان ده‌دات، خوا به‌هه‌موو شتیک زانایه.

جا شه‌حرور ده‌لێت: "پرووداوه‌کان و ناره‌حه‌تییه‌کانی سته‌مکار و جه‌نگه‌کان به‌وستی خۆیان بووه نه‌ک ریڭگه‌دان و وستی خوا." ده‌ی له‌م نایه‌ته‌ی سه‌ره‌وه‌دا خوای گه‌وره ده‌فرمویت: «هه‌موو نه‌وانه پرووداوه‌ن هه‌تاوه‌کوو خوا ریڭگه به‌پروودانیان نه‌دات و هه‌مووی له‌په‌رتووکی قه‌ده‌ردا نووسراوه پیش نه‌وه‌ی پروودنه‌ن.» که‌چی شه‌حرور به‌م حاله‌یه‌وه ده‌یه‌ویت چاکسازی له‌باوه‌ری

موسلمانان بکات له بواری باوهرپوونیان به قهزا و قه‌ده‌ر. لهم وته‌یه‌دا: (خوا هیچ کات خو‌شبه‌ختی و به‌دبه‌ختی، هه‌ژاری و زه‌نگینی، ته‌مه‌ن درێژی و کورتیه‌که‌ی له‌سه‌ر هیچ که‌سیک نه‌نووسیه).^(١)

که‌چی خوای گه‌وره ده‌فه‌رمووتت: ﴿وَعِنْدَهُ مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلْمَتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾^(٢). واته: «کلیله‌کانی نه‌ینی په‌نه‌انه‌کان ته‌نیا لای خوایه و هیچ که‌سی تر نایزانیت، ده‌زانیت چی له وشکانی و ده‌ریاکاندا هه‌یه و هیچ گه‌لایه‌ک له دره‌ختیک هه‌لناوهرت به‌بی زانستی خوا، هیچ تو‌وێک له تاریکیه‌که‌کانی ژێر زه‌وی له وشک یان ته‌ره‌زه‌وی ناتروکیت بۆ چرۆ ئیلا هه‌مووی له په‌رتووکی قه‌ده‌ردا نووسراوه.»

که‌چی شه‌حرور ده‌لێت: "هیچ شتیک له سته‌م و چه‌رمه‌سه‌ریه‌که‌کانی ژیان هه‌رگیز نه‌نووسراوه‌ته‌وه له قه‌ده‌ردا، هه‌ر که‌سێش ده‌مانچه‌وسینیته‌وه و سته‌ممان لێ ده‌کات ئه‌وه کار و بریاری خو‌یه‌تی، بێگومان سته‌م و دادپه‌روه‌ری هاوتای به‌رانبه‌ری یه‌کترین له زانستی خوای گه‌وره‌دا."^(٣)

ئه‌مه‌ش لێ تێکه‌ڵ بوونیکه‌ که‌ شه‌حرور تێکه‌وتوه، که پێیوايه قه‌زا و قه‌ده‌ر پێسته‌ خوا پێخو‌شییت و وستێ له‌سه‌ر بیت ئه‌وجا رووبدات، ئه‌م بۆچوونه‌ش پێشتر خه‌لکانیکی زۆر بانگه‌شه‌یان بۆ کردوه، ئیمامی ئیبن قه‌یم (به‌ره‌حمه‌ت بێت) لهم باره‌وه ده‌فه‌رمووتت:

"هه‌موو ئه‌م سه‌رلێشوان و ناحالیه‌بونه ده‌گه‌رپه‌ته‌وه بۆئه‌وه‌ی له‌نیوان خو‌شه‌وستی خوا و رازی‌بوونیدا تێکه‌ڵ ده‌که‌ن، له‌گه‌ڵ وێست و پێگه‌پێدانی

(١) الدولة والسلطة، (ص ٢٩٤-٢٩٥).

(٢) سورة [الأنعام: ٥٩].

(٣) الدولة والسلطة، (ص ٢٩٦).

خوا (قه‌ده‌ری که‌ونی) تی‌که‌ل ده‌که‌ن، بن‌چینه‌ی هه‌له‌که‌ش ده‌گه‌رپ‌ته‌وه بۆ هاوتا‌کردنی هه‌ردوو باب‌ه‌ته‌که و گر‌یدانیان پ‌یکه‌وه، جا گر‌وی قه‌ده‌ریه‌کان و جه‌برییه‌کان تی‌که‌له‌ی نه‌مه‌یان کرد و به‌هه‌له‌دا چوون، ده‌یان‌گوت: ویست و خۆشه‌ویستی هه‌ریه‌که‌یان هاوتایه. ^(١)

به‌ل‌کوو و ته‌ی راست نه‌وه‌یه له‌م باب‌ه‌ته‌دا: (جیا‌وازیه‌کی زۆر هه‌یه له‌نیوان ویست و خۆشه‌ویستی خوا بۆ شت و پرووداوه‌کان، هه‌رگیز یه‌ک و هاوتا نین، به‌ل‌کوو جاری واهه‌یه خ‌وای گه‌وره‌شتی‌ک پ‌ی‌گه‌پ‌یده‌دات پرویدات و خۆش‌یشی ناو‌ت و شتی وه‌های خۆشه‌و‌یت که‌چی ویستی پروودانی‌شی نافه‌رمو‌یت.)

جا یه‌که‌م: نمونه‌ی ویستی په‌روه‌رپ‌ن له‌ بوونی ئی‌بلیس و سه‌ربازه‌کانی، هه‌روه‌ها ویستی له‌ بوونی گشتی بۆ هه‌موو نه‌وا (شت و کردار و گو‌فتارانه‌ی) له‌ گه‌ردووندا هه‌یه سه‌رباری نه‌وه‌ی ر‌قی له‌ هه‌ندیک‌یان ده‌ی‌ته‌وه.

دووه‌م: (چه‌شنی خۆش‌ویستی ئی‌مانه‌ی‌نانی کافر‌ن‌ک و گو‌ر‌ایه‌ل‌بوونی لار‌یه‌ک و داد‌په‌روه‌ری‌بوونی سته‌م‌کار‌ن‌ک و تۆبه‌کردنی تاوان‌بار‌ن‌ک، خۆ نه‌گه‌ر په‌روه‌رد‌گارمان پروودانی نه‌مانه‌ی بو‌یستایه که‌ پرویدن (به‌ناچار‌کردنی که‌سه‌کانیان) پرویان ده‌دا، چون‌که‌ یاسا‌که‌ی به‌م شی‌وه‌یه که‌ خوا هه‌رچی بو‌یت که‌ پرویدات نه‌وه ده‌ی‌ت پرویدات و نه‌وه‌یشی نه‌و‌ت هه‌رگیز نه‌گه‌ری پروودانی نییه.) ^(٢)

(جا په‌روه‌رد‌گارمان فه‌رمانی کردووه به‌ به‌نده‌کان که‌ گو‌ر‌ایه‌ل و په‌رستش‌کار بن، یاسا‌گی کردوون که‌ ی‌نگو‌ی و لاسار بن، هه‌رگیز ر‌ازی ناب‌ی که‌ به‌نده‌کانی کو‌فر ب‌که‌ن، نه‌وسا به‌نده‌کان‌یش خ‌ویان ب‌که‌ری کاره‌کانیان)

(١) مدارج السالکین، ابن قییم الجوزی، ناصر بن سلیمان السعود، دار الصمیمی للنشر والتوزیع، الرياض، ١٤٣٣ هـ- ٢٠١١ م، (ص ٦٧٦).

(٢) مدارج السالکین، (ص ١٩٢٨).

و پەرورەن كىدارە كانىانى بەدپەنناۋە، ھەرۋەھا بەندە كانىش توانايان بەسەر
ويست و كىدارە كانىاندا ھەيە، پەرورەن خۇيان و كىدار و ويست و توانايانى
بەدپەنناۋە.^(۱)

لەسەر ئەمەش ئىمامى ئەبو ئىسحاقى ئىسفەرايىنى تاتوتىي كىر لەگەل
قازى عەبدولجەبارى موعتەزىلى، جا عەبدولجەبار لە سەرەتاي تاتوتىي كىرە كەدا
وتى: "پاكويىگەردى بۇ ئەو زاتەي پاكىزەيە لە خراپە كارى."

ئىمامىش فەرموى: "پاكويىگەردى بۇ ئەو زاتەي كە ھىچ لە مولك و
مەلە كوتىدا پرونادات بە بىي ويستى خۇي."

عەبدولجەبار وتى: "ئايا پەرورەد گارمان دەپەوت خەلكى يىگوتى بىكەن؟! "
ئىمامىش فەرموى: "ناخۇ بە زۆركارى و بىي ويستى ئەو خەلكى لە
گەردوونە كەيدا گوناھان دەكەن؟! "^(۲)

كەچى شەحرور خۇي بە تەنيا ناتوانى لەگەل بۇچونە كەي خۇشىدا
تەبا بىت، ھەر خۇي دەلىت: "ھەموو جوولەيەك و ۋەستانىك - پىكەو
بەشپەيە كى رەھا و ھاوتا- بەويستى خوايە." ^(۳) لەگەل ئەمەشدا ھەر خۇي
دەلى: "ئەگەر وتە كانم پىكايىتيان ئەو لەلايەن خواويە و ئەگەر نەمىيكايت
ئەو لە خۇمەويە." ^(۴)

جا خۇ ئەگەر ئەو دووبارە جىاۋازە ھەردووكى ۋەكو يەكن پىكان و نەپىكان
ھەردوو لە ويست و زانستى خۇي گەورەن، ئىتر بۇچى يەكەم دەداتە پال خۇي

(۱) العقيدة الواسطية، (ص ۱۰۸).

(۲) طبقات الشافعية الكبرى، تاج الدين السبكي، تحقيق محمود محمد الطناحي-عبد الفتاح الحلو،
طبع فيصل عيسى البابي الحلبي، ۱۳۸۳ھ-۱۹۶۴م، (۴/۲۶۱، ۲۶۲).

(۳) الدين و السلطة، (ص ۲۹۴).

(۴) الدولة والمجتمع، (ص ۳۷۵).

گه‌وره؟ نهی چ مانایه ک بۆ پینکان و سهرکه‌وتن ده‌مینیتته‌وه که بیداته پال
خوای گه‌وره له کاتیکدا ههر خۆی ده‌لی: "خوا هیچ کرداری به‌دینه‌هینا‌وین
و هیچ ویست و ده‌سه‌لاتیشی به‌سهردا نییه؟!"

نهم کابرایه له‌بهر نه‌وهی کارگهی درۆیه -هیچ پینکانیه‌ته‌وه له‌گه‌ل بۆ‌چوونه
فهلسه‌فیه‌کاندا- چونکه له‌ولا ده‌یه‌و‌یت وه‌کوو نمونه‌ی پاراو په‌فتار بکات
له‌گه‌ل ویستی مرو‌فدا، له‌ولاشه‌وه لایداوه بۆ شیکاری و توانه‌وهی فهلسه‌فی
بۆ ماددی، ئیتر بریاریدا که ماده‌ پێش هۆش ده‌که‌و‌یت. ^(۱) عه‌قل‌یش به‌ره‌مه‌می
میشکه، پێشکه‌وتنی عه‌قل به‌نده به پێشکه‌وتنی می‌شکه‌وه. ^(۲) له‌سهر نهم
پیشه‌کییه گریمانی کردووه که پینکیتته‌وه له‌گه‌ل شیبوونه‌وهی ماددیدا به
دانانی ویستی مرو‌ف وه‌کوو پاشکۆی ماده‌، نه‌مه‌ش بۆ‌نه‌وه نییه که په‌هاییت
وه‌کوو شتیکی نمونه‌یی، ^(۳) چونکه مادام ده‌گه‌رپه‌ته‌وه بۆ بنچینه‌یه‌کی ماددی
به‌دی‌هینراو، که‌واته به‌دی‌هینراوه، خو نه‌گه‌ر وانهل‌یت نه‌وا له‌ دژیه‌ کدا ده‌گه‌وزته‌وه
له‌و پێچلێدانه‌یدا که ماده‌یهی هه‌لبژاردووه بۆ بنچینه‌ی عه‌قل، له‌ملاشه‌وه له
خه‌یال‌پلاوی نمونه‌یی‌دا نگرۆ ده‌ییت که بانگه‌شه‌ی نکۆلیکردنی ده‌کات! ^(۴)

بیگومان زۆرێک له‌ که‌له‌ زانایانی سه‌له‌ف فه‌رموویانه: "به‌ زانست تاوتوو‌ی
بکه‌ن له‌گه‌ل قه‌ده‌رییه‌کاندا، نه‌گه‌ر دانیان پێدانا نه‌وه ملکه‌چیان بکه‌ن،
نه‌گه‌ریش نکۆلییان کرد ته‌کفیریان بکه‌ن."

مه‌به‌ست له‌ وته‌ی سه‌ره‌وه نه‌وه‌یه که نه‌گه‌ر که‌سیک نکۆلی زانستی

(۱) الکتاب والقران، (ص ۴۲).

(۲) القصص القرانی، (۲۵۰/۱).

(۳) وشه‌ی (نمونه‌یی) له‌ زانستدا بۆ شتیکه‌ که ته‌واو بیت و هیچ شتیکی کاریگه‌ر کاری تینه‌کات.
(گازی نمونه‌یه‌ی، مس‌یان زێری نمونه‌یه‌ی، شلگازی نمونه‌یه‌ی) زۆرن له‌ فیزیا و کیمیا و زانسته
تاقیکه‌یه‌یه‌کانی تریشدا. (وه‌رگێڕ).

(۴) الکتاب والقران، (۲۵۰/۱).

خوای گه‌وره بکات که له دیرین (قدیم) نه‌وه زانیویه‌تی به کرداری به‌نده‌کانی. هه‌روه‌ها په‌روه‌دگار خه‌لکی دابه‌ش کردووه بۆ سه‌رفراز و چه‌رمه‌سه‌ر. نه‌مه‌شی نووسیوه له په‌راوێکی پارێزراودا و که‌سیک نکۆلی ته‌مانه بکات قورئانی به‌درۆ داناوه، له‌به‌ر نه‌مه‌ش ده‌کافرترت، نه‌گه‌ریش دانیان نا به زانستی خوداییدا به‌لام نکۆلی به‌دیه‌تێان و وێست و ئیراده‌ی خویان کرد له کرداری به‌نده‌کانیدا له‌پرووی هێنانه‌دییه‌وه، نه‌و کاته‌ملکه‌چیان ده‌که‌یت، چونکه له‌و به‌شه‌یدا که دانیان پێداناوه ده‌بێته به‌لگه له‌سه‌ریان بۆ نه‌و به‌شه‌ی که نکۆلی لی ده‌که‌ن.^(۱)

ئیت‌ر شه‌ه‌روور دان به‌چ لایه‌نیکی زانستی غه‌یبیدا ده‌نیت بۆ خوای گه‌وره‌؟! به‌لکوو تۆ بلیی چ هه‌لۆستیکێ هه‌بیت له‌به‌رانبه‌ر زانستی خوای گه‌وره له‌سه‌ر بوونه‌وه‌رانیدا؟

با له‌بابه‌تی داها‌توودا نه‌مه‌ش بخوێنینه‌وه ...

(۱) جامع العلوم والحکم، ابن رجب، تعلیق و تحقیق: ماهر یاسین الفحل، دار ابن کثیر، دمشق- بیروت، الطبعة الأولى: ۱۴۲۹هـ- ۲۰۰۸م، (ص ۸۱).

هه‌لوپستی له‌باره‌ی زانستی خوای گه‌وره‌وه:

شه‌حروور ده‌لێت: "زانستی خودا بریتیه له زانستی به هه‌موو نه‌گه‌ره‌کانی پیش‌پوودانی پرووداوه‌کان، به‌لام زانستی به ورد و درشتی بژارده و نه‌گه‌ره‌کانی زهید و عه‌مر نییه له بریار و کاره‌کانیاندا." (۱)

قسه‌که‌ی شه‌حروور وه‌کوو و نه‌وه دێته‌وه که که‌سیک بلێت من زانستی په‌نه‌نه‌کان ده‌زانم، تۆ ده‌لێی: نمونه‌یه‌که‌مان بده‌ری بزانین چۆن له غه‌یب و په‌نه‌نه‌کان ده‌زانیت؟ نه‌ویش بلێت: سه‌به‌ی تۆ یان ده‌مریت یان ده‌ژیت، دوو بژارده‌یه سییه‌مت نایه‌ته‌ پێ، شه‌حرووریش به‌م شیوازه وێنای زانستی خوای په‌روه‌ردگار ده‌کات، که ته‌نیا نه‌گه‌ری پروودانه‌کان ده‌زانیت، بۆیه‌ش ده‌لێت: "زانستی خوا گشتیه‌ بو شته‌کان." (۲) واتا-ورد و درشته‌کان نازانیت-.

شه‌حروور ده‌لێت: "زانستی خوا بالاترین زانستی ژمیریاره، بالاترین زانستی ژمیریاریش بیرکارییه، هه‌ر بۆیه زانستی خوا بو پرووداوه‌کان بریتیه له زانستیکی تۆمارکاری نامارسازی پرووت. بۆیه له زانستی خوادا سیونکی زه‌رد و دانه‌یه‌کی سوور بوونی نییه، به‌لام بوونی هه‌یه له زانستی گشتیدا به‌شیوازیکی په‌یوه‌ندیدار به بیرکاری ژماره‌یی پرووته‌وه." (۳)

له‌باره‌ی نه‌و وته‌ی که ده‌لێت:

"زانستی خوا ناوازه‌ترین زانسته و له‌سه‌ر شیوازی په‌یوه‌ندییه بیرکارییه

(۱) القصص القرآنی، (۱/۱۶۰).

(۲) القصص القرآنی، (۱/۱۶۰).

(۳) القصص القرآنی، (۱/۱۶۰، ۱۶۱).

ژماره‌یه‌کانه،" وه‌کوو بَلّی به‌ته‌مایه نیگای بۆ تیگه‌یشتن له په‌روهردگار نزیک بکاته‌وه به بنه‌واکانی ئەندازیاری که پەسپۆرییه‌که‌ی خۆیه‌تی، ببۆته‌وه‌ی دواتر زۆر به سانایی له‌سه‌ر خودا و په‌سنه‌کانی خوا بدویت، له‌م روانگه‌شده‌وه بۆچوونه‌که‌ی زۆر نزیکه له بۆچوونی ماسۆنییه‌کانه‌وه که ده‌لّین: "خوا = ئەندازیاره گه‌وره‌که‌ی گه‌ردوون."^(۱) تائه‌وه‌ی له قورئانه‌وه نزیک بیت، جا نه‌وه‌ی ده‌یه‌ویت بیلیت نه‌ویه که خوی په‌روهردگار زانیاری له بابته‌وه ورد و درشته‌کاندا نییه، به‌لکوه تهنیا زانستی به گشتیه‌کان هه‌یه، نه‌وه‌ش له‌سه‌ر بنه‌ماکانی شه‌حرور واته خوی گه‌وره ورده‌کارییه‌کانی به‌دی نه‌هیناوه له‌پراستیدا، ئاخ‌ر چۆن شتیک دروست ده‌کات که نه‌یزانیت؟ نه‌ی چۆن ده‌کریت نه‌و شتانه له‌مولکی خودا هه‌بن له‌کاتی‌که‌دا هیچ له‌باریه‌انه‌وه نه‌زانیت! نه‌وانه‌ش هه‌موو زۆر دوور و دژن له‌گه‌ڵ نه‌وه‌ی له‌قورئانی پیروژدا هاتوو که ده‌فه‌رموویت: په‌روهردگار هه‌موو شتیک ده‌زانیت. جا ته‌ماشای وته‌ی شه‌حرور بکه: "هه‌رگیز نه‌م ورده‌کارییه له‌زانستی خودا نییه که کام سیوه‌زه‌رد و کامیان سووره،" نه‌مه‌شی به‌راورد کردوه له‌گه‌ڵ فه‌رمایشتی خوا: ﴿يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ أُسَوِّدَتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ﴾^(۲)، واته: «نه‌و پۆژه‌یه که پرووی هه‌ندی‌ک سپی و هه‌ندی‌ک په‌ش هه‌لده‌گه‌ریت، جا نه‌وانه‌ی که پرویان په‌ش ده‌بیت نه‌وه بۆ بی‌باوه‌ر بوون دوا‌ی باوه‌رداریتان؟! سا له‌و سزا به‌ئازاره‌ بجیژن له‌پای نه‌و کوفه‌ی کردتان.» جا به‌پایه‌که‌ی شه‌حرور بیت خوی گه‌وره نازانیت کی پرووی په‌ش یان سپی ده‌بیت.

به‌لام له‌باره‌ی زانستی خوی گه‌وره به‌روونی له‌قورئاندا هاتوو: ﴿قَالُوا

(۱) فك الشفيرة الماسونية، إبان جيتينز، ترجمة: غادة حرب، دار صفحات للنشر والتوزيع، دمشق-

سورية، الإصدار الأول: ۲۰۱۲م، (ص ۱۹۳).

(۲) سورة ال عمران (۱۰۶).

ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا^۱ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفَرَاءُ فَاقِعُ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاطِرِينَ^(۱). واتا: «وتیان له خواکەت بپرسه با بۆمان پروون بکاتوهه رهنگی مانگا که چۆنه؟ فهرمووی: نهو ده‌فهرموویت رهنگی مانگا که زهرده، رهنگیکی سه‌نجراکیش و جوانی ههیه.»

به وتهی شه‌حرور بیت خوا نه‌یده‌زانی که زهرده یان سووره!

نهم کابرایه سه‌رباری نهوه دژایه‌تی هه‌موو بۆ‌چوونیککی ته‌واوی زانایانی پیشینی میلله‌تی ئیسلامی کردوهه هه‌ر له‌ فیهقه‌وه بۆ ئوسول و زمان، که‌چی زۆر بیروانه بانگه‌شهی نهوه ده‌کات که ته‌فسیره‌کانی ملکه‌چی زانسته‌کانی سه‌رده‌مه و ده‌لیت: "تیگه‌یشتنمان بۆ قورئان ملکه‌چه بۆ زانیاری و زانستی ئیستامانه، له‌به‌ر هه‌موو نه‌مانه‌ش باوه‌رمان هه‌ناوه و به‌رده‌وام نیمانمان به‌م ته‌وژمه‌مان هه‌یه." (۲) له‌پراستیدا له‌م پروانگه‌وه شوونی گوتاری‌نک که‌وتوهه که ده‌گه‌رپه‌ته‌وه بۆ پیش ئیسلام، به‌لکوو بۆ پیش سه‌رده‌می نه‌فامیش ده‌گه‌رپه‌ته‌وه که په‌یامبه‌ریان بۆ نێردراوه، چونکه رینک ده‌گه‌رپه‌ته‌وه بۆ تێپروانینه‌کانی سه‌رده‌می نه‌رستۆ له‌سه‌ده‌ی چواره‌می پیش له‌دایک بوونی مه‌سیح، ده‌بینین نه‌رستۆ ده‌لیت: "چه‌رخینه‌ری یه‌که‌م -په‌روه‌ردگار (۳)- هه‌موو بوون هه‌لده‌سو‌په‌نن به‌ی نه‌وه‌ی خۆی بجوولیت (۴)، به‌پای نه‌و (خوا نه‌زه‌لیکی بی جوولیه، له‌ده‌روه‌ی هه‌سته‌یکراوه‌کانه (۵) له‌کاتیکدا جوولیه‌ی نه‌رینکراو لای نه‌و بریتیه

(۱) سورة البقرة: (۶۹).

(۲) القصص القرانی، (۱/۱۲۰).

(۳) أرسطوطاليس المعلم الأول، ماجد فخري، المطبعة الكاثوليكية، بيروت-لبنان، ۱۹۸۵م، (ص ۱۰۰).

(۴) فصل في حرف اللام من كتاب (ما بعد الطبيعي) لأرسطوطاليس، مطبوع ضمن كتاب: أرسطو عند العرب، دراسة ونصوص غير منشورة، عبدالرحمن البدوي، وكالة المطبوعات، الكويت، الطبعة الثانية، ۱۹۸۷م (ص ۵).

(۵) سه‌رچاوه‌ی پێشوو، (ص ۴).

لە «گواستن، گۆپان، كەموكورتىبون، زىادىبون»^(۱)

ھەربىيە نەرسى نىكۆلى ئەۋەشى كىردۈۋە كە ئەم -جۇلارى گەۋرىيە
(خاۋىيە- ھىچ شىتېك بىزانىت لە دەرۋەى خۇى، جا تەنیا زانستى بە خۇى
ھەيەو ئەمەش شىكۆدارىيە كەى بۇ خوا!!)^(۲)

(لەسەر ئەم بىنەمايەش بىت ئەستەمە بىتوانىن دان بە زانىنى وردەكارىيەكان
بىنېن بۇ خوا.)^(۳)

ھەندېك لە فەيلەسوفەكانىش ۋەكوو ئىبن سىنا ھاۋراپى ئەۋستۆيان
كىردۈۋە لەم لايەنەيەدا، بە چەند دەرپرېن و ئامازە و بىرخستەنەۋىيەك:

(ھەبۋى پىۋىست -واجب الوجود- پىۋىستە زانستە كەى بەۋردەكارىيەكان
لەناۋ كاتدا نەبىت بۇئەۋەى راپىردوۋ و ئىستا و ئايندە لەبارەيەۋە نەيەتە گۆپى،
نەۋەك گۆپان بۇ پەسنەكانى زاتى موبارەكى بىتەكايەۋە، بەلكوۋ پىۋىستە
زانستى خوا بە وردەكارىيەكان لەروانگەى پىرۋىزىدا بىت لەسەرۋەى كات و
زەمانە و سەردەمەكاندا.)^(۴)

ئە (دەيەۋىت جىاۋازى بىكات لەنېۋان ئەۋەيدا كە زانىنى وردەكارىيەكان
بەشىۋەكى گىشتى نەگۆپىدەرت، جىا لەۋەى زانىنى وردودرشت بەشىۋەى

(۱) كتاب النفس، أرسطوطاليس، نقله إلى العربي: أحمد فؤاد الأهواني، راجعه عن اليونانية: جورج قنواني، دار إحياء الكتب العربية مصطفى البابي الحلبي وشركاؤه، الطبعة الأولى: ١٩٤٩م، (ص ١٨).

(۲) فصل في حرف اللام من كتاب (ما بعد الطبيعي) لأرسطوطاليس، مطبوع ضمن كتاب: أرسطو عند العرب، دراسة ونصوص غير منشورة، عبدالرحمن البدوي، وكالة المطبوعات، الكويت، الطبعة الثانية، ١٩٨٧م (ص ٢٠).

(۳) أرسطوطاليس المعلم الأول، (ص ١٠١).

(۴) الإشارات و التنبيهات، ابن سينا، مع شرح: نصير الدين الطوسي، تحقيق: سليمان دنيا، دار المعارف، القاهرة-مصر، الطبعة الثالثة، (٢٩٥/٣).

ورده کاری ده گۆرپت به گۆرانی باره که.^(۱)

جا له بهرتهوهی بۆچوونی یه کهمی هاویرای ئهرستویه که ناجووئیت بۆنهوهی هیچ گۆرانیکی لی پوونه دات، بۆیه ش زانستی به ورده کارییه کان نکۆلی ده کریت به بیانوی نه گۆران، ئیستا ته نیازانست به شیویه کی گشتی مایه وه، بهم شیویه ش قسه کانی هه مان مانای بۆچوونه کهی ئهرستۆ ده گه یه نیت که وتی: "له بارهی زانستی خواوه ته نیا به شیویه کی گشتی ده زانیت." ^(۲) یان زانستی هه یه به ورده کارییه کان به مەرجێک گۆرانی به سەردا نه یهت، که نه مه ش وانا نه و رووداوه ورده کارییه ش نه ییته نه زه لی!

به هه رحال، زانایانی پێشوی موسلمانان وه لامی ئهم قسه نابه جیانهی ئیبن سینایان داوه ته وه، نه نگیه کانیا ن اشکرا کردوه، لیڤه شوئتی زۆر پۆشتن نییه له سه ر بابته، نه بینین کاتیک ئیمامی غه زالی وه لامی نه و وتانهی داوه ته وه، گومانه کانی له بن ده رهێنان له رووی بیرباریه وه، جا ده لیت: "ئهم وتانه له گه ل ئیسلامدا نایه ته وه به هیچ شیویه ک، باوه رێکی له م چه شنه به درو دانانی هه موو په یامبه رانه سه لات و سه لامیان له سه ر ییت." ^(۳)

هه رچۆن له کۆندا هه مان لیتیکه لکردن روویداوه له لای گرووی جه همیه کان له بارهی زانستی خوای گه وره به شته په نهانییه کان، ئیمامی عوسمانی کوپی سه عیدی داریمی ده لیت:

"زانستی په های خوای گه وره لای نه وان نه وه نییه که له نه زه له وه به ورد و درشتی شته کان بزانی، پاک و ییگه ردی بۆ خوای گه وره له و وه سفه

(۱) شرح الطوسي علی مصدر السابق: (۲۸۶/۳)

(۲) منطق أرسطو، تحقیق عبدالرحمن بدوي، وكالة المطبوعات - کویت، دار القلم بیروت-لبنان، الطبعة الأولى ۱۹۸۰م، (۴۱۸/۲).

(۳) تهافت الفلاسفة، أبو حامد الغزالي، دار المعارف بمصر، الطبعة الرابعة، (ص ۳۰۷).

ناپەسەندەي ئەمانە، ئەۋەي كە جەھىمىيەكان دەيلىن رەد كىردنەۋەي قورئانى پىرۋزە، نىكۆلىيە بۇ ئايەتەكانى خۋاى گەۋرە، خاۋەنى مەزھەبىكى لەم چەشنە خاۋەنەكەي بەرەۋ زەندەقە دەبات، ھەتا دەگاتە ئەۋەي باۋەپرى بەرۋزى دۋاى نەمىيىت، چونكە ئەۋەي باۋەپرى بە زانستى پىش ۋەختەي خۋاى گەۋرە نەيىت ملەكەچە بەۋەي باۋەپرى بە لىپرسىنەۋە و زىندوبونەۋە و پاداشت و سزاكەشى نەيىت، چونكە ھەموو بەندەكان پەيۋەستىن بەۋەي باۋەپرىيان بە ھەۋالەكانى خوا ھەيىت كە دەفەرموۋىت: «پۇژى پەسلان دىت و گومانى تىدا نىيە». ھەرۋەھا خدا ھەموو خەلكانى نىو قەبر زىندوو دەكاتەۋە، ھەر خۇشى لىپىچىنەۋەيان دەكات لە پۇژى پەسلاندا، پاداشت و سزاشيان ھەر لاي خۇيەتى.

جا ئەگەر خوا -بەپىنى بانگەشەي ئەۋان- ھىچ شتىك نازانىت ھەتاۋەكوو پروندەتات، ئەي چۆن دەزانىت ئاكامى بۆچۈنەكانيان دەگات بە كرى لە ئايندەدا كە ھىشتا قامى قىيامەت نەھاتۋە و زىندوبونەۋە پروينەداۋە و ھەموۋانىش دەزانىن قىيامەت و زىندوبونەۋە پروندەتات تاۋەكوو و تياچۈۋنى ھەموو بوۋنەۋەر پروندەتات و دىنيا كۆتايىي نەيەت؟^(۱)

جا ئەم كابرەيە كە بانگەشەي ئەۋە دەكات گۋايە بىرۋچۈنەكانى سەردەمىيانەيە! كەچى زۆر لە بۆچۈۋنى خەلكانى كۆنىشى نەپىكاۋە، با بلىين تازەكان و سەردەمىيەكان، دەبىنى ئەرستۆ توۋشى چەندىن پەخنى توند بوۋەتەۋە لەم دۋايانەشدا، بەلكو دەۋترى دەرچۈۋن لە قوتابخانەكانى و كۆتۈبەندەكانى ئەرستۆ دەروازەي پىشكەۋتن و مەعرفەيە، دەبىنىن «بىكون» پەرتوۋكىنى تايبەت كىردۋە بە ناۋى «ئەۋراجانۋنە تازەكان» بۆ پەخنى و بەرپەرچى ئەرستۆ، ھىشتا لە «بىكون» كۆنترمان ھەيە بۆ بەرپەرچ دانەۋەي ئەرستۆ كە ھى شىخى ئىسلام ئىبن تەيمىيە لە پەرتوۋكى (الرد على المنطقين).

(۱) الرد على الجهمية، عثمان بن سعيد الدارمي، قدم له و خرج أحاديثه: بدر البدر، الدار السلفية، الكويت، الطبعة الأولى: ۱۴۰۵ھ-۱۹۸۵م، (ص ۱۱۱).

لهسەر بنه‌مای نه‌وه‌ی که گوايه شه‌حرور خوازيارى هينانى شتى تازه‌يه، شتيک بهينيت که تهنانهت نه‌رستوش نه‌يگوتيت، تو بلئي چى بکات؟ ناخو پيه‌هست ده‌يت به وه‌ی نه‌رستو و ده‌لئ خوا زانستى هيچ شتيكى نيه جگه له زاتى خوئى؟ نه‌خير، نه‌ی چى تازه‌ی پيه؟ شه‌حرور ده‌لئت: "هەرگيز ناتوانين بلين خوا تهنانهت (ناگای) له‌خویشی هيه، چونکه به‌وشيوه ناگای خوا له زاتى خوا راقى تر و به‌به‌هاتر ده‌يت و توانايشى به‌سەر زاتيدا زال ده‌يت." (۱)

ليژدها گه‌يشتوته سه‌رووى نه‌رستو، نه‌وه‌تا ده‌لئت: "خوا تهنانهت زانستى به‌خویشى نيه." وشه‌ی (ناگای) به‌کاره‌يناوه له برى زانين، که‌چى ده‌رپرینی ناگا له قورئاندا نه‌هاتوه و وشه‌ی زانست هاتوه بو ئهم باب‌ه‌تانه، ليژه‌شدا شه‌حرور له بنه‌ماکانى خویشى لايداوه که ده‌لئت: "خومان پيه‌هست ده‌که‌ين به‌وه‌ی ته‌نيا زاراوه قورئانيه‌کان به‌کاره‌ينين." (۲)

جا خوا لای شه‌حرور هيچ له‌باره‌ی خو‌شيه‌وه نازانيت، نيتر چو‌ن زانستى به جگه له‌خوئى هه‌يت، که‌چى خواى په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمووت: ﴿وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يٰعِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ ءَأَنْتَ لِلنَّاسِ اٰخِذُوْنِیْ وَاُتِىَ الْهٰیْمِیْنَ مِنْ دُوْنِ اِلٰهِ قَالَ سُبْحٰنَكَ مَا يَكُوْنُ لِیْ اَنْ اَقُوْلَ مَا لَيْسَ لِیْ بِحَقٍّ اِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا فِیْ نَفْسِیْ وَلَا اَعْلَمُ مَا فِیْ نَفْسِكَ اِنَّكَ اَنْتَ عَلٰمُ الْغُیُوْبِ﴾ (۳) واته: «له‌و ساته‌ی خوا ده‌پرسى له عيسای كورپى مه‌ريه‌م، ئايا تو به‌و خه‌لكه‌ت وتوه که خو‌ت و دايك‌ت وه‌كوو دوو خوا جگه له په‌روه‌ردگار په‌رستن؟ نه‌ویش ده‌فه‌رمووت: پاك و يي‌گه‌ردى بو تو هەرگيز مافى نه‌وه‌م نيه شتى وايان بچ بلين، خو نه‌گه‌ر وتيستم ده‌يزانيت، له‌باره‌ی من و نه‌فس و ناخى منه‌وه هه‌موو

(۱) نحو اصول جديد للفقہ الاسلامي، (ص ۳۷).

(۲) الكتاب و القرآن، (ص ۷۸).

(۳) سورة المائدة، (الاية ۱۱۶).

شىتىك دەزانىت، من ھېچ لەبارەى پەنھانە كانى تۆ نازانم، يىگومانم لەوہى تۆ
ئەى پەرورەدگار زانائىنىت بە ھەموو جىھانە پەنھانە كان.»

دەى (اللہ) لاى شەحرور لەبارەى خۆيەو ھېچ نازانئىت، بەلکىو تەنیا
زانستى گشتى ھەيە لەشۆەى ژمىريارى و بىرکاريىە کەى شەحرور، ئىتر چۆن
لەبارەى بەندەکانىيەو شت بزائىت؟ ئەى شەحرور چى بە ماناى ئايەتە کەى
سەرەو دەکات، چى بە وتەى پەيامبەر عىسا دەکات ئە گەر خوا لەبارەى خۆى
و بەندەکانىيەو نەزانئىت؟

جا ئەم پەرەو کە شەحرور گرتوئەتى رزگارى ناکات لەو کىشەيەى ريشى
گرتووە و ئەوہيشى پىشتر باسى کرد کە ئاوہزى مرويى دەگەرپىتتەو بۆ
بنچىنەيە کى ماددى، بۆيە پىوستە لەسەرى کە ويستى مروفيش بداتە دەستى
خۆى، بيشىگەرپىتتەو بۆ بنچىنەيە کى ماددى نە گەر ويستى رىکخستنىکى
فەلسەفى بکات، لەوکاتەشدا ئەو دەسەلمىت کە کردارە کانى مروف لەلایەن
خوای پەرورەدگارەو دروستکراون، مادام دەگەرئەو بۆ سەرچاوہيە کى ماددى
بەدپەيتراو، خۆ شەحرور ئەوہشى نەکۆلى کرد کە خوا شتى وەها بزائىت پىش
رپوودانىان، نەک لە رپوانگەى ئەگەرى رپوودانەو و زانىنى گشتى، ئىتر
حالى گەيشتە ئەوہى نەکۆلى زانستى خوای گەرە بکات تەنانەت بە زاتى
موبارە کى خويشى، ئەى ئەم جارە چۆن لە تەنگزى ھەتممىەتى ماددە خۆى
دەرباز دەکات؟ کە ھېچ دەرجەيە کى نيە، کەواتە مانايە کى تروش بۆ باوہرى
خۆى زيادەدەکات کە ئاویتەبوونى خوايە لەگەل بەدپەيتراو کانیدا (حلول).

با پىنکەوہ باسەکانى ئاویتەبوونى خوای گەرە لە بەدپەيتراو کاندا تەى
بکەين لاى شەحرور.. لە باسى دواتردا.

هه لوڤستى شه حروور له مهر ئاوڤته بوونى خوا له گه‌ل به ديهيتر او هه كانيدا (الحلول):

دهرپرینه كانى شه حروور زۆر زاراوه له خو ده گرت كه له پەرتوو كه
فەلسە فیه كاندا هەن، بەلام كه ورد دەبیتەو قەبارەى چه واشه كارى به كانیت
بۆت دەرده كه ویت و هیچ بپرگه و وشەیه كى زاراوه كانى له گه‌ل به كتردا
پێكنین و له گه‌ل دەرپرینه فەلسە فیه كانیشدا نایەتەو، هیچ شتیكى تازه و
تازە گەریشى لێ هه‌لنا كړیت، مه‌گەر وه‌كوو نه‌و پەندەى كه ده‌لێت: "ئاوه‌كه‌ى
لێل ده‌كات بۆ نه‌وه‌ى وا دەرېكه‌ویت كه قوولە"، له‌و میانەشدا بزانی چى
ده‌لێت له‌سەر ئاوڤته‌بوونى خوا له به‌دیهیتر او هه‌ كانيدا (په‌نا به‌ خوا):

ده‌لێت: "الله ته‌نیا بوونه، واشدا ده‌نیین كه گواستن و پراگواستنى لێوه
سه‌رچاوه ده‌گرت، نه‌ك به‌شێك بێت له‌نه‌و، نه‌مه‌ش ئاوڤته‌بوونى وه‌حده‌تولوجود
هه‌لده‌وه‌شێبێت، جا له‌كاتێكدا گواستن و پراگواستن به‌بێ هه‌بوون پروناده‌ن،
كه‌واته نازانین و تیناگه‌ین وناشتوانین هیچ شتیك له‌بارەى خوا تیبگه‌ین به‌م
پێگه‌یه نه‌بێت." (۱)

لێره‌دا به‌شیوه‌یه‌ك قسان ده‌كات كه هاومانای وته‌كانى «هێگل» بێت
به‌لام له‌ چه‌شنى چه‌سپاندنى بۆچوونى نه‌رستۆ له‌كاتێكدا هێگل ده‌یویست
له‌ سنووره‌كانى نه‌رستۆ دەرېچیت، بۆ نه‌میش دواى لابردنى وته‌ زیاده‌كان
و گه‌ر په‌لاوژێكانى له‌ كو‌تاییدا گه‌یشته به‌وه‌ى كه بلیت: "نه‌و جوولاه‌وى كه
ناجوولیتەوه" كه هه‌مان وته‌ى نه‌رستۆیه، به‌هه‌رحال نه‌وه‌ى لێره‌دا ده‌مانه‌ویت

(۱) نحو أصول جديدة للفقہ الاسلامی (ص ۳۸).

بىخەينە پروو بۇچوونى شەحرورە لەبارەى (وحدة الوجود) ھە لەم چەند دېرەدا
نەكۆلى لى دەكات، ناخۆ ئەم نەكۆلىيە بەردەوام دەيىت و نایا راست دەكات؟
شەحرور دەليىت:

"رۆح: برىتييە لە ئەو عەقلەى كە مرۆف بەھۆيەو بىر لە شتەكان
و پروداوہەكان دەكاتەوہ. رۆح نەمايندەى بوونى ھەستىارەكى ھۆشيارى
مرۆفايەتييە بۇ بەشەر،^(۱) مەعرفە و تەشرىعش دەرەنجامى رۆحە كە
راستەوخۆ لە خواوہ ھاتوہ. "^(۲)

ناخۆ مەبەستى چى يىت لە بېرگەى (راستەوخۆ لە خوداوە ھاتوہ)؟
خۆى ئەم دەرپرەنە رافە دەكات و دەليىت: "رۆح: برىتييە لە نەھيشتنى
دژەواتايىو پەيوەندى نىوان (المجرد = داپنراو)^(۳) و ھۆكارەكانى مەعرفەت و
شەرىعەت و جىنشينييە، كە راستەوخۆ لە خواوہ ھاتوہ، چونكە لە سيفاتى
خودايە. "^(۴)

ئەمەش بەروونى واتا رۆحى مرۆف لە سيفەتەكانى خودايە، جا شەحرور
بەردەوام دەيىت و دەليىت:

"پىوستە لەسەرمان ئەوہ لەبىر نەكەين كە مرۆف جىنشيني خودايە لەسەر
زەويدا، لەبەر ئەمەش بەشيكى لە زاتى خوا تەنيا لە مرۆفدا ھەيە و لە باقى
زىندەوہرانى تردا نىيە، ئەويش رۆحە. مرۆف بووہتە جىنشيني خوا لەسەر زەويدا

(۱) شەحرور جياوازى دەكات لەنىوان (مرۆفى بەشەر) و (مرۆفى ئىنسان) بۆيە ناچارىن وشەكان
وہكوو خۆى بھينىن بۇ ئەوہى مانا و مەبەستەكان بگاتە خوئەنەرى بەرپز ... (وہرگىر).

(۲) تجفیف منابع الإرهاب، (ص ۵۴).

(۳) المجرّد: ما يذرك بالذهن دون الحواس. (ليرەدا بۇ ماناى المجرد وشەى داپنراو) بەكار ھىزاوہ،
چونكە تەجرىد واتە لە ھەموو شتەكى تر پالفتە و دامالراوہ، يان لە بابەتە ماددىيەكان خاليە، ئەو
شتانەى مرۆف بەزەين و ھۆشى پىي دەكات، وەكوو ئيمان و باوہر ...

(۴) الكتاب و القرآن، (ص ۳۷۹)

و توانای به‌دهست هینانی زانیاری هیه، ده‌توانیت مد‌عرفه‌ت و ته‌شریعاتیش بکات. (۱)

بهم قسه‌ی شه‌حروور بیت مروّف به‌شیک له‌ ذاتی خودای تیدایه، نه‌مه‌ش خودی مانای ناو‌ته‌بوونی خودای په‌رو‌رد‌گاره به‌ به‌دی‌هین‌راوه‌کانی (حلول) له‌ که گوايه شه‌حروور نکولی لی ده‌کرد! خو بهم تپروانینه بیت مروّف بو‌خوی خوداوه‌ندیکه، نه‌مه‌ نه‌و کابرایه‌بوو که ده‌یگوت: "ده‌نگی نه‌قل پیوسته‌هه‌میشه بل‌ندتر بیت به‌سەر ده‌نگۆله‌کانی نه‌زانیندا. (۲) یدی لی‌ره‌دا چ مانایه‌ک بو‌عه‌قل ده‌مین‌تیه‌وه؟ که باوه‌پت و‌ه‌ها بیت به‌شیک له‌ خوا له‌ مروّف‌دایه؟ ناخو هیچ ده‌رچه‌یه‌کی هیه بو‌ قوتاریبون له‌ باوه‌پی خاچه‌رستان له‌ به‌رجه‌سته‌کردنی خوا: (نهم په‌نه‌نایانه‌ش هه‌رگیز عه‌قلی مروّی توانای تیگه‌یشتنی نییه‌ لی!) (۳)

هه‌ربۆیه شه‌حروور پیداکره له‌سەر نه‌وه‌ی که (شتیکی هاویه‌ش له‌نیوان خوا و مروّف‌دا هیه، که رۆحه) (۴)، بۆیه به‌بی شه‌رم‌کردن هاتووه ده‌لّیت: "الله -به‌پیی ته‌نزلی حه‌کیم- خوی سه‌لمان‌دووه به‌هوی پی به‌خشینی رۆح و خوی نواندووه و پیشان داوه به‌شیوه‌ی مه‌جازی له‌ مروّف‌دا. (۵) سه‌یری نهم کابرایه! و‌ه‌ها باسی په‌رو‌رد‌گار ده‌کات و‌ه‌ کوو بلّیت مروّف‌تیکی دار‌ماوه که به‌هوی راهینانه‌کانی گه‌شه‌پیدانی مروّیییه‌وه گه‌یشتووه‌ته خو سه‌ندنه‌وه و هه‌ستانه‌وه، دواتر خوی نواندووه و خوی سه‌لمان‌دووه، به‌دواشیدا ده‌لّیت: به‌پیی ته‌نزلی حه‌کیم- واتا قورنانی پیروژ، نهم کابرایه به‌گریمانه باسی نه‌و په‌رو‌رد‌گاره ده‌کات که

(۱) الکتاب و القرآن، (ص ۳۹۰)

(۲) الإسلام و الإنسان، (ص ۱۳).

(۳) علم اللاهوت، بحسب معتقد الكنيسة القبطية الأرثوذكسية، ميخالی مينا، تقديم: يوساب الثاني، مطبعة الأمانة- مصر (۳۰۵/۱).

(۴) الکتاب و القرآن، (ص ۳۹۰)

(۵) القصص القراني، (۲۹۲/۱)

به‌دیه‌نهری ناسمانه‌کان و زه‌ویه‌کان و هه‌موو پیکهاته‌کانی نیتوانیشانه، که ده‌فهرمووت: ﴿يَتَأْتِيهَا النَّاسُ أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ﴾^(۱).
واته: «ئه‌ی خه‌لکینه ئیوه هه‌زار و ناتاجن بۆ به‌خششه‌کانی خودای په‌روه‌ردگار، په‌روه‌ردگاریش ده‌وله‌مهند و بینياز و شایسته‌ی سوپاسه.»

جا شه‌حرورر به‌وه‌شه‌وه نه‌وه‌ستاوه بلیت له‌ پرووی مه‌جازیه‌وه، به‌لکوو گه‌شته ئه‌و ناسته‌ی بلیت: "به‌لکوو خودی مرۆف بریتیه له‌ خوداوه‌ندیکی بچووک به‌ مانا مه‌جازیه‌که‌ی."^(۲)

ناخۆ ئیتر چی مانایه‌ک مایه‌وه بۆ مه‌جاز کاتیک مرۆف گه‌یاند به‌ ناستی خودای په‌روه‌ردگار؟ هه‌ر خۆی ده‌یگوت گوايه به‌شیک تابه‌تی خوا له‌ مرۆفدا هه‌یه، که بریتیه له‌ پۆح که پیکهاته‌ی نیه‌ندگیره له‌نیتوان خوا و مرۆفدا، ئه‌مه‌ش بۆئه‌وه‌ی له‌ بابته‌ی ماده‌ده‌گه‌رای ده‌ریازی بیته و نازادی مرۆفی به‌ندکردوه له‌سه‌ر بنه‌مای هاویه‌شبوونی له‌گه‌ل خۆی گه‌وره له‌ سیفه‌تیک له‌ سیفه‌ته‌کانیدا!

ئهم سیفه‌ته به‌رپرسیاری هه‌موو ته‌شریعه‌که، دواتریش هه‌رشتیک که له‌لایه‌ن مرۆفه‌وه ته‌شریع ده‌کرت خودی ته‌شریعی نیلاهییه! داخۆ مرۆف هاویه‌ش نین له‌گه‌ل خودادا! یان وه‌کوو شه‌حرورر ده‌لیت مرۆف به‌شیک بچووک له‌ زاتی خوا! باشه ئیتر قسه‌کانی شه‌حرورر چییان جیاوازه له‌ (هر و بیانوی گاواره زیندیه‌کان، که بانگه‌شه‌ی ئه‌وه‌یان ده‌کرد ئه‌و پۆحه‌ی له‌ گیانی عیسادا بریتی بووه له‌ پۆحی زاتی خوا، هه‌ربۆیه له‌هه‌رساتیکدا خوا وسته‌بایی گوتاریک ناراسته‌ی مرۆف بکات له‌سه‌ر زاری یه‌کێک له‌ به‌نده‌کانیه‌وه ده‌دا، ئه‌وسا هه‌رچی فه‌رمانیکێ کردبا ده‌یگوت و یاساغه‌کانیش هه‌ر له‌سه‌ر

(۱) سورة الفاطر، الاية (۱۵).

(۲) القصص القرانی، (۲۹۲/۱).

زاری به‌نده‌کانییه‌وه ده‌گوت، نه‌وه‌ش بریتییه له‌و پ‌و‌ح‌دی که له توانای چاوی مرؤفدا نییه بیینیّت^(۱)، جا نه‌میش پ‌و‌ح به‌و مانایه ده‌چوړتیّت که هاوبه‌شه له‌نیوان هه‌موو مرؤفیکدا، نه‌وه‌ک ته‌نیا تاییه‌ت بیّت به‌ عیسی‌ای کوړی مه‌ریه‌م یان که‌سانی تاییه‌تی تر.

به‌حسابی خۆی ده‌رچه‌یه‌کی فله‌سه‌فی په‌یدا کردووه بۆ هه‌تمییه‌تی^(۲) ماده‌ه تاکوو له‌و‌یه‌ه نازادی ویستی مرؤف په‌نکوړر بکات، به‌لام که‌وته ته‌نگه‌به‌رییه‌کی تره‌وه که بریتییه له‌ ناچاریتی له‌ هه‌ل‌ب‌ژاردن (الجبریة)، چونکه نه‌گه‌ر به‌ قسه‌ی شه‌حرورر بیّت مرؤف سیفه‌ت‌گه‌ل‌یک‌ی خوا‌یی تی‌داییت - که تاییه‌تن به‌ ته‌شریع - ده‌ی نه‌مه وانا هه‌قیقه‌تی مرؤفه‌کان نییه یاسا و شه‌رعه‌که‌ی داناوه، به‌ل‌کوو خوا‌یه چونکه مرؤف له‌م چه‌م‌که‌ی سیفاتدا وه‌کوو خوا‌یه یان هاوبه‌شی خوا‌یه، بۆیه ده‌توانیّت شه‌رع و یاسا دابینیّت‌ئه‌ی نه‌مه له‌لایه‌کی تره‌وه مانای وانیه که هه‌ر خوا شه‌رعه‌که‌ی داناو مرؤف ناچار‌یک‌ی بی به‌هایه؟! هه‌رچۆن پ‌و‌ح سیفه‌تی خوا‌یه که‌واییت هه‌رچی له‌ مرؤفه‌وه ده‌رچوو بریتین له‌ هی خوا، نه‌مه‌ش هه‌موو شه‌ریعه‌ته‌کان په‌ها و په‌وا ده‌کات (نه‌گه‌ر چی پر‌بن له‌ سته‌م و ته‌واو دژبه‌یه‌کیش بن له‌ گه‌ل مافه‌کانی خه‌ل‌ک) هیشتا هه‌ر بریتین له‌ یاسای نیلاهی، ده‌ی توخوا کام باوه‌پ‌ری جه‌بری له‌مه‌ی شه‌حرورر جه‌بری تره‌؟ ناخۆ نیتر توانای هه‌ل‌ب‌ژاردنی مرؤف و به‌ر‌پ‌سیار‌یتی ب‌ژارده‌کانی خۆی له‌ کو‌یدا ده‌بیینیّت؟ کاتی‌ک به‌هۆی سیفه‌تی خوا‌یه‌وه به‌توانیّت یاسا و هوکمه‌کانی دابینیّت؟

نهم بۆ‌چوونه پ‌یک وته‌ی جه‌برییه‌کانه: (نکو‌لی هه‌قیقه‌تی کردار له‌ به‌نده

(۱) الرد علی الجهمیة و الزنادقة فیما شکوا فیہ من متشابه القرآن و تألوله علی غیر تأویلہ، أحمد بن حنبل، تحقیق: صبری بن سلامة شاهین، دار الثبات للنشر و التوزیع، الطبعة الأولى: ۱۴۲۴ هـ - ۲۰۰۳ م، (ص ۹۵).

(۲) سیفه‌ته‌له‌وشه‌ی (حتمیة) وه‌ر‌گیراوه،

و دانه پآلی په‌روهردگار)،^(۱) له‌سه‌رووی هه‌مووشیانوه‌پیشه‌وایان جه‌همی کورپی سه‌فوان: "هیچ که‌س به‌هیچ جوړنک کردار و کاری خوی نییه، هه‌مووی ته‌نیا هی (الله)یه"^(۲) جا شه‌حرور به‌وه‌وه نه‌وه‌ستاوه که کرداره‌کانی به‌نده بداته پآل په‌روهردگار، به‌لکوو ده‌لی دهرهاویشه‌یه کی خودی ذاتی (الله)یه! چونکه رۆح لای نه‌و سیفه‌تیکه له‌سیفاته‌کانی (الله)، جا نه‌پرسین نیتر نه‌و نازادییه‌ی بۆ مروّف باسی ده‌که‌یه‌ت له‌کوئدایه؟!

خو نه‌گه‌ر ویستی مروّف به‌رۆحیه‌وه سوڼگه‌بگړت که سیفه‌تیکه له‌سیفه‌ته‌کانی خوا (وه‌کوو شه‌حرور ده‌لی) ده‌ی نیتر مانای فرمان و رینگریه‌کانی په‌روهردگار له‌کوئدایه؟ ناخر به‌قسه‌ی شه‌حرور بیت خوا فرمانه‌کانی و نه‌هییه‌کانی پرووی له‌سیفه‌تیکه‌ی خوی کردووه! یان به‌شیک له‌زاتی خوی! جا نه‌م قسانه‌چ جیاوازیه‌کی هیه له‌گه‌ل قسه‌کانی هه‌للاجدا؟

ألقاه في اليم مكتوفا وقال له إياك إياك أن تبتل بالماء

واتا: ده‌ستی به‌سته‌وه و فرییدایه نیو رووباره‌که‌ی نه‌وجا ده‌لیت نه‌که‌یت، نه‌که‌یت، ته‌ر بیت به‌ناوه‌که‌ی.

نه‌مه نه‌و باوه‌رپه‌یه که شه‌حرور هاتووه بیروباوه‌رپی موسلمانانی پی راست بکاته‌وه! که‌وا بیر بکه‌نه‌وه سه‌لمانندی بوونی خودای گه‌وره پی به‌لگه‌یه و تیمان هیچ به‌ند نییه به‌زانسته‌وه، سه‌ره‌نجام گومان بکه‌ن له‌بوونی خودای په‌روهردگار. که‌چی له‌همان کاتدا وها ببینن که په‌رتوکه‌کانی جه‌نابی

(۱) الملل و النحل، محمد بن عبدالکریم الشهرستاني، صححه: أحمد فهمي محمد، دار الکتب العلمیة، بیروت-لبنان، الطبعة الثانية: ۱۹۹۲م، ص(۷۲/۱).

(۲) مقالات الإسلامیین، واختلاف المصلین، أبو الحسن الأشعري، تحقیق: محمد محي الدين عبدالحمید، المکتبة المصرية، صیدا-بیروت، ۱۴۱۱هـ - ۱۹۹۰م، (۳۳۸/۱).

شەحرور تايبەتمەندىن بە بنەما زانستىيە كانىيەۋە!

يان باۋەرپى خەلگ لارىكاتەۋە بۆنەۋەي كە (الله) ھىچ لەبارەي وردەكارى
روداۋەكان نازانىت، غەيب نازانىت بەشۋەيەكى گشتى و ئەگەرەكان نەيىت،
ھىچ قەدەرئىكى نىيە و ھىچ لە قەدەرەكان نەنوسىۋەتەۋە كە پرو ددەن، لەپەنادا
باۋەرپان وايىت كە مەرۋف بەشېكە لە زاتى خوا و ھاۋبەشە لە سىفەتەكانىدا،
خوا بە بەدەيھىنەنى مەرۋف خودايەتى خۆي چەسپاندوۋە، ھەموو بوون برىتىيە
لە وتەي خوا و بوونى مەوجودە دەرەكىيەكان برىتىن لە بوونى ئىلاھى!

لېرەدا پىي دەوترىت: ئەي بۆ باۋەر بەخوا بىكەين لەكاتىكدا ھىچ پىۋىستى
بە بەلگە نىيە ۋەكوو بانگەشەي دەكەيت؟! ئەي شەحرور بۆچى نزا و پارانەۋە
دەكەيت لە خوا، لەكاتىكدا خۆت دەلېيت خوا لە وردەكارى شتەكان نازانىت؟!
مەگەر بە ئەگەر و مەگەر نەيىت؟! ئەي چۆن دەلېيت خوا بەدەيھىنەرە بۆ
شتانىك لە گەردووندا كە نايانازانىت و نەشۋىستوۋە ھەبن؟! لەھەمان كاتدا لە
بەدەيھىنراۋەكاندا بەشېك لە زاتى خوا ھەيە؟!

جا بىرتان بەيىنمەۋە ئەم كابرايە ئەۋەيە كە دەيوت: "فوقەھاكانى ئىسلام
خۆيان بە شەرىكى خوا كەردوۋە!"^(۱) بەلام خۆي لەبىر كەردوۋە! كە بەرپرونى
دەلېت مەرۋف مەشېكى تەۋاۋەتى زاتى خوايە و سىفەتېكى خوايە، لەھەمان
كاتدا بانگەشەي ناراست دەكات بۆ مۇسلمانان و دەلېت: "سىستەمى توراس لە
پەرتوۋكە فىقھىيەكاندا پەيامبەريان كەردوۋە بە ھاۋبەشى خوا لە پەرتراويدا."^(۲)
قسەكەي خۆي لەبىر كەردوۋەتەۋە كە دەلېت: "لېرەدا شتېكى ھاۋبەش ھەيە
لەنئوان مەرۋف و (الله)دا، كە برىتىيە لە رۆج."^(۳) ئەۋەتا خۆي بانگەشەي

(۱) الدين والسلطة: ص ۱۸۷

(۲) كذا في المصدر.

(۳) الكتاب والقران، (ص ۳۹۰).

ئەۋە دەكات كە پەرۋەردگار و مەرۋف لە شتىكدا ھاۋىيەش و شەرىكن، كە رۋحە، بەلكوو وتىشى بەشىكە لە زاتى خوا، كەۋاتە لای شەحرور مەرۋفەكان ھاۋىيەشى خوان لە زات و سىفات و رۋحدا، بەو بيانۋەش دەيوت كە مەرۋف ئازادە چونكە ھاۋىيەشى خوايە لە رۋحدا! چاۋى لەۋانەى خۆى دادەخات و بەچاۋىكى ترەۋە سەيرى جگە لەخۆى دەكات بۆئەۋەى درۋيان بۆ ھەلبەستىت و بلىت: "فوقەھاكان قسە بە ناۋى خواۋە دەكەن!"^(۱)

لېرەدا ھىچ پىۋىست ناكات پەلبھاۋىن بۆ پروونكردەۋەى پوۋچەل و لەناۋىرەكانى باۋەرپى ئىسلام بەورد و درشت، بۆئەۋەى شەحرور نەلىت ئەم قسانە من پەيۋەست ناكات و لىكدانەۋەى تايبەت يان خويندەۋەى سەردەميانەم ھەيە بۆيان -بە بانگەشەى خۆى- بەلكوو لەسەر ئەو بنەمايەى (ھەركەس خۆى دادۋەرى خۆى يىت ستمەى لى ناكرت) لەگەلىدا دەرۋىن، ئەۋەتا شەحرور لەژىر ناۋىشانى «شېركى جەستەگەرايى (التجسيد)^(۲) لىخۆشبوۋنى نىيە.»:

(گەراينەۋە بۆ تەنزىلى ھەكىم -قورئان- بۆمان پروونبويەۋە كە لەبارەى جۆرىك لەجۆرەكانى شېرىك دەۋىت، بە پىناسەيەكى زۆر ورد، ئەۋىش برىتييە لە شېركى جەستەگەرايى، كە برىتييە لە پىدانى دوورىيەكانى كات و شوۋىن و ماددەى سنووردار بۆ اللە)^(۳)

ئايا ئەمە ئەو قسەى خۆى ناگرىتەۋە كە دەلىت: "لەنىۋان مەرۋف و (اللە) ھاۋىيەشى زاتى و سىفەتى و رۋح ھەيە؟!

(۱) القصص القرانى (۱/۱۰۰)

(۲) بەشۋەيەكى گشتى بەۋانە دەۋىت كە_المجسمة، ھەندىك كاتىش ئەھلى ھەۋا و بىدعەبە (ئەھلى سۈننەت دەلىت المجسمة)!

(۳) أم الكتاب، ص (۱۰۰).

دهی یان نهوویه که نهم کابرایه زهینی به گهر دهخات بۆ شیکاری و دواتر سهری له تیگهشتنیکی وههاوه دهردهکات خۆشی نازانی چیه! ههرویه ههموو جارێک دهکهوتنه نهم دژیه کانهوه، لهم جی پینه دهکهیت نهوجیی تری ههلهوهشینیهوه، یاخود نهوویه خۆی گیرۆدهی قوولبونهوهیه ک کردووه که بالاتره له پیداجوونهوه و پاشگهزبونهوه، لهههمان کاتدا هات وهوار بهسهر خهڵکانی تردا دهکات گوايه له دژیه کیدان و بهناوی خواوه قسان دهکهن، زمان حالی شهحرور بهبالای خۆیدا وا دههۆنیهوه که:

وَيَسْمَعْ مِنْ سَوَاكِ الشَّيْءُ عِنْدِي فَتَفْعَلْهُ؛ فَيَحْسُنْ مِنْكَ ذَاكَ!

واتا: جگه له تۆ ههرکیی تر بیکات لام ناشیرینه، نهوهشی له تۆوه دهرکهوێت ههرچی بیته ههر جوانه.

بهراستی نههمی شهحرور دهیکات پێی ناوتریت ئیجتهدا، چونکه ئیجتهدا لهنیوان پێکان و نهپیکاندایه، نهک لهنیوان کوفر و ئیمان، لهملا کوفر بکات و سهری بخات و بریویانوی بۆ بهینیتهوه، ناویشی لی بنیت بنهمای تازه و خۆتندنهوی سهردهمیانه، کهچی دهریکهویت تهنیا کۆمهلیک چهواشهکاری نهنگه و هیچی تر.

باشه نهگهر حال و باری نهوها وێرانه بیته له بابتهکانی باوهر، ناخۆ له بوارهکانی تردا چۆن بیته؟ نهگهر نههمه قسه و بۆچوونی بیته له بواری ئیمان بهخوا و سیفاتهکانی نهی له بوارهکانی تری وهکوو پایهکانی ئیمان چی بلیته و چۆن بیته!

با پێکهوه گوزهرێک بهناوی غهیب و پهنهانهکاندا بکهین له گهڵ شهحروردا، بزانیین لهمهدا چی دهلیته.

بنەما پەنھانەكان:

مەرج نىيە خوينەر ھەمىشە متمانە بىكەت بە ناۋى زىل و زەبەلاخ و ناۋىشەنى
پازاۋە كە لەلايەن زۆرىك لە نووسەرەنەۋە پەۋاجى پى دەدرىت، بۇ نمونە
بنەماي زمانزانى يان خويندەنەۋى سەردەميانە و ھاوشىۋەكانى، چونكە
ھەندىك ۋەھا تىگەيشتون كە ئەمانە لىقەن لە بوارەكانى پىسپۆريەتى لەو
ماۋەي كە پىسپۆريە زانستىيەكان بەربلاۋ بوون، چونكە ئاراستەي زەين دەكەت
كە گومانى وايىت ئەمانە بنەما و پىيەندى تايەتيان ھەيە كە زانا بلىمەتەكان
و پەخنەگرە بەتواناكان كۆكن لەگەلدا، لەگەل ئەمەشدا شۆكى نوڭگەرى
تووش دەيىت و زاراۋەي (خويندەنەۋى سەردەميانە) كارىگەرى لەسەر دەروونى
خوينەر دەكەت و گەۋرە و بالا دىتە پىش چاۋ، يان خەرمەنيەكى درەشاۋەي
پىسپۆريە ئەكادىمىيەكان، كە وىناكە دەگاتە ئەو ئاستەي خەلك وادەزانن لە
پەلەي پىداچوونەۋە و خويندەنەۋە بۇ قسەكانيان دەرچوونە و باللاترن، چ بگات
بەۋەي بلىيت با لىيان بىيچىنەۋە و پەخنەيان لى بگرين!

بەلكوۋ بابەتەكە لەۋە دەرناچىت كە ئەۋ بانگەشەي (بنەماي زانستى،
خويندەنەۋى سەردەميانە، ھتە) تەنيا پەردەيەكە بۇ شاردنەۋە و خۆل لە چاۋكردنى
خەلكى لەمەر پەخنە و دارمانى بۇچوونەكانيان، ئەم فىلەش بنەماي پەنھانى
لە پىشتەۋەيە، چونكە لەكاتى گەپرانەۋە بۇ زۆرىك لە سەرچاۋە بەكارھاتوۋەكان
لەلايەن نووسەرەكانەۋە دەبىنىت خودى نووسەرەكە پىۋەي پەيۋەست نەبوۋە، خۆ
ئەگەر پەيۋەست يىت بە بنەماكانىشەۋە ھىچ بەرھەمىكى نايىت، ئەۋسا بۆت
دەردەكەۋىت ئەم ناۋىشانە زلانى تەنيا رىكلامىكە و كۆكردنەۋەي كۆمەلىك
بانگەشە و زانىارىيە نەك كپۆكى بابەت و رافەكارىيەكان، بۆيە ئاكامى

گالە گال تەنیا خاوەنە کە ی دە گرتتەو، وە دادوهری راستەقینە بە سەر نووسەرە کەو، ئەو بنەما پەنھانەن کە بە پاشکاوانە نایانخاتە پوو و نالیت کە ئەو نامانجی راستەقینەتی، لە کاتی کدا بە وردبوونەو بۆت دەردە کەوێت ئەو بنەما پەنھانەنە کاریگەرییەکی زۆر بە ھێزیان لە سەر پەوشی نووسین و نووسەرە کە ھەبە.

بیگومان لێرەدا شەحروور باسی کۆمەڵیک بنەمای بۆ خۆی کردووە کە گواپە پەرەیان دەکات لە پەرتوو کە کانیدا، بەتایبەتی (لایەنە زمانەوانییەکان)، بەلام لە راستیدا کۆمەڵیک بنەمای تری پەنھان زالن بە سەر پەرتوو کە کانیدا، ھەر ئەوانەشن پێوھری یە کەم بۆ یەکلایی کردنەوێ بۆچوون و ناکامی دیدگا کانی، ئەلبەتە ئەگەر بلین بنەما پەنھانەکان دوورن لە شیواندن و ناروونی ھێشتا دەبینی لە سەرچاوە پەسەنە کە یەو وەری نەگرتووە - ئەلبەتە ئەگەر بزانی ت سەرچاوە کە کامە یە - چونکە بە ناسانی ئەو دەبینیت کە زۆرێک لە زانیارییەکانی لە پێگە ی «ویکیپیدیاو، و ئینسایکلۆپیدیا» وە ھیناوە،^(۱) ھەندیک جاریش لە زنجیرە بەرنامە و بابەتەکانی کە نالی تەلەفزیونی ناشنال جیوگرافیک ھیناوی.^(۲)

ھەر بۆیە بپاردان لە سەر شەحروور ئەگەر بە پێی بنەما ناشکراکانی خۆی بیت کە دەلیت، سەر دە کیشیت بۆ ئەو ی لێ تی نەگەیت و نەتوانیت پێشبینی و وردبینیت ھەبیت کە چی دەلیت، ئەمەش بۆ نەنگی ئەو دەگەر پێتەو شتیک دەلیت نازانیت چۆن رافە و پیکەو لکانی بۆ بکەیت لە گەل بابەتی پێش و پاشدا، ئەو ش راستییە کمان بۆ پروون دەکاتەو کە شەحروور لە سنوورێکی دیاریکراوی بنەما داردا قسە ناکات، بە لکەو تەنیا کۆمەڵیک ھەلبەست و چەواشە کارییە و بە پێی کۆمەڵیک بنەما دەتوانی لە یەکیان بەدیتەو کە

(۱) تەماشای کتیبی خۆی بکە: القصص القرانی (۲۰۸/۱)، ۲۶۶

(۲) سەرچاوە ی پێشوو: (۲۴۳/۱).

بەنزىكەسى لە گەل وړپنه كانيدا بگونجيت، ئەوسا دواى ناشكراکردنى بنەما پەنھانەكان و ليكدانەوہكان لەوانەيە خوئەنەر بتوانيت دادوهرى بكات بەسەريدا لەم پەرتووك بۆ ئەو پەرتووك.

جا بە گشتى گفتوگو كانى لەسەر بنەمايە كى شاراوە دەپرات بۆ لار كەردنەوہى ماناي دەقنىكى ديارىكرا، ئەلبەتە ئەگەر پەرتووكە كە لە گەل ناوەرۆكە كەيدا بگونجيت و هەول بەدات كە دژيە كى لى دەرە كەوئت، كەچى هەم ديسانەوہ لەبەردەم چەندىن بنەماي رېژكارودا خوئى دەبينىتەوہ كە تپيدا چاوى لە خەلكى تر كەردووە و داھينانى خوئى نيبە، ليرەدا شەحرورر هەوليداوہ كە يارى بە ماناكانى زاراوہكان و دەقەكان بكات بۆئەوہى ماناكانى بەلاردا ببات بۆ مەرامى خوئى، چونكە جگە لەم كەسانى تر دەزانن كە ئەم جۆرە دەرپرپانە نامۆن بە دەقەكان و خودى ئەميش ئەوہى ناشكرا كەردووە كە بەتەواوى دامالپراوہ لە توراس و لە سفروہ دەستى بە رېنگە تازەى سەردەميانە كەى خوئى كەردووە.

جا تيبينى ئەوہ دەكەيت زۆر جار كۆمەليك وشەى هاومانا ريز دەكات بەسەر يەكدا لە قسەكانيدا، وەكوو (صيرورة و سيرورة)، يان دەرپرپىنى (منع الترادف) و (منع الحشو) و (السياق) و ... هتد، كاتيك لەم دەرپرپانەى ورد دەبيتەوہ بۆت دەرەكەوئت تەنيا وشە ريز كەردنەوہيە و هيچى تر، تەنيا بۆ ئاواز و ھۆريە تا وادەريكەوئت لە زەينى گۆرنگراندا كە كابرايە كى خوئندەوار و بەناگايە، ئەگينا هيچ پەيوەندييان بە باس و كپۆكى بابەتەكەوہ نيبە، هيچ خزمەتيكى گەيشتن بە ئەنجامى باسەكە ناكات، بەلكوو تەنيا كەوليكە بۆ شاردنەوہى بنەما پەنھانەكان كە بەسەر تەرزەكانىيەوہ زالە و ئامانجيش ھەر ئەمەيە.

نهو سیستمه شاروانه کړوکی تهرزه کانی شهحروورن نهک قسه زهریق
و بهریقه کان، نهو هشی دهی دهخات له زاراهه پیزکراوه کانداه تهنیا بو لی
تیکدانه، هریویه سهرقالبوون به زاراهه و وشه پیزکراوه کانیهوه سهرقالبوونته
به پروکشی باسه کان و دوورت دهخاتهوه له کړوکی بابته و نامانجه که
و سهرقالبوونته به پراویزه کان لهبری دهقه کان، نهی باشه نهو سیستمه
پنهانانه ی پشته شهحروور چین؟

با سهریکش له داستانی سیستمه شاراهه کانی پشته نامانج و بهرهمه کانی
شهحروور بدهین، تا بزاین چي دهگوزهرت، له بابتهی دواتردا.

داروينىزىم، جەھىمىزىم ۋ جگە لەۋانەش:

شەھروور دەلىت: "بەپىي خوتىندەۋەي پىشومان ۋاپىيىست دەكات كە تىگەشتىنمان لە دابەزىندراۋى جەكىم - قورئان - تەنبا لەژىر پۇشناي زانىست ۋ زانىارى سەردەمەۋە دەيىت. "(۱) جا لە پوانگەي ئەم بىر ۋ باۋەرۋە پىش بەلگەھىنانەۋە دەلىت: "مرۇف بە چەند قۇناغىكى جىاۋازدا تىپەر بوۋە ھەر لە مەيمونەۋە كە لەسەر چوار پى پۇشستوۋە ھەتاۋەكوو گەيشتوۋە بە شىۋەي مرۇفى ئىيىستا. "(۲) ھەرۋەھا لەسەر ئەم بىنەمايەش قۇناغەكانى پىشكەۋتنى مرۇف دابەش دەكات بۇ چەن جۇرئكى مرۇف. ئەۋەتا ئەلنى: لىرەدا مرۇفى (بەشەر) ھەن كە لەخۇلى پىكھاتەكانى زەۋىيەۋە دروست كراۋە ۋ مرۇفى (ئادەمى) ھەن لە خۇلە ۋ ژىر ۋ تىگەيشتوۋە، كۇتا جۇرىش مرۇفى (ئىنسان)ە كە ھەر لە خۇل بەدەيىتىراۋە ۋ عاقلە ۋ نەركى لەسەرشانە ۋ زمان ۋ بىر كەردنەۋە ۋ پەيۋەندىكەردنى بە دەۋرۋەرەۋە ھەيە. "(۳)

جا لەسەر ئەۋ بىنەمايەش يىت: ئادەم پىش مرۇفى (ئىنسان) ۋ دۋاي مرۇفى (بەشەر) بوۋە. "(۴) جا بە دىدگاي شەھروور ئادەم كەسكى مرۇف نىيە، بەلكوۋ تىروانىنى خۇي بۇ ئادەم دەكات ۋ دەلىت:

"ئادەم بىرىيە لە دەپرېنىك بۇ كۆمەلىك بەشەر كە لەگەل كۆمەلىكى

(۱) القصص القرآني، (۲۴۲/۱).

(۲) القصص القرآني، (۲۵۵/۱).

(۳) القصص القرآني، (۲۵۷/۱).

(۴) القصص القرآني، (۲۵۷/۱).

تردا ژیاون و به تیپه‌رپوونی کات له‌ناوچوون.^(۱)

"ئادهم بریتییه له قۆناغیکێ نێهه‌ند له‌نیوان ئینسان و به‌شه‌ردا نه‌ک مرۆفیکێ
خاوه‌ن که‌سایه‌تی تایبه‌ت بووێت.^(۲)

هه‌ر ئه‌مه‌ش نه‌هێنی ئه‌و قسه‌یه‌تی که‌ ده‌لێت: "نوح (علیه سلام) یه‌که‌م
مرۆفی جو‌ری (به‌شه‌ره‌) که‌ وه‌حی بو‌هاتیبێت و یه‌که‌مین په‌یوه‌ندی ئاسمان
له‌پ‌ر‌ی‌گ‌ی‌ سروشته‌وه‌ به‌شیوه‌ی ر‌اس‌ته‌وخ‌ۆ بو‌ مرۆف هاتیبێت بریتییه‌ له‌ په‌یامه‌ین
نوح (علیه سلام) و له‌ ئه‌و‌شه‌وه‌ سه‌ره‌تای قسه‌کردنی مرۆف ده‌ستی پ‌ی‌ک‌رد‌وه‌،
هه‌روه‌کو‌و بیروباوه‌ری پ‌و‌ژ‌ه‌ه‌لاتی ناوه‌راست بووه‌، جا خاوه‌نی زمانیکێ ساده‌بوون
که‌ ته‌ن‌یا به‌ کو‌مه‌ل‌یک وشه‌ی زو‌ر ساده‌ دواون.^(۳)

ئه‌و پ‌ی‌وانییه‌ که‌ ئادهم‌ که‌سیک بوو ییت، له‌کاتی‌که‌دا خ‌و‌ای گه‌وره‌ باسی
ئادهم‌ وه‌کو‌و مرۆف و که‌سیک ده‌کات و په‌روه‌رد‌گار قسه‌ی له‌گه‌ل‌دا فه‌رم‌وه‌،
که‌وا‌ی‌ت په‌یام‌به‌ر‌شه‌، به‌م‌پ‌ی‌ه‌ش شه‌حر‌و‌ور نکۆلی له‌ پ‌ی‌غه‌م‌به‌رایه‌تی ئادهم‌
ده‌کات. خ‌و‌ای گه‌وره‌ ده‌فه‌رم‌وو‌یت: ﴿فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ
إِنَّهُ هُوَ الْتَوَّابُ الرَّحِيمُ﴾^(۴) واتا: «ئه‌وه‌بوو ئادهم‌ مونا‌ج‌اتی په‌روه‌رد‌گاری کرد
و دا‌و‌ای لی‌خ‌و‌ش‌بو‌ونی کرد.»

ل‌ی‌ره‌وه‌ پ‌ر‌سیاره‌که‌ی (صادق جلال‌العظم) که‌ یه‌کی‌که‌ له‌ سه‌رخه‌رانی بیردۆزی
داروین و ر‌اس‌ت‌گ‌و‌یه‌ له‌گه‌ل‌ باوه‌ر‌ه‌که‌ی خ‌و‌یدا، پ‌ر‌سیاره‌که‌ی پ‌و‌یه‌پ‌و‌وی
هاوش‌ی‌وه‌کانی شه‌حر‌و‌ور ده‌کاته‌وه‌ که‌ ده‌لێت: "ئه‌گه‌ر ئێمه‌ سازشمان له‌و
بیروباوه‌ر‌ه‌مان له‌باره‌ی ئادهم‌ و هه‌وا کرد له‌ به‌ر‌ژ‌ه‌ه‌ندی تیروانی‌ن‌یک‌ی زانستیدا

(۱) القصص القرآنی، (۱/۲۵۸).

(۲) القصص القرآنی، (۱/۲۵۸).

(۳) الكتاب والقرآن، (۶۷۷).

(۴) سورة [البقرة: ۳۷].

له‌باره‌ی بنچینه‌ی مرۆفه‌وه، ئه‌ی بۆچی سازش نه‌که‌ین له‌و بیروباوه‌ڕه‌مان ده‌باره‌ی به‌هه‌شت و دۆزه‌خ؟ له‌کاتی‌که‌دا باش ده‌زانین که هه‌موو بیروباوه‌ڕه‌کان به‌شیکی جیا‌نه‌کراوه‌یه له‌و وته‌یه‌ی په‌روه‌ردگار که دایه‌به‌زاندووه. ^(۱)

شه‌حروور به‌مه‌شه‌وه نه‌وه‌ستاوه، به‌لکوو ده‌لێت:

”به‌دُنیا‌یی‌یه‌وه می‌ژووی مرۆفایه‌تی له‌ جیا‌بو‌نه‌وه‌ی شان‌شی‌نی ئا‌ژله‌که‌نه‌وه ده‌ستی پێ‌کردووه، می‌ژووی پا‌لاوت‌نی زما‌نه‌وانی به‌ گوا‌سته‌نه‌وه له‌ په‌یوه‌ندی‌ی سروشتی له‌نیوان ده‌نگ و واتاوه بۆ په‌یوه‌ندی‌یه‌کی زاراوه‌یی، ئه‌وجا مرۆفیش له‌وه‌و‌پیش نا‌حالی بووه. ^(۲)

جا له‌به‌رئه‌وه‌ی قو‌ناغی (مرۆفی ئینسان) له‌لای شه‌حروور دوا‌ی قو‌ناغی (مرۆفی ئاده‌می) ده‌ستی پێ‌کردووه. هه‌ربۆیه په‌یا‌مبه‌ر ئاده‌م (علیه سلام) به‌شی‌ک بووه له‌شان‌شی‌نی ئا‌ژله‌که‌ن و کاتی‌ک ده‌لێت: ”نوح (علیه سلام) زما‌نی‌کی ساده‌ی زانیوه له‌ ساده‌ترین شی‌وا‌زه‌کان!“ که‌واته ئاده‌م (علیه سلام) له‌و جو‌ره مرۆفانه‌بووه که هیچ شتی‌ک تی‌نه‌گه‌یش‌تووه، چون‌که جو‌ری مرۆفه‌کانی پیش نوح (علیه سلام) بووه و زما‌نی‌کی پاک و پارا‌وی نه‌بووه. ئه‌مه‌ش دژه مانا و مه‌به‌سته له‌گه‌ڵ وته‌ی خوا‌ی په‌روه‌ردگار: ﴿قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ ^(۳). واته: ”په‌روه‌ردگار! ئیمه سته‌ممان له‌ خو‌ما کرد، سا ئه‌گه‌ر لی‌مان نه‌بو‌ریت ئه‌وا له‌ مایه‌پو‌و‌چان ده‌بین.“ شه‌حروور ئه‌م پارا‌وی زما‌نه‌ی کردووه‌ته خالی جیا‌وازی له‌نیوان «مرۆفی ئاده‌می و مرۆفی ئینسانی». گوا‌یه مرۆفی ئینسان ئه‌رک‌داره (مکلف) به‌پێ‌چه‌وانه‌ی مرۆفی ئاده‌می‌یه‌وه، ئه‌مه‌ش دژ یه‌که له‌به‌رانه‌ر وته‌ی خوا‌ی په‌روه‌ردگار

(۱) نقد الفكر الديني، صادق جلال العظم، دار الطليعة للطباعة والنشر، بيروت - لبنان، الطبعة الثانية: ۱۹۷۰م، (ص ۳۲).

(۲) الإنسان والإيمان، (ص ۳۵۲).

(۳) سورة [الأعراف: ۲۳].

که ده‌فرمودیت: ﴿وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ﴾ (۱) ثُمَّ أَجْتَبَهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ (۱). وانا: «نادهم سه‌ریچی په‌روەردگاری کرد و سه‌رگەردان بوو، پاشان په‌روەردگاری هه‌لبێژارد و تۆبه‌ی لی وەرگرت و پێنمایی کرد.»

بۆیه هیچ پێگه‌یه‌ک نییه بۆ‌فرمان و پێگری لێ‌کردن و پوودانی تاوان و ته‌ویه‌کردن، ئیلا مه‌گەر له‌لایهن که‌سیکه‌وه بێت که له‌گوتاری خواپی و گفتوگۆ تێده‌گات و وه‌لام ده‌داته‌وه.

پاشان شه‌حرور ده‌ست ده‌کات به‌ پوونکردنه‌وه‌ی تێروانینه‌کانی بۆ پیشکه‌وتنی ثایینه‌کان و ده‌لیت:

"له‌کاتی‌که‌دا که‌ مرو‌ف به‌‌پووداوه‌کانی ده‌روبه‌ریدا پوانی وه‌کوو هه‌وره‌ بروسکه‌ و هه‌وره‌ تریشقه‌ و باران و نه‌ستێره‌کان و با و په‌یه‌ستی کردنه‌وه‌ به‌ هه‌سته‌ ناوه‌کییه‌کانی خۆی، وه‌کوو برستی و تێبوون و چیژبینین و نازار و ترس. سه‌ره‌تای په‌رستنی سروشت (جگه‌ له‌ الله‌ په‌رستی) ده‌رکه‌وتوه‌ به‌ بیانووی نه‌وه‌ی که‌ خوایه‌تی دیارده‌کانی سروشت زاله‌ به‌سه‌ر هه‌سته‌کانی مرو‌فه‌وه‌ به‌‌بوون و نه‌بوون." (۲)

پاشان به‌رده‌وام ده‌بێت:

"پاشان له‌گه‌ڵ پیشکه‌وتنی کۆمه‌لگه‌ (مرو‌فه‌ ئینسانی)یه‌کان پشپۆری خواوه‌نده‌کانیش پیشکه‌وت، کۆمه‌له‌ ناوکی جیاوازیان بۆ دانرا، وه‌ک نه‌ستێره ... و، له‌گه‌ڵ پیشکه‌وتنی ئامرازه‌کانی به‌ره‌مه‌یناندا دیاریکردنی خواوه‌نده‌کان به‌ته‌واوه‌تی ده‌ستنیشان کران." (۳)

(۱) سورة [طه: ۱۲۱-۱۲۲].

(۲) الإسلام والإيمان، (ص ۳۵۲).

(۳) الإسلام والإيمان، (ص ۳۵۳).

شەحرور پىيى واىە كە باۋەرى ھاۋەل بېرىاردان يە كەم باۋەربوۋە لە مرۇفدا
و يە كەمىن دەرھاۋىشتەى تىگەيشتى مرۇقبوۋە. ھەرۋەھا يە كەمىن تواناى
تىگەيشتى بوۋە، بەلام يە كخاۋەرەستى برىتييە لەقۇناغىكى دواتر، دواى
پىشكەۋتنى ھزرى (مرۇفە نىنسانەكان) ھەريۋيە بەپراشكاۋانە دەلىت:
"ئىسلامىك كە تەۋحيدى خۋاى لەخۇگرتبىت، سەرەتا لە سەردەمى نوح
(عليه سلام) دەستى پىكردوۋە." ^(۱) بەم پىيەش ئادەم (عليه سلام) كەسىكى
يە كخاۋەرەست نەبوۋە، ئەمەش پىچەۋانەى دەقى قورئانە دەفەرموۋىت: ئادەم
(عليه سلام) داۋاى لىخۇشبوۋنى كىردوۋە، پەرۋەردگار ھەلىپژاردوۋە و خۋى و
خىزانە كەيشى لەسەر يە كخاۋەرەستى بوۋن، بەلام شەحرور بابەتە كە بەتەۋاۋەتى
ئاۋمژوۋ دەكاتەۋە، ھاۋەل بېرىاردان (شېرك) دەكاتە بنچىنەى باۋەرى
مرۇف، بەپىچۋانەى تەۋحيدەۋە كەبەلاى ئەۋەدە دواتر ھاتوۋە، بەلام لەپىشدا
بۇچۈنە كەى بەشىۋازى گرېمانەىى دانائە و بەئامانجى ھەلۋەشانەۋى ئەۋەى
كە قورئان باسى كىردوۋە تاكوۋ تىكەلى بىكات لەگەل بىرو بۇچۈنەكانى
خۇيدا بىيەننىتەۋە.

ئەمەيشى كە شەحرور دەلىت تەنبا برىتييە لە تازە كىردنەۋەى ئەۋ بۇچۈنەى
كە داروین ھەيبوۋە سەبارەت بەئايىنەكان. ئەبىنن داروین دەلىت: "ھەرلە سەرەتاى
دەستپىكردنى تواناى تايبەت بە ئەندىشە و سەرسوۋرمان و فزۋلى - سەرەپراى
ئەۋ ھەندە تواناى كە ھەيبوۋە بۇ بىر كىردنەۋە- كە بەشىۋازىكى لاۋەكى،
ئەۋكاتە مرۇف بە سىروشتى خۋى پىۋىستى زۆرى بەتىگەشتن ھەبوۋە بۇ ئەۋ
بارودۇخەى كە لە دەۋرەبىرىدا دەگوزەرت، سا لەبەر ئەۋەش ئەركى خۇيەتى
خەملاندىكى شارائە بىكات لەمەر باسى وجود و بوۋن." ^(۲)

(۱) الإسلام والإيمان، (ص ۳۵۳).

(۲) نشأة الإنسان، تشارلز داروین، ترجمة وتقديم: مجدي محمود المليجي، المجلس الأعلى للثقافة، القاهرة، ۲۰۰۵م، (۲۴۹/۱).

هەتاوێ کوو ئەوێ کە دەلیت: "هەمان ئەوتوانا بەهێزانی کە مرۆفی لەسەرەتاوێ هەیبووێ ئاراستەیی کردووێ بۆ باوەرپێتان بە لایەنە پۆحییە شاراوێکان و پاشان پیرۆزکردنیی کوێرانە و پاشان بۆباوەرپێبوون بە کۆمەلێک پەرستراو، لەکوێتایشدا بۆ باوەرپێتان بە پەرستراوێکی تاکوتەنیا -خۆ دەکرێت ئەوها ئاراستەیی کردیێت مادام هیشتا توانای بیرکردنە و خەمڵاندنی لاوازی و سەرەتاییە- دەکرێت هەر ئەوێ ئاراستەیی کردیێت بۆ خوارافات و کلتوری نامۆ و جیاوازی."^(۱)

ئەوێ داروین پێیوایە کەبیرکردنەوێ مرۆفەکان بەباوەرپێتان و بەکاراکتەرە پۆحییەکان دەستی پێکردووێ و پەرەیسەندووێ بۆ بیرۆکەیی باوەرپێتان بەچەند پەرستراوێکی جیاوازی، پاشان باوەرپێتان بەخواوەکی تاک و تەنیا، ئەمەش لەجۆری خوارافات و کۆمەلێک عاداتی نامۆ دادەنێت، هەربۆیە پێیوایە دەکرێت لەداهاتووشدا ئەم خوارافاتانە دووبارە بکاتەوێ.

هەرلێرەیشەوێ گرتیێک بۆ هەندێ کەس دروست بووێ لەسەر ئەم وتەییە داروین! دەلین گواوە داروین دانی بە بوونی بەدیھێنەرێک (الخالق) دا ناوێ لەپەریتووکی (أصل الأنواع) دا کاتیێک دەلیت: "لێرەدا بێنگومان جوانی و بێندییەکی لەم پوانگەوێ بۆ ژیانەییە کە بەهۆی هێزە جیاوازیەکانی بەدیھێنەرەوێ کراوێ بەبەری بوونەوێرەدا لە زۆریەیی چەشنەکان، یان یەکی شێوەی تایبەتدا."^(۲)

ئەم گرتە زۆر بە ئاسانی دەرپەرستەوێ پاش ئەوێ کە زانیمان پەریتووکی (نشأة الإنسان) کە داروین لە پەریتووکی (أصل الأنواع) دا ئاماژەیی پێ دەدات هەر ئەو پەریتووکیە کە قسەکانی سەرەوێ لەبارەیی قوناغەکانی گۆرانکاری پڕۆسەیی ئایین و پێشکەوتنەکانی باوەرپێتدا کردووێ، کە پێیابوو بەرھەمی

(۱) نشأة الإنسان، (۱/۲۵۲، ۲۵۳).

(۲) أصل الأنواع: نظرية النشوء والارتقاء، تشارلز داروین، ترجمة: إسماعيل مظهر، دار التنوير للطباعة والنشر والتوزيع، بيروت-لبنان، ۲۰۰۸م، (ص ۵۱۰).

زەينى مەرۋفە و لە بوارەكانى خورافات و عاداتى نامۇدا پۇلىنى كىردۈۋە، ئەم پەرتوۋكى (نشأة الإنسان) ى دۋاى دوانزە ۱۲ سالى لە پەرتوۋكى (أصل الأنواع) دا^(۱) نووسىۋە، لەبەر ئەمەشە كە داروين لە ژياننامەى خۇيدا دەلىت: "باۋەرەم بە بوونى (الله) ھەبو، تا ئەۋەى بىرم يىت باۋەرپىكى زۆر پتەۋىشم ھەبو لەو دەمەى پەرتوۋكى (نشأة الأنواع الحية) و (أصل الأنواع) م دەنوسىيەۋە، بەلام جار لەدۋاى جار ئەو باۋەرەم زياتر كز و لاواز دەبو ئەگەر چى زۆر بەرزوزمى بەسەردا دەھات، بەلام نىستا گومان لە بوونى خوا زياتر و قولتەرە لەناخەدا."^(۲) لە كۆتايىدا بەروونى دەلىت نىمان خورافەىە كى پەھايە.

ھەندى كەس دەلىن: لە كۆتايىدا داروين بوۋە بە گروى (نازانم = لاأدرى) راستە باۋەرپى بە بوونى خوا نەبوۋە،^(۳) بەلام ئەۋە ناگەيەنىت كە نكۆلى بە بوونى خۋاى كىردىت!

لەۋەلامياندا دەوترىت: گروى (نازانم = لاأدرى) ھاۋباۋەرپى دوو گروى ترن، ئەۋانىش نكۆلىكارانى بوونى خۋاى پەرۋەردگار لەۋەدا كە باۋەرپان بە خۋاى پەرۋەردگار نىيە و دانىش بەباۋەرپوونىدا نانتىن، ئەگەر ۋانەبا خۇدى خۇى باۋەرپى پى دەھىنا. بەلام داروين لە كۆتايىدا گەيشتۈۋە بەۋەى كە باۋەر تەنيا بۆچوونىكە پاش چەند قۇناغىكى پىشكەۋتن لە بۆچوونگەلىكى دىكەۋە، لەۋ پۋانگەيەۋە كە ناخۆ ھىچ بەدەيەنەرىك بۆ ئەم بوۋنە ھەيە يان نا؟ ئا لەمەدا داننايت بە ۋەلامەكەيدا، ھەر بۆيە داروين تەنيا لەم پۋانگەۋە (نازانم = لاأدرى) ە.

بەگەرەنەۋە بۆ لای وتەكانى شەھروور بۆمان دەرەكەۋىت كە تىگەيشتىنىكى

(۱) مقدمة مجدي محمود المليجي لكتاب نشأة الإنسان، (۵۲/۱).

(۲) قصة حياة تشارلز داروين، (ص ۳۱۶).

(۳) قصة حياة تشارلز داروين، (ص ۳۱۶).

تىكەل و نارپىكى ھەيە. لەملا بەزمانىكى داروينىزمانە لەبارەي پەرەسەندەنەو دەدوئە بەلام بەخىرا دەيگورپەت و بە زمانى چەشنى ماركسىزمانە دەئەيت: "لەگەل پەرەسەندى ئامرازەكانى بەرھەمەيناندا"، ھەرچەندە كە باوەرى ماركسىزم و داروينىزم دوو دیدگای جیواوزن، بەلام ئەو ھەردووکیان پىكەوھى گرێدەدات، ئەمەش دەرخەرى ئەو راستىيەيە كە ئەم كابرەيە كەسىكى دامەزراوى يەكلا نىيە لەسەر وتە و پروانگەيەكى فەلسەفى دیارىكراو، بەلكو لىرەو لەوى چەند بۆچوونىك كۆدەكاتەو و دايدەرپۆرپەتەو لە دىرەكانیدا، وەكوو بلىي زادەي يير و ھزرى خۆي بن، بىگومان ئەو تەنيا كۆكەرەوھەيە كە بەبى تىرپامان، ئەمەش لەراستیدا ھىچ پەيوەندى بە پەرپووك نووسين و نووسەريەوھە نىيە.

پەرەسەندى ئايين لەلاي شەھروور پاشكۆي پىشكەوتنى توانا ھزرىيەكانە بۆ پالائوتنى بىريارىيە، ھەريۆيە زۆر سەخت نىيە بۆي كە پىيوايەت ھەندىك لە پەرستشەكانى ئىسلام برىتييە لە پاشماوھى پەرەسەندىكى كۆن لە بت و پەيكەر بەرستى دیارىكراوھە، دەئەيت: "بت و پەيكەرە پەرستراوھەكان بەلاي ئىمەوھە كۆمەلەك دەستەواژەن بۆ پەرستنى كۆمەلەك شتى دیارىكراو، ئەم دیاردانەش لە بۆچوونى مەرقەھەكاندا زالبوون ھەتاوھەكوو پىش بالابوونى تىروانىن بۆ ئاستى دارىن (التجريد) و پالائوتن، كاتىكىش پەيام دابەزى بۆسەر دلى پىغەمبەرى عەرەبى (ﷺ) زۆرىك لەخەلكى تاوھەكوو ئەو كاتەش بۆچوونىكى بەرجەستەيىانەيان لەناخداو، باوەريان تەنيا بەو شتانە ھەبوو كە دەبىنرەن و دەبىسترت و دەستى لىدەدرت. لەبەرئەوھەش بوو كە ئىسلام كۆمەلەك لەدروشمە بەرجەستە دیارىكراوھەكانى بە دروست دانا وەك تەواف و ماچكردنى بەردەرپەشەكە و پەمى جەمەرات و ھەج و عومرە." (۱)

جا بەپى بانگەشەكانى شەھروور پەت، ھەج و عەمرە برىتييە لە پەرستشى

بەرجهستەى پاشماۋە لەپاشماۋەكانى پەرەسەندى كۆنى ئايىن، نەگىنا مەرۇف بەگەشتىن بە قۇناغى پالاۋتن و دارپىن ئەۋەيان تېپەپاندوۋە و ئىسلام بۆيە ھېشتوۋىتەۋە -بەقسەى شەحرور- تەنیا لەبەر رەچاۋكردىك بۇ زۆرىك لەخەلكى كە ھېشتا نەگەشتوۋن بە ئاستى پالاۋتنى باۋەپيان، جا ئەم كابرە ھەندىك لە دروشمەكانى ئىسلام بەبت پەرەستى دادەنەت، لەكاتىكدا باش دەزانەت كە موسولمانان نە كەعبە و نە بەردەپەشەكەش ناپەرەستىن، كەچى شەحرور بەزۇر بەبت پەرەستى و پەيكەر پەستىيەۋە دەيانلەكىنەت.

ھەر لەپروانگەى زىادەپەرەيكردنى لەزانستەكانى ئەندازىارى و بىركارىيەۋە پىيوايە كە ئىسلام بۇ ئەۋە ھاتوۋە مەرۇفەكان لە قۇناغى دىارىكردنەۋە بگوازتەۋە بۇقۇناغى پالاۋتنى باۋەر. جا دەلەت: "پەيامى موخەممەدىي دەستى مەرۇفى گرت لەقۇناغى دىارىكردنەۋە بگوازتەۋە بۇقۇناغى پالاۋتنى باۋەر، لەپەرەستى شتەكانەۋە بۇ پەرەستى خوايەكى تاك و تەنیا."^(۱)

لېرەدا دەۋرەت: ئەم (پالاۋتنى باۋەر = التجريد)ە برىتەيە لەپەرۇسەيەكى ھەزرى كە ھىچ پەيۋەندى بە دەۋرەۋە ھەزەرە نىيە، بەلكو ئەۋەشتانەى لەدەرەۋەى ھەزرى مەرۇفدان پىيان دەۋرەت بەرجەستەكان، ھەريەكىكىان سىفاتى تايەتەى خۇى ھەيە، بەلام ھەزرى مەرۇفەكان كۆمەلەك لەسەفەتەكان دەسپەتەۋە و كۆمەلەكىش لەجەگەى خۇى دەھىلەتەۋە، بۇ نمونە مەرۇف بە كۆى زانىارىيەكانى لەبارەى گرۆى ئەسپەكانەۋە دەگاتە پالاۋتنى تېگەشتىن بۇ بوۋن و ماناى ئەسپ، لېرەدا بوۋرىك نامىنەتەۋە بۇ تاۋتوتى رەنگ و قەبارە و لايەنەكانى ترى ئەم بوۋنەۋەرە، بەلكو لە پروانگەى ترەۋە لەژىر ناۋىشانى تايەتەندىدا سىفاتى ترى جە دەكاتەۋە نمونەى شىۋازى ھىلكە و دەنگى، بەلام ئەسپ لەپراستىدا ھەرگىز دانامالەت لە رەنگ و شىۋە و ھتە، بەلكو

ھېچ ئەسپىنك نابىنىت بەبى تايىبەتمەندى خۆى، ئەگەر چى زەين و عەقل لەھەموو سىفەتەكان دامالرايىت، بۆيە واقع ھېچ شوئى لايەنە ھزرى و زەينىيە كە ناكەوئىت، بەلكوو بەپېچەوانەو زانيارىيەكان شوئىكەوتەى واقىيى بەرجەستەن.

جا شەحرور خۆى ئەم بۆچوونە ھەلدەبژيژيوت و دەلەيت: "ناسىنى پراستەقىنە جياۋەزە لەگوماناۋى و برىتى نىە لە تەنيا كۆمەلەك وئىناى ھزرى پرووت، بەلكوو لەبەرانبەردا كۆمەلەك شتى واقىي ھاوشىۋەتەى، چونكە بوونى شتەكان لەدەرۋەى ھزردا برىتيە لەھەقىقەتەى بوونيان."^(۱)

بنەما لەسەر ئەمەش دارپىن نايىتە ھەقىقەت بۆ شتەكان لەدەرۋەى ھزى، بەلكوو تەنيا وئەدانەۋەيەكە بۆ ھەمان بوون لەواقىعدا، ھەريۆيە دارپىنە زەينىيەكان تەنيا برىتىن لە شتى گریمانەيى لە ھزرى مروژدا، ھېچ شتىكىان لەواقىعدا بوونيان نىيە."^(۲)

ئىبن تەيمىيە دەفەرمووئىت: "قوتابخانەى پەرىپاتىتىزىم"^(۳) ماھىيەتە ھزرىيەكان دەپچەسپىنن ۋەكوو لايەنى عەقل، ھەروەكوو بوونى پەتتىش دەچەسپىنن ۋەكوو

(۱) الكتاب والقُرآن، (ص ۴۲).

(۲) الرد على المنطقيين، أحمد ابن تيمية، دار ترجمان السنة، لاهور-باكستان ۱۲۹۷ ھ ۱۹۶۷م، (ص ۱۳۹).

(۳) ناۋەكەبەعەرەبى (المشاۋون)بوو: قوتابخانەيەكى فەلسەفيە لە يۆنانى كۆنە، بىرۆكەكانيان لە دامەزرێنەرى ئەو قوتابخانەيە ۋەرگرتوو، فەيلەسوفى يۆنانى ئەرستۆ، كە خوئىندكارەكانى ناويان لێناۋبوو پەرىپاتىتىك. ناۋى قوتابخانەكە لە وشەى peripatos ۋەرگرتوو كە بە واتاى پلەكانى ھۆلەكانى ۋەرزى ئەسيناى ئىمپراتۆرىيەى يۆنانى دىت، كە پىشتەر ئەندامانى ئەو قوتابخانەيە لەوى كۆدەبوونەو. وشەيەكى ترى ھاوشىۋەى يۆنانى ھەيە بە ناۋى peripatetikos بۆ كەردارى پۆيشتن و سىفەتەى peripatetic كە بە واتاى "پۆيشتن" دىت. دواى مردنى ئەرستۆ ئەفسانەيەك سەريھەلدا كە ئەو وانەبژيژىكى "پىرىپاتىتىك" بوو، بۆيە ناۋى "پىرىپاتىكۆس" جىگەى وشەى رەسەنى "پىرىپاتۆس"ى گرتەو. (ويكى پىديا). (ۋەرگىتر).

ماددە و كات، جا نمونە و ژمىريايىيە ئەفلاتۇنيزمەكان زۆر زۆر، ھەرىكە
لە شوتنكەوتووانى فېساگۇرس و ئەفلاتۇن و ئەرستۇ لە پەرىپاتىتىكەكان،
چونكە ھەركاتىك بابەتلىكان بۇ بىسەلمىنرنت ئىدى ھېچ لەو بابەتە ھەزىيانەيان
بوونى نامىنىت مەگەر تەنیا و تەنبايەكى زەينى بەبى ھېچ بوونىكى واقىي. "(۱)

شەحروريش دەلىت: "مەعرفەي مەرۇفەكان بۇ شتەكان بە ديارىكردى
بەش بەش دەست پىدەكات و بەدارىنىنى عەقلى كۆتايى دىت. "(۲) ئەوئەتا خۇي
لېرەدا دان بەوئەدا دەنىت كەھەموو بوونىك لە دەرەھەي ھەز دەبى بەرجەستە
بىت، ھەرەھا دارىنىش برىتيە لە كىدارىكى عەقلى، كەوايىت كاتىك لېرەدا
دەلىت ئىسلام وىستوبەتى خەلكى لە ئاستى شتەگەرايى (شىء) ببات بۇ
ئاستى دارىن (التجرىد)، بە قسەي خۇي بۇ (پەرستىنى تاك و تەنبايەكى
رەھاي (المجرىد))بوو، دەي لېرەدا پرىسارىك دىتە پىشەو: ئاخۇ ئەم خوايە
كە ئىسلام خەلكى بۇ بانگ دەكات لاي شەحرور شتەكى ديارى كراو؟

لەرستىدا نكۆلى ئەو دەكات كە (اللە) برىتى بىت لە شتەك (الشىء)،
لەبەر ئەمەشە كە بە دژە واتاي شتەكان دايئاو، جا لەوئەدا شتان ھەن،
لەولاشەو دارىزاو ھەيە (المجرىد)، خواوئەندىش لاي ئەم برىتيە لە (المجرىد)،
بەلكو پىيوابوو كە ھەركەس باوئەپى وايت (اللە) برىتى بىت لە شتەك ئەو
شەركە، دەلىت: "ئەو شەركە . كە لىخوشبوونى بۇ نىيە. ئەوئەيە (اللە) بە شت
بزانىت، لەكاتىكدا ئەو لە ھېچ شتەك ناچىت، پاك و بىگەردى بۇ (اللە)
لەو باسانەي لەبارەيەو دەكەن. "(۳)

كەواتە لاي شەحرور (اللە) شت نىيە، ئەي باشە ئەوئەي لە دەرەھەي زەين

(۱) منهاج السنة النبوية في نقض كلام الشيعة والقدرية، أحمد ابن تيمية، تحقيق: محمد رشاد
سالم، جامعة الإمام محمد بن سعود الإسلامية، الطبعة الأولى: ۱۴۰۶ هـ ۱۹۸۶ م، (۱۴۱/۲).

(۲) الكتاب والقرآن، (ص ۲۵۲).

(۳) الإسلام والإيمان، (ص ۳۵۱).

و عه قلدایه هدر شت نییه؟

کاتیک شه حرورر خوی ده لیت: "هموو بوون بریتین له شت." (۱)

به پنی نهمه ش بیت دارنراوه کان (المجردات) له راستیدا هیچ بوونیا نیه، چونکه لای نهو ته نیا شته کان پیان دوترت بوون، به لام دانراوه کان (المجردات) که ته نیا له زهیندا همن وه کوو هاوکیشه بیرکاری و نه ندازیاری و بگره بابته تی خواش که له بابته زهینییه کانه لای شه حرورر له بنه پرتدا بوونیا نیه! چونکه خوی نهمانه به شت نازانیتو ده لیت نهمانه له (مجردات)ن.

سهرباری نهوهی که وته کانی شه حرورر دژه واتای قورئانن، هیشتا لای نیامی بوخاریش له صحیحه کهیدا باسیکی به ناویشانی باب: ﴿قُلْ أَيْ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَدَةً قُلِ اللَّهُ﴾ (۲) لیره دا خوای گهوره و میهره بان زاتی موباره کی خوی به (شیئ) ناویردوه که شته! (۳)

یه کهم کهس که نکولی نهوهی کرد که خوای گهوره شت بیت سهرداری جه همیه کان «جه می کوری سه فوان» بوو، وتی: "نالیم خوای بهرز و بلند شته" (۴) که وایت ناخو نهمه چ سهرده می بوونیکه که شه حرورر بانگه شهی ده کات ته نانهت له سهر یاسا کانی خوشی؟! له کاتیکدا وته کانی جه هم بو زیاتر له هزار سال پیش نیستا بگره پرتوه!

(ابن القطان) ده لیت:

(ده بینین که خوای گهوره ناوی خوی ناوه به شت له پرتوو که کهیدا

(۱) الكتاب والقرآن، (ص ۳۸۷).

(۲) سورة [الأنعام: ۱۹].

(۳) صحيح البخاري، (ص ۱۸۳۰).

(۴) مقالات الإسلاميين، (۳۲۸/۱)، وانظر: كتاب التوحيد، أبو منصور محمد بن محمد الماتريدي السمرقندي، تحقيق: بكر طوبال أوغلي، محمد آروشي، دار الصادرات، بيروت - لبنان، (ص ۱۷۸).

کاتیک ده فەرمووت: ﴿قُلْ أَيْ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَدَةً قُلِ اللَّهُ﴾^(۱). ئەمەش ئەو
پوونە کاتەو کە (شتە) و ئەمەش یە کەنگی ئومەتە.

جا کاتیک کە «جەمی کۆری سەفوان» دوا ی تێپەربوونی دووسەدە
لەئیسلا م پێچەوانە ی ئەمە ی کرد لە کاتیکدا کە هەموو خەلکی ئەو سەردەمە
یە کەنگ بوون لەسەری، بۆیە «جەهم» بەلگە ی بەسەردا دەچەسپێت بە کۆ
دەنگی ئەو دوو سەدەیه.^(۲)

بۆمان دەرکەوت شەحرور تەنیا شوێنکەوتە ی جەمی کۆری سەفوانە لەم
بابەتەدا و شتیکی تازە ی نەوت، بابەتی (الله = شێ) کۆپایی ئومەتی
لەسەرە، لەولاه شەحرور دێت بانگەشە ی ئەو دەکات کە ئەم بابەتە شیرکە
و خوا هەرگیز لێی خۆش نایێت، دە ی بەم دەرەنجامەش یێت ئومەتی ئیسلا م
هەموو موشریکە!

هەروەها لە گوتە ی (گۆرینەو ی خوا بۆ شت، لە کاتیکدا ئەو لە هیچ
شتیک ناچێت)، لێرەشدا شوێنکەوتە ی جەمی کۆری سەفوانە، چونکە ئەو
بوو کە بیانووی بە نایەتی ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾^(۳) دەهێنایەو بۆ نکۆلی
کردن لەو ی (خوا شت) یێت.

عوسمانی کۆری سەعیدی الدارمی دە فەرمووت: "جەمییه کان دەلێن:
هیچ شتیک لە خوا ناچێت کە چی مەبەستیان ئەو یە کە خوا هیچ شتیک
نییه بە پێی نایەتی ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾^(۴) چونکە لە بنچینەدا دان بەویدا

(۱) سورة [الأنعام: ۱۹].

(۲) الإقناع في مسائل الإجماع، علي بن محمد بن عبد الملك (أبو الحسن ابن القطان)، تحقيق: حسن بن فوزي الصعیدی، الفاروق الحديثی للطباعة والنشر، الطبعة الأولى: ۱۴۲۴هـ، ۲۰۰۴م، (۳۹/۱).

(۳) سورة [الشوری: ۱۱].

(۴) سورة [الشوری: ۱۱].

نانین که خواشت ییت، ئیتر چۆن شیوهی ده‌ییت؟ هه‌روه‌ها سیفه‌ته‌کانی لای نه‌وان هیچ نییه، جا به‌لگه‌یشیان بۆ ئهم نه‌سته‌مگه‌ری و خورافاته به‌تاله نه‌وه‌یه که ئایه‌تی ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾^(۱) ده‌که‌نه په‌رده‌ی سهر نه‌نگیه‌کانیان و سهر له نه‌زانه‌کان ده‌شیوئن، بۆ گه‌رمکردنی بازارپی گومرپه‌تییان، جا ئهم ئایه‌ته‌وته‌ی حق و راستیه و نه‌وان بۆمه‌به‌ستی ناهق به‌کاری ده‌هینن، خۆ نه‌گه‌ر نه‌زانه‌کان به‌هه‌له‌دا بیهن نه‌وا بزائن که تیگه‌شتوه‌کان له‌سهر یه‌قیقنن به‌رانبه‌ریان.^(۲)

له راستیدا له‌و ئایه‌ته‌دا هیچ جوړنک به‌لگه‌ی تیدا نییه بۆئه‌و بۆچوونه‌یان، چونکه ئایه‌ته‌که نکۆلی نه‌وه‌ی تیدا به‌که هیچ هاوتا و هاوشیوه و نموونه‌یه‌کی تر نییه له‌خوا‌ی گه‌وره‌ به‌چیت، هه‌روه‌ها پیتی (کاف) له‌برگه‌ی (گمیله‌)دا نامرازی دلنیا‌یه، هه‌ر چۆن ئیبن مالکی نه‌حوی ده‌لیت:

شَبَّهَ بِكَافٍ وَبِهَا التَّغْلِيلُ قَدْ يُعْنَى وَزَائِدًا لِتَوْكِيدٍ وَرَدَ

(ابن عقیل) له‌رافه‌ی نه‌و به‌یته نه‌حویه‌دا ده‌لیت: "بۆ (التوکید) نامرازی دلنیا‌یی به‌کاردیت بۆ نموونه له‌فهرمایشتی خوا‌ی گه‌وره‌دا له‌ئایه‌تی ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾^(۳) واتا: «هیچ شتێک له‌و ناچیت.» نه‌و نه‌رئ کردنه نکۆلی نه‌بوونی هاوشیوه ده‌کات.^(۴)

خۆ ته‌نیا جارنک نییه که شه‌هروور هاویری ده‌کات له‌گه‌ل جه‌همیه‌کاندا، به‌لکو له‌بنه‌ره‌تا له‌م بابه‌ته‌دا هیچی تازه‌ی نه‌هیناوه و سه‌ره‌به‌ری بابته‌که

(۱) سورة [الشوری: ۱۱].

(۲) رد الدارمی عثمان بن سعید علی بشر المریسی العنید، صححه و علق علیه: محمد حامد الفقی، دار الکتب العلمیه، بیروت-لبنان، (ص ۲۰۸).

(۳) سورة [الشوری: ۱۱].

(۴) شرح ابن عقیل علی الفیه ابن مالک، علق علیه: قاسم الشماعی الرفاعی، دار القلم، بیروت-لبنان، (۲۲/۲).

شورتکه‌وته‌ی جه‌همیه‌کانه، نه‌و وه‌لامانه‌ی نه‌هلی سوننه‌ت بۆ جه‌همیه‌کان
فهرموویانه ده‌توانین کوتومت بیکه‌ین به وه‌لام بۆ شه‌حرووریش له زۆریه‌ی
وته‌کانیدا، بۆیه به‌راستی شتیکی تازه‌ی نه‌هیناوه تاوه‌کوو بلیتخوێندنه‌وه‌ی
سهرده‌میانهم کردووه، بۆ ئەم مه‌به‌سته‌ش فهرموو نمونه‌ی تر بخوێنه‌وه:

شه‌حروور ده‌لیت: "عه‌رش: بریتییه له فهرمان و ریگرییه‌کانی خوای گه‌وره." (۱)

له‌م وته‌شیدا هاوقسه‌ی جه‌همیه‌کانه، که وته‌یه‌کی کۆنه، (۲) به‌به‌ره‌ج و
وه‌لامیشان دراوه‌ته‌وه، فهرموو نه‌و وه‌لامه له سه‌ریان بخوێنه‌وه تا بزانیته‌ شه‌حروور
هیچ شتیکی تازه‌ی نه‌هیناوه، (ابن قتیبه) به‌ره‌حمه‌ت بیت ده‌لیت:

"بۆ مانای عه‌رش جگه له واتای ته‌خت شتی تریان داناوه زانایانی
زمانه‌وانیش بۆ مانای عه‌رش جگه له ته‌خت مانایه‌کی تر شک نابهن، وه
به‌دلنیاویه‌وه عه‌رش بریتی نییه له سه‌قف و هاوشیوه‌کانی." (۳)

به گه‌رانه‌وه‌مان بۆ لای بیردۆزی په‌ره‌سه‌ندن به‌پێی باوه‌ری شه‌حروور که
پێیویه مرو‌ف سه‌ره‌تا له‌سه‌ر شیرک بووه و پاشان په‌ره‌ی سه‌ندووه بۆ ته‌وحید،
لیژده‌ا ده‌وتریت: چ مانایه‌ک ده‌مییته‌وه بۆ وه‌حی له ده‌ره‌وه‌ی مرو‌ف؟ له
کاتی‌که‌دا هه‌ر به په‌ره‌سه‌ندن و به‌یج وه‌حیی توانیویه‌تی پێش‌که‌وت، له‌هه‌مان
کاتدا هیچ مانایه‌ک بۆ کاراکته‌ری وه‌حی نامی‌نیت، چونکه سیفه‌تی ئیلاهی
داوه به سروشت، نه‌مه‌ش هه‌ر پێوست نییه بۆ ڕا‌فه‌کردنی مانا‌کانی چه‌ند
خواه‌ه‌ندی و ناوانی هه‌موو خواوه‌نده‌کان، هه‌ر چۆن نه‌میش هه‌ر پێوست
نییه بۆ گواسته‌نه‌وه‌ی مرو‌فایه‌تی بۆ په‌رستنی خواجه‌ک به ته‌نیا، تا دواتر

(۱) دلیل القراءة المعاصرة، (ص ۸۶).

(۲) انظر: الرد علی المریسي، (ص ۷۱).

(۳) الإختلاف فی اللفظ والرد علی الجهمیة و المشبهة، عبدالله بن مسلم بن قتیبة، قدم له وعلق
عليه: عمر بن محمود، دار الراية، الرياض، الطبعة الأولى: ۱۹۹۱م، (ص ۴۷).

دهوترت: نهوہبوو باوہری مروّف پەرهی سەند لە چەند خواپەرستیپەوہ بو یەک خواپەرستی، چونکە لەم کاتەدا دەوترت: "لەسەر رپڑهوی لابلاس کە وتی: گەورەم، گریمانە، ھەرگیز پشٹی پی نابەسترت وە کوو بەلگە." (۱)

بو زیاتر روونکردنەوہ: مروّف بەهاتنی وەخی لە پیشکەوتن و پەرەسەندن نەوہستاوہ، بەھەمان شیوہش بیرى دارنن (التجريد)یشیان بە هاتنی کوتا پەيامبەر (ﷺ) ناوہستیت، ئایا ئەمە مانای ئەوہ دەگەيەنیت کە تەوھیدی خەلکی لە تەوھیدی پەيامبەر زیاتر و پاکترە؟ یان لە ھاوہلانی بەرپز زیاتر و پاکترە؟

شەحروور دەئیت: "ئەگەر لەبارەى مروّفایەتیی ئیستا پروانین بو مان دەردەکەوت کە حالیان باشتەر لە مروّفی پیشووتر لە بواری کوفرانەى خوا و شیریک گەراییدا." (۲) ناخۆ ئەم باشیپە تا چ ناستیک دەپوات؟ شەحروور دەئیت:

"ھۆشیاری گشتی لای خەلکی لە شوئیکەوہ بو شوئنی تر جیاوازە، لە سەردەمیئیکەوہ بو سەردەمیئیکی تریش جیاوازە، جاکەس خەيالی ئەوہ دەکات وئناى پەیکەرێک بکات بو ولاتیک کە ئەم گۆرانکاریانەى تیدا بنەخشیت و بدرەوشیتەوہ، پیوستە لەسەرمان بزانی تینگەیشتن لە بابەتیی تەوھیدیش پەرەسەندنی بەخۆیەوہ بینوہ و لەم سەردەمەدا پیشکەوتووترە لە پیشوو. تەنانەت وئناى (الله) لە زەینى خەلکدا و بەپاکراگرتنى لەم سەردەمەدا زۆر لەپیشوو پیشکەوتووترە، بەلکوو لەسەردەمى پەيامبەريش چاکترە." (۳)

(۱) دلیکت الطبیعة، فریدریک إنجلز، نقله إلى العربية وقدم له: توفيق سلوم، دار الفارابي، بیروت-لبنان، الطبعة الثانية: ۲۰۱۱م، (ص ۲۲۹، ۲۳۰).

(۲) الإسلام والإنسان، (ص ۱۶۷).

(۳) الإسلام والإيمان، (ص ۳۷۸، ۳۷۹).

كەۋاتە مەۋقايەتتىى پەرەى سەندوۋە و لەگەلشيدا بابەتتى تەۋحيد پەرەى سەندوۋە بۇ باشتر لەۋەى پېشوو، تەننەت باشترىش لەسەردەمى پەيامبەر و ھاۋەلانى لە ديدگاي شەحرورەۋە، بەم پېشەش يېت كار ناگاتەۋە ئەۋەى مەۋق پىۋىستى بە ۋەحى يېت لەدەرەۋەى خۇى بۇى يېت، بەم مەرجەى بەجۋانى كار بىكات و لە جىھانى گرمانە ۋەدەرىيەت، ئەم ۋتەنە ئەۋە پۋون دەكەنەۋە كە شەحرور بۇچۋونى ۋايە كە خوا و ۋەحى لە سنورەكانى گرمانەدانەى زيادەن لەباشترىن بارد، مەگەرنا بارەكە دەگەرپتەۋە بۇ ناستى ھۇشيارى خەلگى، بەۋەش ۋايدادەنيت كە (خوا و ۋەحى) برىتىن لە بىرى پەھاي مەۋقى، نەك بوونى ھەيىت و كائىنېك يېت، ئەمەش يەكېكە لە بنچىنەكانى ئىلحاد لاي زۆرىنەى مولحيدەكان.

ئەۋەتا ئىسماعىل ئەدھەم بۇچۋونە ئىلحادىيەكانى خۇى پۋون دەكاتەۋە و دەلېت:

"بنچىنەى بىر لەبارەى (اللە) لە بارىكى زۆر سەرەتايىيەۋە پەرەى سەندوۋە، بەدلنىيەۋە لە جىھانى فېكر و خاللاتى خەيال و ۋەھم و نەزانى و دەستەۋسانى لەبەرانبەر پۋوداۋە سۋوشتييەكانەۋە رېچكەى گرتوۋە." (۱)

دەى ئەم ۋتەنە چ جىاۋازىيەكىان ھەيە لەگەل ۋتەكانى شەحروردا؟

شەحرورىش دەلېت: "بەماكان لاي ھەندىك كەس: برىتييە لە پەرتوۋكى ھەكىم (قورئان) و سۋننەتى پەيامبەر، لاي ھەندىكى ترىش: پەرتوۋكى ھەكىم و سەحىحى سۋننەت، لاي ھەندىكى ترىش: پەرتوۋكى ھەكىم و سۋننەتە گۇفتارى يان كۇردىارىيەكانە." (۲)

(۱) ملذا أنا ملحد: إسماعيل أحمد أدهم، مطبعة التعاون-الإسكندرية، ۱۹۳۷م، (ص ۸).

(۲) الإسلام الأصل والصورة، (ص ۲۵).

نه‌لټه ته سهریاری نه‌نگی زمانه‌وانی له وته‌کانیدا، کاتیک که‌سیک ده‌لټ (سوننه‌ت) هه‌تمه‌ن مه‌به‌ستی نه‌ویه که‌صه‌حیه و چه‌سپاوه له په‌یام‌به‌رمانه‌وه (ﷺ)، چونکه‌ صه‌حیح نه‌بیټ و نه‌چه‌سپټ نادرته پال په‌یام‌به‌ر (ﷺ) و به‌سوننه‌ت دانانرټ، نه‌و سونه‌ته‌ش هه‌تمه‌ن یان گو‌فتاره یان کرداره - لای هه‌موان - نیتر که‌سیک وتی سونه‌ت، مه‌به‌ستی شتیکی تر نییه جگه له وتار و کرداری په‌یام‌به‌ر، که‌چی شه‌حرور کردویه‌تی به‌ سټ چه‌مکی جیاواز! نیمه‌ لیره‌دا نه‌م هه‌له‌ زه‌قه‌ش به‌هه‌ند وهرنا‌گرین، با بزاین له‌باره‌ی نه‌م بنه‌چینه‌وه چی ده‌لټ:

"زانایانی فیه‌قی په‌رتوک فیه‌قیه‌کان له‌سه‌ر بنه‌مای به‌لگه‌ی شه‌ری و ئوسول داناه، نه‌م به‌لگه‌ و ئوسولانه‌ش به‌ره‌م و نه‌نجامی مرویه‌ی وسیفه‌تی باسیکی می‌زووی هه‌لده‌گرټ." (۱)

نه‌م کابرایه به‌لگه‌ شه‌ریه‌کان (که‌ قورنانی پی‌رو‌یشه) به‌ به‌ره‌مه‌میکی می‌زووی ده‌زانټ و ته‌واو، نه‌ک به‌و بانگه‌شه‌یه‌ی ده‌یکرد بلټ قورنانی که‌رم لای خواوه‌ هاتوه و دابه‌ز تراوته‌ سه‌ر په‌یام‌به‌ر (ﷺ) و وجودیکی هه‌قیقی له‌ده‌ره‌وی زه‌ینی مروف هه‌یه!

هه‌روه‌ها بابته‌ی ته‌وحید - که‌ لای شه‌حرور بریتیه له‌ دارنینی ته‌واوته‌ی - له‌نیوان په‌یام‌به‌راندای جیاوازه! جا ده‌لټ: "له‌سه‌رده‌می ئیبراهیمدا (ﷺ) دیاری کردنی په‌رستراو بلایویه‌وه، به‌لام مانا و مه‌به‌سته‌کانی په‌رستراوی دارنراو (مجرد) هیشتا ناروون بوو، هیچ ناوټکی نه‌بوو له‌به‌ر نه‌بوونی توانای پیوستی عه‌قلی له‌سه‌ر دارنینی مانای په‌رستراو له‌لای خه‌لکی نه‌و سه‌رده‌مه." (۲)

له‌سه‌ر نه‌م بنه‌ما ناته‌واوه‌ی بیټ په‌یام‌به‌رانی پټش ئیبراهیم (ﷺ) توانای

(۱) الإسلام الأصل و الصورة، (ص ۴۰).

(۲) القصص القرآن، (۱۰۴/۲).

هزریان له ئاستی عه‌قلیه‌تی ئیبراهیم و دواتریشدا نه‌بووه، بابته‌تی ته‌وحیدیش جیاوازیوه له‌نیواناندا له‌به‌ر جیاوازی توانای عه‌قلی نیوانیان و له‌ ئاستی گه‌یشتنه‌ نه‌جامی هزری له‌مه‌ر مانای په‌رستراوی دارپراو نه‌بووه پیش هاتنی ئیبراهیم، بۆ نمونه ته‌وحیدی نوح (عَلَيْهِ السَّلَام) جیاوازه له‌وهی ئیبراهیم (عَلَيْهِ السَّلَام)!

له‌راستیدا ئهم تیکه‌لگه‌ر نه‌ وێژانه‌ی شه‌هروور له‌م بواره‌دا و بنه‌رته‌که‌شی که‌ گوايه (الله) دارپراوێکی په‌هایه، له‌ده‌وری سێ ته‌وه‌ر ده‌خولێته‌وه:

۱. یان ئه‌وه‌یه دارپراو بریتییه له‌ نه‌بون، که‌ خۆی ئه‌وه ده‌لێت: "ئه‌گه‌ر وتمان (الله) عه‌قلێکی په‌هایه، ئه‌وه (الله) ده‌بێته‌ هیچ و نه‌بوو له‌خۆیدا." (۱) جا پێی ده‌وترێت: چۆن بریاره‌ دا ئه‌گه‌ر به‌ عه‌قلی په‌ها دابنرێت مانای وایه هیچ نییه؟ ئهم په‌رساوه‌ش به‌ هیچ وه‌لام نادرته‌وه مه‌گه‌ر بلیت په‌های دارپراوه (المجرد)، ئه‌وکاته ده‌بێته‌ هۆش و بیر به‌ته‌نیا، و له‌کو‌تایشدا له‌ واقیعه‌دا هیچ بوونی نییه.

۲. یان ئه‌وه‌یه که‌ باوه‌ری به‌ وه‌حده‌تی وجود یان حلول هه‌بێت، کاتیکی خوا به‌ بیرێکی په‌ها داده‌نێت، په‌هاش ته‌نیا له‌ بیرو هزرده‌ هه‌بێت، دواتر هه‌ولبده‌ت له‌ده‌ره‌وه‌ی زه‌ینیش بیسه‌لمینێت، بانگه‌شه‌ی ئه‌وه‌ی کردووه که‌ ئه‌وه‌ی له‌ ده‌ره‌وه‌ی زه‌ینی مرۆف هه‌یه بوونی خوايه!

۳. چه‌سپاندنی ئه‌وه‌ی که‌ بلیت له‌ده‌ره‌وه‌ی زه‌یندا بوونی نییه، هه‌روه‌ها له‌ناو زه‌ینیشدا ته‌نیا بوونیکی فیکر و هۆشیه نه‌ک به‌رجه‌سته و هه‌قیقی، که‌واش بێت به‌ پێی په‌ره‌سه‌ندنیان په‌ره‌ده‌سینیت به‌ره‌و خوايه‌کی دارپراو، به‌م پێیه‌ش بیت که‌واته دانبه‌وه‌دا ده‌نێت که‌ له‌ده‌ره‌وه‌ی زه‌ینی مرۆفدا خوا بوونی نییه، ده‌ی ئه‌مه‌ش هه‌مان باوه‌ر و بۆچوونی داریوه‌نه.

جا شه‌هروور سێ پرکانه‌ی له‌نیوان ئهم سێ خاله‌دا ده‌کات و تیکه‌لێشیان

(۱) نحو اصول جدیدة للفقہ الإسلامی، (ص ۳۸).

ده کات به سهریه کدا، به بیج نهوهی خوئی له سهر یه کیکیان یه کلایی بکاتهوه و بلّیت (الله) بوونیککی ره‌های دارنراوه و ته‌واو، دانبنیت به بوونی خوای گه‌ورده‌دا و له‌ده‌ره‌وهی زهینی مروّقه‌کانه و ناو و سیفاتی جوان و ته‌واوی هه‌یه، ده‌بینیت و ده‌بیستیت و له‌سه‌رووی عه‌رش‌دایه، جیایه له هه‌موو بوونه‌وه‌ران و به‌دیته‌نراوان. نا نه‌مه بیروباوه‌پیککی پروونه، نه‌ک نه‌وهی له‌ولا شتیکی بوّ بچه‌سپینن و له‌ملا شتیکی لی دابتاشن، لی‌ره نکۆلی شتانی‌ک بکه‌یت وه‌کوو جه‌همی کورپی سه‌فوان، له‌ویشدا شتانیکی بوّ بچه‌سپینن که هاوشیوهی هه‌ییت نمونه‌ی چه‌سپاندنه‌که‌ی نه‌فلاتۆن، که دارنراوه زهینییه‌کانه، له واقعی‌شدا بوونی نه‌ییت.

جا بنه‌مای نه‌وهی که ده‌لّیت ته‌وحیدی ئەم سه‌رده‌مه باشته له ته‌وحیدی سه‌رده‌می په‌یام‌به‌رایه‌تی له‌به‌ر نه‌وهی مروّف پیش‌که‌وتووتره له‌بوّ دارنینی مانا‌کانی خوا، هاومانای قسه‌که‌ی جه‌همی کورپی سه‌فوانه له باب‌ه‌تی ئیماندا، جا نه‌گه‌ر دارنین بریتی بیّت له مه‌عریفه، نه‌وا جارنکی تریش شه‌حروور هاو قسه‌ی جه‌همی کورپی سه‌فوانه که ده‌لّیت: "ئیمان: ته‌نیا ناسینی خوایه."^(۱) ده‌ی نه‌مه که‌ی خوژندنه‌وهی سه‌رده‌میانه‌یه که شه‌حروور هاواری بوّ ده‌کات؟

لی‌ره‌دا باب‌ه‌تی‌ک سه‌ره‌له‌ده‌ات نه‌ویش: نه‌گه‌ر دارنین بریتی بیّت له زانین، ئیمان لای نه‌و شوێن‌که‌وتنی دارنین بیّت، که‌وا‌ییت مه‌رج نییه مروّف موسلمان بیّت بوّ نه‌وهی له‌سه‌ر هه‌ق و راستی بیّت، به‌مه‌ش ده‌توانیّت له‌جیاتی په‌رستی (الله) به‌ته‌نیایی ده‌توانیّت ته‌نیا دارنین (التجريد) بکات و ته‌واو، له‌سه‌ر قسه‌که‌ی تری شه‌حرووریش که‌ده‌لی: "به‌شیک له (الله) له ناو مروّف‌دا بوونی هه‌یه." که‌وا‌ییت ده‌پرسی: ناخۆ تێ‌پروانیی شه‌حروور بوّ دینه‌کانی تر چییه؟

ده‌لّیت:

"ده‌رگای نازادی دینداریی بوّ هه‌موو که‌س والا‌یه، مروّف مافی خو‌یه‌تی

هەر ئاینیکی بۆت هەلبژێرت، چونکە لە کۆتاییدا هەموو ئاینەکان بریتین
لە ئیسلام.^(۱)

ئیتەر لێرەدا هەموو ئاینەکان دەکات بەیەک، بەلکوو هەموویشی دەکات
بە ئیسلام، بەمەش دەلیت:

"ئاین بە هەموو جوۆرەکانییەوه بریتییه لەوێی کە مەرۆف دینداری پێوه
بکات لە ئەحکامە شارستانی و ڕەوشتییانەیی کە چاکەکاریانی تێدا
دەدرەوشتێتەوه و ڕەنگدانەوێی دەگاتە سەر تاک و کۆمەلگە، ئەوەش بریتییه
لە مانای ئیسلام."^(۲)

ئەوەتا ئیسلام دەکاتە مانای هەموو ئاینەکان ... هتد، گرتنشت
بەلایەوه ئەوێه کە ڕەوشت و یاسا شارستانییهکان بەرجەسته ببن!

جا ئەم کابرایە هەر خۆی بوو بە ئیبن عەرەبی دەگوت: "بە قسەکانی
ئیسلامی کردووه بە گالتهجاری کە وتیەتی: جگە لە خوا نەپەرستراوه لە
هەموو پەرستراوەکانی تردا."^(۳) دەی سەیریکەن بزانی خۆیشی جگە لەوه چی
دەلیت؟ ئەی هاوار ئەگەر ئەمەیی شەحرور دەیکات دژە یەک و تیکەڵ و
پیکەڵ و چەواشەکاری نەیت ئیتەر لەهەموو دونیادا چەواشەکاری و دژەیهک
بوونی نییه!

ناخۆ چۆن بیروباوەری شەحرور ڕوون بکەینەوه جگە لە دووبارە هینانەوێ
دێرە شیعەرەکانی ئیبن عەرەبی کە دەلیت:

(۱) الإسلام والإنسان، (ص ۱۲۴، ۱۲۵).

(۲) الإسلام و الغنسان، (ص ۱۵۴).

(۳) الكتاب و القرآن، (ص ۱۳۳).

لقد صار قلبي قابلاً كلَّ صورةٍ فمرعى لغزلان و دیر لرهبان وبیت لأوثان وكعبة طائف وألواح تورا و مصحف قرآن

به‌راستی قسه‌کانی بی به‌هاییه کی ته‌واوه، خو نه‌گه‌ر هم‌موو نایینه‌کان هه‌ق بن و هه‌ندیکیان به‌وانی تر ده‌لین له‌سه‌ر باتل و ناهه‌قن، قسه‌که‌ی واش ده‌گه‌یه‌نی که نایینه‌کانی تر له‌سه‌ر باتلن و نه‌مه‌ش نه‌بیته‌ دژه واتای قسه‌کانی پیشووی، جا پیشوو له‌سه‌ر بابته‌ی ئیجتهادی ره‌هاش هه‌روایان ده‌گوت، (الصفدی) ده‌لینت:

هه‌ر که‌س بلینت: هه‌موو موخته‌هیدیک هه‌رچون بلینت به ره‌هایی ده‌یینکیت نه‌وه هیچ به‌لگه‌یه‌کی نییه، به به‌لگه‌ی وته‌ی: هه‌موو موخته‌هیدیک پینکاویه‌تی. هه‌روه‌ها نم وته‌یه‌ش زور ورد و ته‌واوه، چونکه به‌لگه له‌ده‌ستی به‌رانبه‌ر وهرده‌گریت و خو‌ی پیوه‌سته ده‌کات به مه‌به‌سته که‌یه‌وه و ده‌لینت: به پینی نه‌وه‌ی خوت گوتت پیوه‌ستیت به‌وه‌ی که من ده‌یلیم، نه‌گه‌ر نه‌وه بچه‌سپینن که هه‌موو موخته‌هیدیک پینکاویه‌تی، نه‌وا منیش ئیجتهاد ده‌که‌م و به وته‌ی خوت پینکاومه و ئیجتهاده‌که‌شم نه‌وه‌یه که هه‌موو موخته‌هیدیک نایینکیت.^(۱)

جا نه‌گه‌ر قسه‌که‌ی شه‌ه‌روور که ده‌لینت: "هه‌موو نایینه‌کان یه‌کن" له بابته‌ی ئیجتهادییه سه‌مه‌ره‌کان نه‌بیته‌ی، نه‌ی بنه‌ماکانی نایین و دژه‌وته‌کانی تری چی! جا خو خاچه‌هرست بانگه‌شده‌ی نه‌وه ده‌که‌ن که مه‌سیح خواجه و هه‌ر که‌سیش باوه‌ری به‌وه نه‌بیته‌ی له سه‌ره‌رازیی هه‌میشه‌یی بی به‌ش ده‌بیته‌ی،

(۱) الغیث المسجّم فی شرح لامیة العجم، واللامیة للطغرائی و الشارح هو صلاح الدین الصفدی، بهامشه: سرح العیون فی شرح رساله ابن زیدون لمحمد بن نباتة المصري، المطبعة الأزهریة المصریة، الطبعة الأولى ۱۳۰۵ هـ ج ۱، (ص ۸۳).

ئىسلامىش دەئىت: ئەۋەي بانگەشەي ئەۋە بىكات كە مەسىح خوايە كەۋاتە باۋەردارى بە تەنبايى خوا نىيە، ھەتاۋەكوۋ باۋەرى بەۋە نەيىت كە مەسىح بەندەيەكى دروستكراۋى خوايە و پىژى پەيامى خوايى لى گىراۋە. دەي ئىستا ئەگەر بلىن ھەردوۋ ئايىنە كە لەسەر ھەقن، ئەۋا قسەي خاچەرستە كە لەسەر مۇسلمانە كە راستە و قسەي مۇسلمانە كەش لەسەر خاچەرستە كە دەيىتە راست، دەي بەم شىۋەيەش لە ھەر يەككىيان باۋەردار و كافرىشە، قسەي ھەر يەكەيشيان لەسەر مەسىح راستەيىت كە ھەم بەندەي خوايە و ھەمىش خوايە، ئا ئەمەش برىتەيە لە سەفسەتە.

لەم كاتەدا كە شەحرور ھەموو سنوۋرەكان بۇ ھەموو ئايىنەكان والادەكات، كەچى گىرى رىق وتوۋرەيى ناخى لەسەر ئىسلام ھەلدەقولىت، كە زانا گەۋرەكانى ئىسلام بەۋە نازەدە كات كە پەيامبەريان كەردوۋە بە شەرىكى خوا و كەۋتوۋنەتە شىركەۋە، بە تاۋانى قسەكەردن بەناۋى خواۋە تۆمەتباريان دەكات، ھاۋشەۋەي ئەمە!

جا لەبارەي داروينىزمىشەۋە كە ھەمىشە سەرى دەخات ۋەكوۋ بلىي ھىچ ناتەۋاۋى و ناھەقىيەكى لەسەرەتا و ناۋەند و كۆتايىشدا لى ناۋەشىتەۋە، چەندىن ئايەتى قورئانى بۇ لاردەكاتەۋە، بۇيە لىرەدا جىي خۇيەتى پەردە لەسەر خورافات و نەنگىيەكانى ھەلدەينەۋە كە بىلاۋىۋەتەۋە لەنىۋان لايەنگرانىدا، ۋەكوۋ بلىي ئەمان لە پاپا زىاتەر كاسۆلىكى بن،^(۱) ئەۋەش ئەۋەيە كە بىردۆزى داروين ۋەكوۋ ۋىنەي سەرتايى خۇي نەماۋەتەۋە، ھەرزوۋ زانست پەرتوۋك و نووسراۋەكانى داروينى تىپەپاندوۋە، ھەروەھا تەماشاكەردنى پەرتوۋكەكانى تەنبا چەشنىكە پەرتوۋكىك لە پەرتوۋكەكانى مېژوۋى پەرسەندى زانستەكان، چونكە پىشكەۋتىكى زۆر بەسەر ئەۋ بۋارەدا ھاتوۋە لە دۋاي داروين، بەشىۋازىك

(۱) (ۋەكوۋ و بلىي زىاتەر لەپاپا كاسۆلىكى بن) ۋەكوۋ تۋانچىكەلەۋ پىشتىۋانى و خورافاتانە. (ۋەرگىر)

لهم بواره‌دا هیچ شتیکی داروین نه‌ماوه‌ته‌وه مه‌گەر ناوه‌که‌ی، هه‌موو کون و که‌لینه‌کانی ئەو بیردۆزه پڕکراوه‌ته‌وه.

له‌وه‌یه بوت‌ریت وانییه به‌لکوو بیردۆزی داروین هیشتا زāl و به‌هێزه، ئەوه‌تا «ریچارد دوکینز» که‌یه‌کی‌که له‌زانا به‌ناویانگه‌کانی زینده‌زانی و پشتیوان و هه‌وادارنکی سه‌رسه‌ختی ئەم سه‌رده‌مه‌یه بۆ داروین و ده‌لێت: "پراڤه‌ی نه‌ی‌نی بوونمانی شیکار کردوه له‌بیردۆزه‌که‌ی دارویندا، ئەو زانیاری و زانستانه‌ی دوا‌ی خۆی بۆی زیادکراوه‌ته‌نیا هه‌ندیک (تییینی په‌راو‌زییه)،^(۱) له‌سه‌ر ئەم بنه‌مایه‌ش گاله‌گالی خورافات‌ی ئەو وته‌یه بلند ده‌یته‌وه که‌ ده‌لێت: "ئه‌وه‌ی بیردۆزی داروین پویه‌پرووی په‌خنه‌ بکاته‌وه ئەوه‌ باری ئەم‌پرووی بیردۆزه‌که‌ ناگرتته‌وه، ئە‌گەر چی بوونه‌ هۆی به‌هێزکردنی پایه‌کانی بیردۆزه‌که‌، به‌لام هیشتا له‌چه‌ند تییینییه‌کی لاهه‌کی زیاتر نین!

هه‌روه‌ها بانگه‌شه‌ی ئەوه‌ی گوايه‌ بیردۆزی داروین زۆر زانستییه‌ به‌راستی بانگه‌شه‌یه و نابێته‌ به‌لگه‌، چونکه‌ خودی داروین به‌رپه‌رچی ئەمه‌ی داوه‌ته‌وه به‌گوته‌ی: (په‌ندیکی کۆن هه‌یه ده‌لێت: "هه‌رشت و باسیک ب‌لا‌ویوه‌ مانای وایه‌ راسته‌، به‌لام ئەمه‌ له‌ بوا‌ری زانستدا کاری پێ نا‌ک‌ریت."^(۲) هه‌ربۆیه بیردۆزه‌که‌ی داروین جیا‌واز له‌بیردۆزه‌کانی پێش‌خۆی دوا‌وه. له‌به‌ر ئەمه‌ش بوو داروین وتی: "په‌خنه‌گر بۆی هه‌یه په‌رسیت: بۆچی ئەو هه‌موو که‌له‌ زانا‌یانه‌ی سروشتناسی و زینده‌وه‌رزانییه به‌رپه‌رچی ئەم بیردۆزه‌ ده‌ده‌نه‌وه به‌تایبه‌تیه‌له‌باره‌ی جو‌ره‌کانی زینده‌وه‌ر بۆ گۆ‌ر‌ان؟"^(۳) وه‌لام ده‌درتته‌وه: وا نابینم که‌ به‌هیچ شێوه‌یه‌ک له‌شێوه‌کان هه‌ولێ ئەوه‌ بده‌م بۆ پ‌را‌زیک‌ردنی هیچ که‌سیک له‌

(۱) الداروینیة الجديدة، صانع الساعات الأعمی، ریچارد دوکنز، ترجمة: مصطفى إبراهيم فهمي، دار العين للنشر، الطبعة الثانية: ۲۰۰۲م، (ص ۱۳).

(۲) أصل الأنواع: (ص ۲۳۶).

(۳) أصل الأنواع، (ص ۵۰۴).

زانایانی میژووی سروشتناسی که می‌شکیان به کۆمه‌لێک بابەت و بنه‌ما پر کردوووه دوور له‌و راستی و واقعانه‌ی که خۆیان به‌چاوی خۆیان بینویانه به‌درژایی چهند ساله‌ی بیروبو‌چوونیان له‌کاتی‌کدا به‌ته‌واوه‌تی دژ و پیچه‌وانه‌ی دید‌گای منه. (۱)

جا له‌سه‌ر ئه‌و بنه‌مایه‌ی خۆی بی‌ت ئه‌وه‌ی په‌سه‌ند‌کراوه له‌پرووی زانستییه‌وه مه‌رج نییه له‌ بیردۆزی ئه‌مدا په‌سه‌ند بی‌ت، لێره‌ش‌وه هیچ خۆی به‌ ناچار نازانیت که ملکه‌چی رای زۆرینه بی‌ت له‌ بوا‌ری زانستیدا، ته‌نانه‌ت کۆ‌پ‌راییش له‌ باب‌ه‌تی‌کدا به‌ به‌لگه‌ نازانیت تا‌کو ناچار بی‌ت به‌باوه‌ره‌ینان پێی، به‌ بیان‌ووی ئه‌وه‌ی که زانستیکی که‌له‌که‌بووه نه‌وه‌ک زانستیکی چ‌ر بی‌ت له‌ بواره‌که‌دا. وه‌کوو پیشتر باس‌کرا.

هه‌روه‌ها یه‌کێک له‌ گ‌رنگ‌ترین بیان‌ووه‌کان که داروین به‌ بنه‌مای بیردۆزی په‌ره‌سه‌ندنه‌که‌ی دایناوه ئه‌وه‌یه که هه‌ندی ئه‌ندامی جه‌سته‌ی بوونه‌وه‌ره زیندوو‌ه‌کان هیچ رۆ‌لێکیان نه‌ماوه و له‌ ئیستادا به‌کاریان ناهینیت، به‌لگه‌یه که رۆژگاری رابردوو ئه‌و گیانه‌له‌به‌ره پێوستی پێ هه‌بووه، ئیستا که هیچ کاری پێ نه‌ماوه، داروین ناوی لێ‌ناوه «ئه‌ندامه‌ پاشماوه‌کانی زینده‌وه‌ران»، چهند نمونه‌یه‌کیشی له‌سه‌ر هیناوه‌ته‌وه، ده‌لێت:

"ناتوانین باوه‌ر‌پ‌که‌ین که ئه‌و په‌رده پیسته‌یه‌ی له‌نیوان په‌نجه‌کانی پێی مراوی و فیرگات هه‌یه هیچ سوودی‌کی ماییت، هه‌ر چۆن ناتوانین باوه‌ر‌پ‌یکی ر‌ه‌هامان هه‌بی‌ت ئه‌و پیکهاته هاوچه‌شنانه‌ی له‌ په‌له‌کانی مه‌یمروندا هه‌یه، ئه‌و ئیسکانه‌ی له‌ پێی پێشه‌وه‌ی ته‌سپدا هه‌یه، یان له‌و ئیسکه‌ی له‌ بالی شه‌مشه‌مه‌کو‌ر‌ه‌دا هه‌یه، وانا‌زانین هیچ سوودی‌کیان هه‌بی‌ت بۆ ئه‌م زینده‌وه‌رانه، له‌سه‌ر ئه‌م بنه‌مایه ده‌توانین ناوی بنیین کاریگه‌ری پاشماوه‌ی بۆ‌ماوه‌یی،

بهمهش متمانه و رازی بین بهو بۆچوونه مان." (۱)

بهلام نهم بیانوهی که - نهبوونی سوود له نهدامیځدا - بهسهریدا درایهوه له کاتی رهخه گرتن له بیردۆزه کهی، که خوی لهبارهی رهخه کانهوه بههوی نهم (ناوهژیوونهوهی بیانوه که بهسهر خویدا) دهلیت: "له راستیدا رهخه کانیاں دژم بههیزن لهم بارهیهوه."، له بهشی ههوتهم: (پوچهلکارییه جیاوازه کان لهبارهی تیوری ههلبژاردهی سروشت)، جا دهلیت:

(بۆرن له بهر رق و کینهی زۆر مهترسیدار و توند نارپهزایهتی لهم قسهیه دهبرپیه، دواي خویشی زانای گهوره «بروکان» پشتیوانی رهخه کانی نهوی کردوه، کورته کهی نه مهیه: به دلنیا ییه وه ههندی سیفەت که ناماژهی پروو کهشی نهوه بگهیه نیت که هیچ پیوستییه کی زینده وه ره کهی پیوه بهند نییه، بهوه مانا بکرت که بۆماوهی و پاشماوهی رابردوویانه هیچ په یوهندی به ههلبژاردنی سورشتی گونجاوه نییه، جا مامۆستا «پراون» یش پشتیوانی نهم وتهی کردوه به چهند شتیکی بهرچاوی وه کوو درژیی گویی که رویشک یان درژیی کلکی مشک، یان نهو چینه ئالۆز و بههیزانی له مینای دانه کانی ههندی گیانله بهردا ههیه، جگه له مانهش له ههر دیاردیه کی بینراوی زینده وه راندا ده کهن به پشتیوانی رهخه کانیاں دژی تیورییه کهی داروین، داروینیش دهیوت: "بهراستی نهم رهخانه یان دژم زۆر بههیزن." (۲)

نهم رهخهیه دهلیت ههندی که نهدام له زینده وه راندا ههیه ناکرت بهوه پۆلین بکرت که بابیهتیکی پاشماوهی بۆماوهیه و له هه مان کاتدا بوترت هیچ سوودیکی نییه. نمونهی درژیی گویی و درژیی کلک، هیچ سوودیان نییه نه له ئیستادا و نه له رابردوودا! بۆیه دروست نییه بوترت که کاری (ههلبژاردنی

(۱) أصل الأنواع، (ص ۳۵۲).

(۲) أصل الأنواع، (ص ۲۶۵-۲۶۶).

سروشتى گونجاۋە) كە بوونەۋەر سىفەتەكانى بەپىي پىۋىستىيەكانى پەيدا دەكات، چونكە بەۋ پىيە يىت ئەۋ ئەندامانە لە بنەرەتدا ھىچ سووديان نەبوۋە، ئىتر بۇ پەيداۋون؟!

لېرەدا داروين ۋەلام دەداتەۋە:

(ۋانازانم پىۋىستم بەۋە يىت پروۋىپرۋى ئەۋ توئزەرەنە بوەستمەۋە كە سىنگيان دەپەرەپاندوۋە بۇ بانگەشەي ئەۋەي كە يىزەرەن بانگەشەي دەكەن لەبارەي بوۋنى ھەندىك ئەندام يان بەشىكى ئەندامى يىنياز لە زىندەۋەرەندە، كە گوايە پىكھاتەي ھەمەچەشەن پروۋىداۋە لە زۆرەك لە گيانلەبەرە بالا ناسراۋەكانى بەردەستمان گوايە باشتەين و وردەين زانىارىي يىت، لەكاتىكدا ھىشتا لەكاتى گەشەكەندە ھىچ كەسىك گومانى لەۋەدا نىيە كە لە بەھىزەين پىكھاتەكانى لەپرۋى ترسناكى و سوۋدەخىشەدا، لەكاتىكدا كە ئىمە پىشتەر نەگەشىتەين بە سوۋدەكانى ئەم ئەندامانە، لەۋانەشە لەم ماۋە نىكەي رابردوۋا گەشىتەين بە پروۋىكەندەۋەي گىرەگىيان).^(۱)

دواتر دەستى كەردوۋە بە لىكەدانەۋەي سوۋدەكانى درىژى كلك و گوى بە پىيى تازەترەين دەركەۋتەكان.

لېرەدا دەلەيت: "ئەزانىنمان بە زۆرەك لە سوۋدەكانى ئەندامانىكى جەستە ماناي ۋانىيە كە سوۋدىان نەيىت، چونكە لەم دوايىانەدا چەندەين سوۋدەمان بۇ دەركەۋتوۋە بۇ ھەندىك ئەندام كە پىشتەر ھىچمان لەبارەۋە نەدەزانى."

خۆي ئەم ۋەتەيەي راستە، بەلام ئاخۇ ھەر خۆي نەبوۋە ۋتى بوۋنى ئەندامانىكى بى كەلك لەئىستادا ئەۋە دەگەيەنەيت كە لە رابردوۋى دوردا سوۋدى ھەبوۋە لە باۋانى ئەۋ بوونەۋەرە، پاشانىش ھوكمى ئەۋەي بەسەرييدا دا

که نه‌ندامی پاشماوه‌ی بۆ‌ماوه‌یه، نمونه‌شی بۆ هینایه‌وه وه‌کوو نه‌و په‌رده‌ی
نیوان په‌نجه‌کانی مراوی له به‌رزاییه‌کاندا!

ئه‌ی چ ده‌بیت که پێی بو‌تریت: ئه‌م وه‌لامه‌ تازه‌یه‌ت بۆ په‌خنه‌کانی سه‌رت
ده‌بیته‌ وه‌لام بۆ خودی بانگه‌شه‌که‌ی سه‌ره‌تات که پیتوابوو پێسته‌ی نیوان
په‌نجه‌کانی مراوی بێ به‌هایه‌ له‌ ئێستادا، ده‌ی خۆ ده‌کریت سه‌به‌ی چه‌ندین
سوود بۆ ئه‌م په‌رده‌یه‌ لی‌کبد‌رێته‌وه، له‌سه‌ر نه‌و بنه‌مایه‌ی خۆت که ده‌لیت: "ئه‌م‌پ‌رۆ
هیچ له‌باره‌یه‌وه‌ نازانین"، ده‌ی بۆ بانگه‌شه‌ی بێ به‌هاییت بۆی ده‌کرد؟ به‌ل‌کوو
زیاتریش گوت که‌ گوایه‌ له‌ پێش‌وودا سوودی هه‌بووه‌ بۆ باوانی مراویه‌کان که
بۆ مه‌له‌وانی له‌نیو ناوه‌کاندا سوودیان لی‌ بینیه‌!

لێ‌رده‌ داروین که‌وتووته‌ دژ به‌کییه‌وه‌ له‌به‌کاره‌ینانی زاراوه‌ی (نه‌زانینی
سوود)ی نه‌ندامان، چونکه‌ نه‌زانینی سوود مانای ییسوودی شته‌کان نییه‌، له‌
کاتێکدا خۆی به‌رپه‌رچی په‌خنه‌کانی سه‌ری ده‌داته‌وه‌ به‌ هه‌مان بیانوی خۆی
و به‌ل‌گه‌ی نه‌وان که‌ بریتییه‌ له‌ ده‌رپ‌رینی (ئه‌و سوودانه‌ی که‌ ئه‌م‌پ‌رۆ نایزانین
له‌وانه‌یه‌ سه‌به‌ی بۆمان ده‌ریکه‌وێت)، ده‌ی ئه‌مه‌ش به‌رپه‌رچی بۆ‌چوونه‌که‌ی
ده‌داته‌وه‌ که‌ ده‌لیت: "نه‌ندامه‌ پاشماوه‌ بۆ‌ماوه‌یه‌کان"، یان ئه‌وه‌ی به‌سه‌ردا
ده‌مینیته‌وه‌ که‌ له‌باره‌ی په‌خنه‌کانی (زانا براون) گوتی: به‌راستی په‌خنه‌که‌ی
له‌دژم زۆر به‌هێزه‌. ئه‌مه‌ش به‌ل‌گه‌ به‌هێزه‌که‌ی تیۆره‌که‌ی بوو.

جا زانا «دۆ‌کینز»یش وه‌لامی داروین ده‌داته‌وه‌ و ده‌لیت: "ئه‌گه‌ر گه‌وره‌ترین
زانای زنده‌زانیش ده‌سته‌وسان بیت له‌باره‌ی راقه‌کانی دیارده‌یه‌کی زنده‌گانی
تییینی‌کراو، ئه‌مه‌ مانای ئه‌وه‌ نییه‌ که‌ هیچ راقه‌یه‌کی نییه‌، چونکه‌ له‌وێدا
نه‌ینی گه‌لیکی زۆر ماون به‌درێژی سه‌ده‌کانی رابردوو، پاشان مل‌که‌ج بوو بۆ
یه‌کیک له‌ راقه‌کان." (۱)

سه‌رباری سه‌رقالی زۆرئیک له زانایانی تاقیکاری به زانسته‌وه، له‌وانه‌یه
فەلسەفە کوّتا بابەت ییّت که بیانپەرژیتە سه‌ری بۆ ده‌ستکه‌وتنی هه‌ندی
سوود، جا هه‌ر له‌م چه‌شنه‌ بۆچوونه‌وه زانا «پریچارد» فرایدمانی گه‌یشتوو به
خه‌لاتی نۆبلی فیزیایی سالی ۱۹۶۶ی زاینی ده‌لیت:

"به‌درژایی ته‌مه‌نم نه‌زمونی. زانستم کردوو و ده‌زانمیش زانست چیه،
به‌لام بچ توانام له‌وه‌لامدانه‌وه‌ی پرسیری (زانست چیه؟)^(۱) تا لی‌رده‌ایه که
فەیلەسوفەکان ده‌سته‌وسانن له‌باره‌ی پروونکردنه‌وه‌ی پرۆگرامی زانستیدا،
پروونکردنه‌وه‌ی مانا و پێه‌نده‌کانی، جا له‌نیۆ ناسراوترینیاندا زانا «کارل»
بو‌ژره که (پێوه‌رنکی په‌های دانا بۆ جیاکردنه‌وه‌ی نه‌وه‌ی زانستییه و نه‌وه‌ی
نازانستییه."^(۲) نه‌و که‌سه‌یه که‌ده‌لیت: "هه‌ر تیۆرییه‌ک ده‌کرێت فراوان و
گشتگیریه‌که‌ی هه‌ر له‌ فراوانبو‌ندا ده‌ییت، به‌پێی به‌رزبو‌ونه‌وه‌ی ناستی
سنووردارکردنی ناستی شیان و ناستی به‌که‌لکیشی زیاد ده‌کات."^(۳)

هه‌روه‌ها (کارل) بۆ‌ر نمونه‌یه‌کی تر ده‌خاته‌پروو: دوای چه‌ندین جار
پیداچوونه‌وه له‌ چه‌ندین باری جیاوازا له‌سه‌ر قه‌له‌په‌ش، ده‌ره‌نجام له‌سه‌ر نه‌و
په‌نگه‌ په‌شه‌ی که قه‌له‌په‌ش هه‌یه‌تی بو‌تریت: "هه‌موو قه‌له‌کان په‌شن"، «بۆ‌بر»
ئه‌م ده‌ره‌نجامه به‌په‌رچ ده‌داته‌وه و ده‌لیت: قه‌له‌سپیش بوونی هه‌یه، که‌وايه
یاسای (هه‌موو قه‌لیک په‌شه) یاسایه‌کی هه‌له‌یه)^(۴) جا نه‌و گشتانده‌ی
باسکراوه له‌و بنه‌مایه‌دا ده‌بی پشته‌راست بکریته‌وه، چونکه دانانی هه‌موو

(۱) فلسفات عصرنا، تیاراتها، مذاهبها، أعلامها، قضایاها، جان فرانسوا دوورتی، ترجمه: إبراهيم صحراوي، الدار العربیة للعلوم ناشرون، بیروت-لبنان، الطبعة الأولى: ۲۰۰۶م، (ص ۲۹۳).

(۲) فلسفات عصرنا، (ص ۳۱۰).

(۳) منطق البحث العلمي، کارل بو‌بر، ترجمه و تقدیم: د.محمد البغدادي، المنظمة العربیة للترجمة، بدعم من مؤسسة الفكر العربي، توزيع مركز دراسات الوحدة العربیة، بیروت، الطبعة الأولى: شباط (فبرایر) ۲۰۰۶م، (ص ۱۷۰).

(۴) فلسفات عصرنا، (ص ۳۱۳).

قه‌له‌کانی جیهان، هەرچی قه‌لی شوئنه جیاوازه‌کانه به قه‌له‌پرش نه‌سته‌مه، لیره‌شه‌وه پوون ده‌بیت‌هه که پشتر استکرنه‌وه‌ی نهم یاسا به‌چوو که نه‌سته‌وه و ده‌کرتت بوترتت نهم گشتاندنه هه‌له‌یه، نه‌ی چی له‌باره‌ی یاسایه‌که‌وه بلین که به‌سه‌ر هەرچی جوړه‌کانه بگشتینرتت! نیگای نه‌وه بکه وته‌یه ک بو هه‌موو مه‌وجود و بوونه‌کان بگشتینرتت، فهرموو پیکه‌وه بخوینینه‌وه که دۆکینز به‌و ره‌هاییه ده‌دویت و ده‌لیت:

"بو‌چوونی داروینی راسته، به‌لکوو به‌سه‌ر هه‌موو گه‌ردووندا راسته بو هەرچی شوین و جینگه‌یه‌ک که نه‌گه‌ری ژیا‌نی هه‌بیت." (۱)

ده‌ی نهم گشتاندنه به‌راورد بکه له‌گه‌ل یاسا هه‌له گشتینراوه‌که‌ی (هه‌موو قه‌لیک قه‌له‌پره‌شه‌)دا، نه‌میش ده‌لی ته‌نیا تیورییه‌که‌ی داروین بو هه‌موو گه‌ردوون و هه‌موو هه‌ساره‌کانی جگه له‌زه‌ویش به‌س ژیا‌نی تیدا‌بیت ده‌بیت! به‌و پیچ لیدانه‌ی که ده‌لی به‌مه‌رجیک هه‌ساره‌که ژیا‌نی تیدا‌بیت، له‌وئوه ته‌نیا له‌سه‌ر باوه‌ره‌کان قسان ده‌کات نه‌ک له‌سه‌ر بنه‌ما زانستییه‌کان، له‌به‌ر نه‌مه‌شه که دۆکنز پیدا‌گیره له‌سه‌ر نه‌وه‌ی له‌سه‌ر قسه‌کانی خوی بلیت: "نامانجی ته‌نیا به‌خشینی زانیارییه، به‌لام له‌هه‌مان کاتدا نامانجی رازی کردنی به‌رانبه‌ریشه." (۲)

جا کارل بویر زو‌ری رافه‌کاری بو زو‌رتک له‌ تیوره‌کان به‌ خالی هیز نازانیت به‌لکوو ده‌لیت: پنده‌چیت هه‌لگرتنی نهم هه‌موو لیکدانه‌ویه له‌به‌ر لاوازی بیت نه‌وه‌ک هیز، چونکه وا دیته پیش چاوان که ببنه پالنه‌ری هه‌له‌ی ره‌ها، هه‌ر گرفتیک‌ی له‌پر که تووشی تیورییه‌که ده‌بیت له‌ویه راستییه‌کی

(۱) الداروینیة الجديدة، (ص ۱۴).

(۲) الداروینیة الجديدة، (ص ۱۴).

بەر جەستە يېت لى تىۋرىيە كە،^(۱) لەمەشەۋە دەست دە كرېت بە تەئىلى ناۋەكى تىۋرە كە بەلاى ئەنجامە كەدا، جا ئەگەر شىنەۋارىك ھەلگۈلن و ھەلگەنن و گىيانلەبەرىكى چوار پىنى بەبەردىۋو بدۆزنەۋە دەكەۋنە وىزەى راقە و تەئىلى ناۋەپۇكى تىۋرە كە بۆى، بە پىچەۋانەشەۋە راستە، جارېك بەۋەى بوتىرت: (ئەۋ بەبەردىۋو پىشىنە، جارېكىش بلىن بەلگۈۋو جۆرىكە كە لە گىيانلەبەرەكان كەۋتۆتەۋە و تياچوۋە، خۇ ئەگەر بگەرىنەۋە بۇ ھەلگۈلن و ھەلگەندەكانى پىشۋو ھەمان قسە دەكەنەۋە، دەى ئەمەش تواناى پىشتراستكرەنەۋەى تىۋرى لاۋاز دەكات، بەمەش دەبىتە خالىكى لاۋاز بۆى.

ئەۋەتا نىچە پىشتر لەسەر تىۋرى داروین وتى: "بانگەشەكان بۇ تىۋرىيە كە زىاترە لە ھىنانى بەلگەكان بۆى."^(۲)

لەراستىدا. تىۋرىيەكەى داروین لەۋاقىعدا رەنگدانەۋەى زۆرىك لە فەلسەفەكانى سەرمایەدارى بوو لە سەدەى نۆزدەيەمدا، ئەۋەتا دۆكئز دەلېت:

"بلىمەتى داروین لەۋەدا بوو كە بۆچۈنە جىاۋازەكانى -ئابورى- پىكەۋە گرى دەدا، تۆماس مالتوس ئەۋكاتە وتارىكى زۆر بەھىز و بەپىزى نوۋسى لەسەر ترسناكى زۆرىۋونى دانىشتۋانى بەرىتانيا لەۋكاتەدا، چۆنىش ئەم زۆرىۋونە دەۋەستىت بەھۋى نەخۋشى و نەۋونى خۇراكى پىۋىستەۋە، داروین لىرەۋە ئەۋ بىرگانەى لە ھۆشيارىيدانەكانى مالتوسەۋە ھەلگۈزى و تىۋرى مەللىنىكانى مەۋۋى لەسەر خۇراک داپشتەۋە، ئەۋەشى بە چەشنىك جى بەجىكارى پوۋن كەدەۋە لەسەر سەۋىشت."^(۳) ئەمەش بەۋ شىۋەى كە داروین دەرىپرى و گوتى:

(۱) الداروینىة الجديدة، (ص ۳۱۳).

(۲) أفول الأضنام، فريدريك نيچه، ترجمة: حسان بورقية، محمد التاجي، أفريقيا الشرق، الطبعة الأولى: ۱۹۹۶م، (ص ۹۰).

(۳) يوتوب: عبقرية داروین، رىچارد دۆكىنز، (الحلقة: ۱، دقيقة: ۲۶).

"پىشكەوتن و خۆشگوزەرانى تايىبەت بە مەۋقايەتى يەككە لە گەرتە زۆر پىچراۋەكان: چونكە ئەو دەسەپىنىت كە ھەموو ئەوانەى كە ناتوانن مەندالەكانيان لەھەژارى دوورىخەنەو، دەپىت راپىچبەكرىن و گۆشەگىر بەكرىن لە نەزىكبوونەو، ئەوانى تر، چونكە ھەژارى تەنبا نەگىسىيەك نىيە و بەرپىتەو، بەلكو ھەمىشە وىستى زىادبوونى ھەيە." (۱)

لەروە جەلەو بۆ ماركس ئازاد دەپىت كە بەتوندى كۆمەلگەى بەرىتانى رەخەباران بەكات و بلىت:

"ئەم داروينەى - كە بەم تازەپىيانە لەبارەيم خۆندووئەو - دەمخەلاپىنى بەو، دەپىت: گوايە تيۆرى (مالتوسى) جى بەجى دەكات لەسەر پروەك و گىيانلەبەرانىش، وەكو بلىت بابەتەكە سەرلەبەر لاي بەرپىز مالتوس لەسەر پروەك و گىيانلەبەران جى بەجى نەپىت بەلكو لەسەر كائىنە مەۋقايەكان جى بەجى بىپىت، لە راستىدا جى تىرامانە ناخۇ چۆن داروين زانىارى لەنىوان گانلەبەران و پروەكدا دەكات بەسەر كۆمەلگەى ئىنگىلىزىيەو بەچەشنىك ھەموو ئەمانەى بەسەردا كۆبىيىتەو: پۇلىنى كىدار، كىشمە كىش و كۆمەلەبون، كەردنەو، بازارى تازە، داھىنانەكان، مەملەتەى لە پىناو بووندا، ئەمە لە راستىدا جەنگى گشت لەگەل گشتدا دىپىتە كايەو وەكو ھۆبس جارى بۆ دەدا." (۲)

«ئىنگەل»ىش شونى ماركس كەوت و دەپىت:

"بەدلىيايەو ھەموو تيۆرىيەكەى داروين لەبارەى مەملەتەى لەپىناو مانەو، بەرىتيە لە گىرانەو، تيۆرىيەكەى «ھۆبس» كە جەنگى گشت دژ بە گشت بوو، تيۆرى بۆرجوازى لەسەر كى لەبەركى؟ ھەروەھا تيۆرى «مالتوس» لەسەر

(۱) نشأة الإنسان، (۲۳۸/۳).

(۲) مراسلات ماركس-إنجليزي، ترجمة: فؤاد أيوب، دار دمشق للنشر و التوزيع، الطبقة الأولى، ۱۹۸۳م، (ص ۱۴۶).

مروڧ لە كۆمەلگەۋە بو سۈشت.^(۱)

تيۇرى بورژوازى ھىندەى گىنگى بە پىژەى قازانچ دەدات ئەۋەندە گىنگى بە لايەنى باۋەرەكان نادات، لىرەشەۋە تيۇرى براغمابى يە كىكە لە فەلسفەكانى كە دەلىت:

"ھەموو بىرىك راست دەيت، بەو مانايەى كە لە پروى عەقلىيەۋە پشتراست بگىرتەۋە لەبەر ئەۋەش باۋەرپوون پى بە سوود و قازانچ بو ژيانمان دەگەپىتەۋە."^(۲)

ھەر ئەمانەى سەرۋەن كە لە موحەممەد شەھرووردا پەنگيان داۋەتەۋە، كەۋاى لى كىردوۋە بانگەشە بو «لىبىرالىيەتى ئىسلامى» بكات.^(۳) (كە بوار دەدات بە فرە حزىبى وئازادىي رادەپرېن)،^(۴) دواترىش دەلىت: "ۋادەبىنىن كە دەۋلەتى ئىسلامى خودى دەۋلەتتىكى عەلمانىيە بوخۇى."^(۵) كە ئەۋە بەدۋاى خۇيدا دەھىنىت دەۋلەت زۆر دەستۈردان لە بوارى ئابوورىدا نەكات، ئەمەش بەردەۋامى و خولانەۋە بە سەرمايە دەبەخشىت، كە برىتىيە لە خولانەۋە لە خولگەى فەلسەفەكانى بوژروازىيدا.

جا ئەگەر ئەۋەى كە تيۇرى دارۋىنى لە ئابوورى مروڧايەتتەۋە دەيگىزىتەۋە بوارى گيانلەبەران و پروۋە كەكان بگىرتەۋە، ئەۋا سەرەتا دەيت مروڧ بگىرتەۋە، لىرەشەۋە خۇ ئەگەر پەرتوۋكى (أصل الأنواع = بنچىنەى جوړەكان) لە يەك بەرگدا چاپكرايىت، ئەۋا پەرتوۋكى (نشأة الإنسان = سەرەتاي مروڧ) لە سى

(۱) دىلكتىك الطبيعة، فريدريك نىچە، (ص ۳۵۹).

(۲) الراجماتية، وليم جيمس، ترجمة: محمد علي العريان، تقديم: زكي نجيب محمود، المركز القومي للترجمة، القاهرة-مصر، ۲۰۰۸م، (ص ۹۹).

(۳) الدولة والمجتمع، (ص ۱۹۸).

(۴) الدولة والمجتمع، (ص ۱۹۷).

(۵) الدولة و المجتمع، (ص ۱۹۷).

بەرگدا چاپكراۋە، دەى لەو ميانەدا ئەگەرى بوۋنى مەرۋفى پېشكەوتوۋ ھەيە، لەۋەشە ھېشتا مەرۋفى ناھۇشيار و ھەمەج ھەبىت، لەم سنوورەشدا بىرى «نازى» سەرپەلدا، خۇ لەخۇرا ناوترىت گوايە «نازىيەت» دارۋىنى جوۋلاندىت بۇ ئەم بىرانە، بەلكوۋ خودى دارۋىن دەلىت:

"گرنىگى بە سەردەمەكانى سەرەتا دەدەين، بەلام تاكە ھۆكار بۇ گەشتىن بە باشتىن بېرىار لەم بارەيەۋە ئەۋەيە كە لە پەفتارى كۆمەلگە نىۋچە شارستانىيەتەكان و كۆمەلگە ناھۇشيار و ھەمەجەكانى ئىستا بىكۆلىنەۋە."^(۱)

جا ھەر لەم باسرخواسەدا ھىتەر دەلىت:

"جا لەبارەى زاراۋى پەگەزبەرسىتى ولاتمانەۋە بەۋ پىيەى حىزمان دىارى كىروۋە بەپىي بەھاكانى پەگەزە سەرەتايىيەكان دەپپورىت، ھەرۋەھا دەۋلەتمان پەيامىكى پرونى ۋەكوۋ بنەماى خۇى ئاشكرا دەكات كە برىتىيە لە پارىژگارى لە پىنگەى پەگەزى مەرۋفى، بىرى پەگەزبەرسىتمان ھىچ باۋەرى بە يەكسانى پەگەزەكان نىيە، كە ئەمەش سەر بۇئەۋە دەكىشىت كە پىشتىۋانى مانەۋى باشتىن و بەھىزىن پەگەزەكانى مەرۋف بىكاتەۋە، لاۋازەكان مەلەكچى بەھىزەكان بن، لەگەل ئەمانەشدا لەسەر بنەماى ئەستۆكراتى بۇ سىروشت دەپۋانىت."^(۲)

ئەمە قۇستەنەۋى تىۋرىيەكە نىيە، بەلكوۋ پراكتىزەكردنى تىۋرىيەكەيە، ئەۋەى دەمىنىتەۋە وىنەى بەرجەستەيەتى ماۋە بە ماۋە لە لىدوانە دارۋىنىيەكاندا دەرىكەۋىت، دۆكىنىز دەلىت: "پىمۋايت ئىمە لە ھەلگەنراۋەكاندا پىشېركىي بەھىزىۋون دەبىنىن، يان پرونتىر بلىن زنجىرەيەك لە پىشېركىي بەھىزىۋونى سەرەتايى دەبىنىن لە گۆشت خۆرەكان و پروۋەك خۆرەكاندا، ئەمەش بەتەۋاۋەتى

(۱) نشأة الإنسان، (۱۴۹/۳).

(۲) كفاحي، أدولف هيتلر، ترجمة: لويس الحاج، بيان، الطبعة الثانية: ۱۹۹۵م (ص ۲۱۲).

ھاۋتا و ھاۋسەنگىيەكى سەرسۈرھىنەرمان پىشان دەدات لە بەھىزبۈۋنى مەرۋفى. ^(۱)

پاش ئەمەش ھەندىك دەبىنىت كە گېرى بەرداۋەتە تيۋرىيە كە و باسى يەكسانى مەرۋفايەتەش دەكات، دەي خۇ يەكەم كەس كە نكۆلى يەكسانى مەرۋفى كرديت تيۋرەكەي دارۈنە كە لە كۈن و كەلەبەرەكانىدا ديۋەزمەي نازىيەتى ھەشارداۋە، دەلەت: "تيۋرى دارۈن لە ساتەۋەخىكدا دەرگەۋت كە ۋلاتە زلەيەزەكان سەرقالى دامەزراندنى ئىمپراتۋرىيە داگىركارىەكانيان بوۋن، جا ئەم پىاۋە سېي پىستە ئەم تيۋرىيەي كر دوۋە بە بىيانۋى ھەرچى كارى رەگەزبەرسى خۇي ھەيە لە دژى خەلكانى جگە لە رەگەزى خۇي. ^(۲)

ئەگەرچى شەحرور خۇي دوۋر دەخاتەۋە لە ھەر جۆرە جياكارىيەك لەسەر بنەماي ئايىنى، بەلام پىۋىستە لەسەرى كە ھەمىشە لەبىرى يىت كە: (دابەشكارى لەسەر بنەماي ئايىنى زۆر مەرۋفايەتيانە ترە، چونكە ھەمىشە دەتۋانرەت ئەو بۆشايىيە نەھىلرەت كە ئايىنەكان لەيەكتر جىادەكاتەۋە، بەلام ئەو بۆشايىيە بایۋلۋژىيەي كە رەگەزەكان لەيەكتر جىادەكاتەۋە، ھەرگىز ناتۋانرەت بنەپر بكرەت. ^(۳)

جا پىش ئەۋەي بېچىنە سەر بابەتەكى تر، دەۋترەت: ئاخۇ تا چ ئاستەك دىدگاي شەحرور بۇ تيۋرى دارۈن پاست بوۋە؟ چونكە ھەر شەحرور بوۋ دەپۈت تيۋرى دارۈن زۆر باشتەرە لە بەلگەي ئايەتە يەكەمىنەكانى قورئانى پىرۋز.

(۱) الدارۈنە الجدىدە، (ص ۲۵۹).

(۲) خرافات عن الأجناس، جوان كوماناس، ترجمة: محمد رياض، مؤسسة هنداوي للتعليم والثقافة، القاهرة، (ص ۱۲).

(۳) خرافات عن الأجناس، (ص ۱۰).

ئەمەش لە وتەكانى شەحروردا دەردەكەمىت كە دەلەيت: "جا داروين باوەرى واپو كە باپىرى مەرۆف برىتيە لە مەيمون. "(۱) (گرنگرتىن جياكراۋى تيۆرى داروين ئەۋەيە، مەيمون و پەرەسەندىيەتى بۆ مەرۆفە. "(۲)

سەير ئەۋەيە كە شەحرور كەمىك خۆى ماندوو نەكردوو تا بگەرپتەۋە بۆ پەرپتوۋكەكانى داروين تا بزائىت چى وتوو و چى داۋەتە پال داروين، بەلكو بۆ ئەم ھەموو قسانەى كردوۋىيەتى گەرپاۋەتەۋە بۆ بەرنامەيەكى تەلەفزيۇنى (۳) كە لە كەنالى الجزيرە پەخش كراۋە، (۴) ۋەكو دەلەيت لە پىنگەى الجزيرەدا ھاتوو كە دەلەيت: "يەكىنك لە ۋەھلە چەمكىيانەى لەسەر زارى زۆرىنەى كۆمەلگە دووبارە دەيىتەۋە و دەيىسترتەۋە ئەۋەيە كە دەلەين گوايە داروين وتىيتى: بنچىنەى مەرۆف برىتيە لە مەيمون، يان مەرۆف راستەوخۇ ئەۋەى مەيمونە. "(۵)

دە ئەۋەتا داروين ئەمەى بە پرونى لە پەرپتوۋكى (نشأة الإنسان = سەرەتاي مەرۆف) دەلەيت: "جۆرە تايبەتەكە بە خۆمان، نزيكتىن شت لىۋەى دوو جۆر مەيمونە چەشنى مەرۆفى ئەفرىقىيە، كە برىتىن لە شامپانزى و غورىلاو گيانلەبەرى مەرۆفى لەگەل مەيموندا لە باپىرىكى دوورەۋە ھاۋەشەن. "(۶)

ئەۋەتا داروين بە پرونى دان بەۋەدا دەنەيت كە باوەرى وايە مەرۆف و مەيمون لە باپىرەيەكى دووردا ھاۋەشەن، نەك مەرۆف ئەۋەى خۇدى مەيمون يىت. بەھەر حال ئەمانە ھەموۋى ئەۋەمان بۆ پرون دەكاتەۋە كە شەحرور ھىچ

(۱) القصص القراني، (۲۵۳/۱).

(۲) القصص القراني، (۲۴۳/۱).

(۳) القصص القراني، (۲۴۳/۱).

(۴) القصص القراني، (۲۴۵/۱).

(۵) من على موقع: الجزيرة نت، بعنوان: (۵ خرافات صدقها الناس عن (داروين) وأثارت جدلا).

(۶) نشأة الإنسان، (۵۱/۱).

ئاگادارى و زانىارى نەبوۋە لەسەر ۋاڧەى ئاياتەكانى قورئان، لەولاشەۋە زۆر
ئاگادارى بۆچوۋنەكانى داروين نەبوۋە، جا بەپراستى نە لەم تىڭگەشت و نە
لەۋى تر. جا پىدەچىت كاك شەخروور بەم قسە بىچ سەروپەرانە بىيەۋىت پىمان
بلىت: "ئەمانە خوتىندەۋەى تازەن لەوبوارەدا!"

جارنامەى جىھانى - بەھاكانى خۇرئاوايى:

پاش ئەۋەى شەحرور تەۋاۋ بوو لە بانگەشەكانى ئىسلامەتى كە بە دژايەتى زاناكان دەستى پى كەرد، و ھەلىكوتايە سەر بىر و باۋەرەكانيان بۆئەۋەى بە ئارەزۋى خۆى يارى بە را و بۆچۈنەكانى بىكات كە ھىچ بازە و سنوورىك كۆيان ناكاتەۋە، بەلگۈۋ بە چەۋاشەكارى لىزە و لەۋى ھىچ نەما نەيكات جگە لەۋەى ئىسلام بەگشتى لە ھەموو ماناكانى دابرىت، لەدۋاى ئەمە ھىچ شتىك نامىننەۋە جگە لە چەند دەستەۋارەك كە بىن بە ناۋىشان بۆ چەند دىرپىكى رىزىكراۋى دابراۋ لە دروشمە بالاكانى ئىسلام، ئەۋەتا دەلىت: "ئىسلام خۇدى فىترەتە و فىترەتىش ئىسلامە".^(۱) ئەمەش دروست و بى كىشەيە، چونكە ئىسلام بە بىروباۋەر و ئەحكامەكانى بىت فىترەتى خەلكى بۆ لای خۇى رادەكىشەت، دەبىنىت لەگەلدا كۆكن و بانگەشەيشى بۆ دەكات بەگشتى، بەلام ناخۆ مەبەست و ماناى ئىسلام لای شەحرور چىيە؟ ئايا مەبەستى ئەۋەيە كە فىترەتى دروست نامازەى پىداۋە؟! يان ئەۋ ئىسلامەى كە ھەرچى ئايىنى جۇراۋجۆرە لەخۆ بگرت؟! ۋەكوو پىشتەر خىستمانە پروو لە بۆچۈنەكانى شەحرور؟ ئەۋەتا دەلىت:

"جەنگ و جىھاد دژى فىترەتە، زەكاتدان دژى فىترەتە، بەرپۇزۋوبون دژى فىترەتە، بەكورتى ھەموو دروشمەكانى ئىسلام دژى فىترەتن."^(۲)

ھەموو دروشمەكانى ئىسلامى دەرھىنا، جا چى مايەۋە؟

(۱) الإسلام و الإيمان، (ص ۵۳).

(۲) الإسلام و الإيمان، (ص ۳۷).

"پايەكانى باۋەر كە بە ئەرەك و دروشمى ئايىن دانراۋە لە فېترەت نىيە." (۱)
جا چى ماىەۋە لە فېترەت كە دەلىت: "بىرتىيە لە ئىسلام پاش ئەۋەى ناۋەرپۇكى
ئىسلامى ھەموو سىرىيەۋە؟"

ۋەلامى ئەمە دەداتەۋە و دەلىت: "فېترەتى مەرۇف، ورنای لایەنە فېكرىيە كە
لە مەرۇفدا دەكات، واتە ورنای كۆمەلىك دەكات كە تىيدا ياساكانى سىروشت
بە گوزارشتە رۇژئاۋايىيە كەى." (۲)

جا شەحرور تېروانىن و تىگەيشتنى رۇژئاۋايى دەۋىت، ھەۋلى داۋە كە
بىروباۋەرى خۆى ۋەھا دابىرئىتەۋە تا لە گەل ئەم ئەنجامەدا يەك بگىرتەۋە،
پاش ئەۋەى وتى: "لە مەرۇفدا شتىك ھەيە بەشىكە لەزاتى (اللە)، ھەروەھا (اللە)
بەھۆى دروستكردنى مەرۇفەۋە خۆى سەلماندوۋە." دەگات بە ئەنجامىك كە
دەلىت: "ھەر سووكايەتییەك بە مەرۇف سووكايەتییەكى راستەوخۆيە بۆ
خوا، بە بەخشىنى ئازادىيى خودا رېژى لە مەرۇف ناۋە و گەۋرەيى داۋە بەسەر
زۆرىنەى دروستكراۋەكانىدا." (۳)

بەمەش مەرۇف دەكات بە ئامانجى بالا لە خودى خۆيدا، پىشتىرش «كانت»
فەلسەفەگەر مەرۇفى كردوۋە بە ئامانجى بالا بەپىچەۋانەى شتەكانى ترەۋە
كە بە ھۆكارى دانابون^(۴)، ئەمەش سەر دەكىشىت بەرەۋ باۋەرپى جەبرى
(قەدەرى ناچارى)ەكان، بە تەسك كردنەۋەى بابەتەكانى لىپپىچىنەۋە
رەۋشتىيەكان، بەلام مەرۇف تەنيا بىرتى نىيە لە چەند رەفتارىك كە ھىچ
دەسەلاتىكى بەسەر خۆيدا نەيىت، بەلكو بىروباۋەر و گوftar و كردارىشى

(۱) الإسلام والإيمان، (ص ۸۰).

(۲) الدين والحاكمة، (ص ۲۵۵).

(۳) القصص القراني، (۲۹۲/۱).

(۴) تأسيس ميتافيزيقيا الأخلاق، أمانويل كانت، ترجمة: عبدالغفار مكاوي، منشورات الجمل،
كولونيا-ألمانيا، الطبعة الاولى: ۲۰۲۲م، (ص ۱۰۷).

همیه، که لیپچینه‌وهی له‌سه‌ر ده‌کریت، شه‌هروور جارێک به‌لگه ده‌هینیت‌ه‌وه به کاروکرده‌وه ناشیرنه‌کانی تاغوته‌کان بۆئه‌وهی بیسه‌لمینیت که قه‌ده‌ر بوونی نییه و خودا زانا نییه به وردودرشتی شته‌کان، نه‌وهی له‌بیری خۆی بردووه‌ته‌وه که هه‌ردووکیان مروّفن (چاکه‌کار و خراپه‌کار) و کرده‌وه‌کانیان به‌رز و نزمیان ده‌کاته‌وه، ئالیه‌وه ریچکه‌یه‌ک هه‌یه بۆ لیپچینه‌وه و لیپرسینه‌وهی خواپی روون ده‌بیت‌ه‌وه بۆمان.

پاشان ده‌وتریت: ئایا که په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رموویت: ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ﴾^(۱) ده‌بیت‌ه‌ بی‌ریزی به‌رانبه‌ر خودا؟! له‌به‌رئه‌وهی قسه‌یه‌ک کراوه به‌رانبه‌ر مروّفیک؟ یاخود بی‌ریزییه به مروّفیکی لاساری تاغوتی سته‌مکاری تاکه‌رو که سنووه‌کانی خودای به‌زاندووه، ئا لیه‌وه ده‌بینین هه‌یچ ریگه‌یه‌ک نه‌ماوه تا ریژ له‌م که‌سه بگیری‌ت.

له‌به‌رچا‌و‌گرتنی لایه‌نی مروّفایه‌تی به‌ته‌نیا و حساب نه‌کردن بۆ کردار و گو‌فتار و بیروباوه‌ره‌کانی دژه‌وانه‌یه له‌گه‌ڵ قورئانی پی‌روژ، نه‌وه‌تا په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رموویت: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ۝ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَفِيلِينَ ۝ إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾^(۲)

واتا: «به‌دلنیا‌یی‌ه‌وه مروّفمان له‌سه‌ر جواتترین و گونجاوترین قامه‌ت به‌دی‌هیناوه، پاشان مروّف خۆی له‌به‌ر خراپه‌کاریه‌کانی چاره‌نووسی خۆ بۆ درۆزه‌خه ده‌بات و نێمه‌ش ده‌یخه‌ینه درۆزه‌خه‌وه، مه‌گه‌ر نه‌وانه‌ی که باوه‌ر‌دارن و کردار و گو‌فتاری چاکه نه‌نجام ده‌دن نا نه‌وانه پادا‌شتی نه‌بر‌اوه‌یان پی‌ ده‌به‌خشین.» له‌ نایه‌تی ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾

له‌ نایه‌تی دواتردا ﴿ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَفِيلِينَ﴾ واتا: «پاش نه‌و جوانی

(۱) سورة المسد، (الآية: ۱).

(۲) سورة التین، (الآیات: ۴-۶).

وگه‌شاویه‌ی که پیمان به‌خشی، سهره‌نجامی بۆ ناو ناگره نه‌گه‌ر گوڤ‌پراهی
 فەرمانه‌کانی خودا و شوڤنکه‌وته‌ی پیغه‌مبه‌ران نه‌بیٔ.»^(۱) جا بۆیه لیڤه‌دا له
 نایه‌تی دواتردا ﴿إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾
 «ئه‌وانه‌ی که باوه‌ریان هیناوه و کاری چاکه ده‌کهن.»^(۲)، هه‌روه‌ها باسی پرژیلنانی
 خۆی کردووه له مروڤ هه‌روه‌ها پوونی کردووه‌ته‌وه که کرده‌وه‌کان مروڤ
 به‌رز ده‌که‌نه‌وه یاخود دای ده‌به‌زنین بۆ خواری خواره‌وه؛ هه‌ریۆیه‌ش له‌نایه‌تی
 تردا له‌ده‌رباره‌ی ئه‌وانه‌ی که نکۆلی له‌راستییه‌کان ده‌کهن و له‌به‌رانه‌بریشیدا
 لووتیان به‌رز بوو، ده‌فه‌رموویٔ: ﴿أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ
 إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا﴾^(۳)

واتا: «واده‌زانیت زۆرینه‌یان ده‌بیستن و تی ده‌گهن؟! نا به‌لکووه‌وه‌کوو ناژه‌لانی
 به‌لکوو ناحالی تیش ملی ریگه ده‌گرن.»

ئه‌وه‌تا په‌روه‌ردگار به‌وه‌ فەرمايشتانه سووکایه‌تی پێ کردوون، ده‌ی خۆ
 بروادارانیش ئه‌م نایه‌تانه پوژتائیه‌وه ده‌خوڤنه‌وه، ناخۆ شه‌هروور ئه‌مه‌ش به
 سووکایه‌تی کردن به‌ باوه‌رداران به‌خودا داده‌نیٔ؟!

به‌لام له‌پراستیدا جه‌نابی شه‌هروور ده‌یه‌ؤ به‌بنه‌مای لاهوتی داهینراوی
 خۆی بگات به‌ «لیبرال دیموکرات»^(۴)، له‌ملاشه‌وه سه‌ری سووڤ ده‌مینیت که
 زانایانی موسلمان (پیکهاتنه‌وه له‌گه‌ڵ بنه‌ماکانی شه‌ریعه‌تی ئیسلام) بکه‌ن به
 مه‌رجی پازی بوون بۆ وه‌رگرنتی ئه‌و به‌ندانه‌ی که له‌یاساکانی چارنامه‌ی
 مافی مروڤی جیهانییه‌وه پراگه‌یه‌نران!

(۱) تفسیر القرآن العظیم، ابن کثیر، حقه: سامی بن محمد السلامة، دار طيبة للنشر والتوزيع،
 الرياض-مملكة العربية السعودية، الطبعة الثانية: ۱۴۲۰هـ - ۱۹۹۹م، (۴۳۵/۸).

(۲) تفسیر القرآن العظیم، ابن کثیر، (۴۳۵/۸).

(۳) سورة الفرقان، (الآية: ۴۴).

(۴) الدين والسلطة، (ص ۴۱۵).

نه‌وه‌تا ده‌لٔت: "ولآ ته‌یه‌ کگرتوه‌ کان جارپ‌نامه‌یه‌ کیان‌ را گه‌یاندوه‌ه‌ بۆ پارستنی مافی مروؤف له‌ ۱۰/دیسه‌مبه‌ر ۱۹۴۸زایینی، سه‌یر له‌وه‌دایه‌ که‌ کۆنگره‌کانی تایبته‌ به‌ فیه‌قی ئیسلامی مه‌رجیان‌ داناوه‌ بۆ وه‌رگرتنی جارپ‌نامه‌ی مافی مروؤف بۆنه‌وه‌ی ملکه‌چی بکه‌ن بۆ یاسا و بنه‌ما شه‌رعییه‌ کان که‌ چه‌ندین سه‌ده‌ی پٔشو له‌لایه‌ن شه‌رعناسه‌ کانه‌وه‌ دانراوه‌." (۱)

هه‌ر خاوه‌ن عه‌قلێک به‌راورد له‌نیوان ماده‌ی ۱۶ له‌ جاپ‌ری جیهانی بۆ مافه‌کانی مروؤف بکات، به‌ نمونه‌ که‌ ده‌لٔت: "پیاو و ئافره‌ت هه‌رکات گه‌یشتن به‌ پٔنگه‌شتن (بالغبوون) بۆیان هه‌یه‌ هاوسه‌رگیری بکه‌ن خێزان پیکه‌وه‌ بنٔن، به‌بٔن هه‌یج مه‌رج و پٔنگریه‌کی وه‌کوو جیاوازی نه‌ژاد، و په‌گه‌زنانه‌ و نایین." (۲) له‌ گه‌ل قسه‌ی په‌روه‌ر دگار ده‌فه‌رموویت: ﴿وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرَكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ ۚ وَلَأَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ ۚ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ ۚ أُولَٰئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ ۚ وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ ۚ وَبَيِّنَ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾ (۳) بر گه‌ی مه‌به‌ست له‌م ئایه‌ته‌په‌رۆزه‌دا (هاوسه‌رگیری مه‌که‌ن له‌ گه‌ل ئافره‌تانی موشریک مه‌گه‌ر باوه‌رپه‌یئن نه‌وجا هاوسه‌رگیریان له‌ گه‌لدا بکه‌ن) ده‌زانٔت که‌ بابه‌ته‌که‌ پ‌که‌به‌رایه‌تی نییه‌ له‌ گه‌ل زانایانی دٔرین، به‌لکوو شه‌ری شه‌هروور له‌ گه‌ل خودی قورئاندایه‌، به‌لکوو زۆر به‌ناسانی ده‌توانی په‌ی به‌ پ‌رٔه‌وی شه‌هروور به‌هٔت پاش نه‌وه‌ی شه‌ره‌زای ئوسول‌ی فیه‌قه‌ داه‌پ‌نراوه‌که‌ی ده‌بٔت، که‌ خۆی له‌ په‌نگدانه‌وه‌ی جارپ‌نامه‌ی جیهانی ؤنا ده‌کات، به‌ کۆمه‌لێک زاراوه‌ی سوای خۆی ده‌ست به‌ وته‌ و بۆچونه‌کانی ده‌کات، له‌وانه‌ که‌ ده‌لٔت: "قرائن، مترادفات، والسیاق التاريخي والضروف،

(۱) الدین السطه، (ص ۴۱۰).

(۲) وثیقه‌ الإعلان العالمی، من علی موقع الأمم المتحدة: (<http://www.un.org.ar>)

(۳) سورة البقرة (الآیه: ۲۲۱)

والقرائن، والصيرورة، والسيرورة، والكتاب، والقران، والمتشابهات، والمحكمات وقال فلان وفلان "بۆنەۋەى ھەرچ شتېك جاپنامەى جىھانى دىيەۋىت ئەم بىچرېت و بىھۆنىتەۋە، چونكە لەم جاپنامەىدا ھاتوۋە دەلېت: "لەم جاپنامەىدا مافى ئەۋەى نەداۋە ھىچ بېرگەىە كى راقە و تەئۋىل بىكرېت. "(۱) ئالېردەدا ملە جەرېكانى شەحرور تەۋاۋ دەۋەستېت و بانگەشەى نىكۆلى كەردنى مەجاز و قىياس و تەلېل و تەفسىر دەكات، لەبەر خاترانەى جاپنامەى جىھانى و دەلېت: "ھىچ ماناكارى و ئەملاۋلەىە ك قېۋل ناكات و مانا و مەبەستەكەى كوت و مە، لەھەمان كاتدا لەگەل قورئانى پېرۋزدا ھەر دىھېئىت و دىھىيات و ھەموو مانا و كېرۋك و تەئۋىل و بېتە و بىھەىە كى بەسەردا دىھىئىت."

خۆى مشەۋش و سەرقال دەكات بە ھېرشى ناپەۋا بەرانبەر زاناىانى ئىسلام و تۆمەتباريان دەكات بەۋەى كە خۆيان كەردوۋە بە ھابەشى پەرۋەردگار لەپەرستراۋىدا، جا دەلېت: "گەر بانگەشەى ئەۋە بىكەىن كە فەرماىشتى خۇدا بەرزىرنە لە پراكتىزەكەردنى فىقھى بەجىماۋ و فەتۋاى زاناىان و فەرمان و نەھىيەكانىيان و لەژىر دروشمى زۆرىنەى زاناىان وا رېئىكەتوون، لەژىر دروشمى بوخارى و موسلىمدا بىن، ئەمە بەراستى گالته كەردنە بە فەرماىشتى خۇدا، ئەمەش خۆى لەخۇيدا پەرستنى زاناىانە. "(۲)

بە چاۋپۇشى كەردن لەۋەى كە ئىجماع ۋەكو گوتەى جەمھور نىيە، بەلام شەحرور ۋادادەئېت كە گەپانەۋە بۆ لای ئىمامى بوخارى و موسلىم و كۆدەنگى زاناىان گالته كەردنە بە فەرماىشتى پەرۋەردگار، لەكاتىكىشدا لەبارەى جاپنامەى جىھانىيەۋە دەلېت: "جاپنامەى جىھانى بۆ مافەكانى مەۋف بە باشتىرە مانايە بۆ دروشمى (كلمة الله هي العليا) فەرماىشتى خوا بەرزىرنە. "(۳)

(۱) الإعلان العالمي لحقوق الإنسان، المادة (۳۰).

(۲) الإسلام و الإيمان، (ص ۱۵۹).

(۳) الإسلام والأصل و الصورة، (۱۹۶).

رېساكەى شەحرورر ئەۋھايە ھەرچى ترش و تالە بۇ موسلمانان، ھەرچى خۇش و شىرىنە بۇ رۇژئاۋا، سەرەپراى چاۋپۇشى كىردن لەم دۇزىە كىيە -پېشتەر ئەمەمان سەلماند- ئەم رېساىەى لەگەل بانگەشەى (كلمة الله) پېۋىستە بەرجەستە بېيىت، كە ئەمەش باۋەپرىكى جەبرىيە، لەۋلاشەۋە داۋانە كىردن و بانگەۋاز نە كىردنى شەحرورر بۇ جېبەجىكرىدنى وتەكانى خودا، بەلكوۋ جارى ئەۋەش لىدەدات كە ئەۋەى جارى جىھانى بانگەشەى بۇ كىردوۋە كوت و مت جى بەجى بىكرىت. ئەۋەتا دەلىت: "ۋلاتە يە كىرتوۋەكانى ئەمىرىكا لەناۋەپراستى سەدەى بېستدا جاپنامەى پاراستنى مافەكانى مروڧيان پراگەياندا، جا ئەم پېۋەرانە پىنكەينەرەى بىرپەى پىشتى بىروباۋەپرى ئىسلامى پىك دەھىتن." (۱)

دەلىت: "باشتىن دەرپرېن بۇ پارىژگارى ئايىن پەرۋەرىى لە پالېشتى كىردنى رېڭخراۋەكانى پاراستنى مافەكانى مروڧە كە لە لەلايەن ۋلاتەيە كىرتوۋەكانەۋە پراگەيەنراۋە." (۲)

بەپراستى ئەمەى شەحرورر دەيكات دارىنى ئىسلامە لەھەموۋ ناۋەپۇكىكى، ھەرۋەھا گۆرپىنى قورئانى پېرۋزە بە جاپنامەى جىھانى، ئەى باشە تۇ بلىى شەحرورر لەگەل سوننەتەكانى پىغەمبەر (ﷺ) چى بىكات و چى بلىت؟!

يىگومان بە زاراۋەكانى «خوندىنەۋەيەكى سەردەمىانەيە» و «دۇزىنەۋەى تازەى ئايىن» بە پى قسەكانى خۇى، ياخود (داھىنانى دىنىكى تازىيە لەسەر ورد كارى و پىشكىن)، شەحرورر لەم بارانەۋە دەلىت: "دەتوانىن بلىين پەرلەمان شىۋەيەكى تازەۋ سەردەمىانەى سوننەتى پىغەمبەرە بەدەرلە دروشمەكان." (۳)

ئا بەم جۆرە جاپنامەى جىھانى بە وتەى بەرزى خوا دەزانىت و پەرلەمانى

(۱) نحو أصول فقه جديدة للفقہ الإسلامي، (ص ۳۸۱).

(۲) تجفیف منابع الإرهاب، (ص ۳۰۱).

(۳) الإسلام و الإيمان، (ص ۱۱).

ولّاتان به سوننه‌تی په‌یام‌بەر داده‌نیت، به‌لام ناخۆ هه‌موو په‌رله‌مانی ولّاته
جیاوازه‌کان، ولّاته دژیه‌که‌کان، ولّاتانی هه‌مه‌چه‌شن، هه‌مووی هه‌ر وێنایه‌کن
له سوننه؟

شه‌حروور ده‌لّیت:

"هه‌موو په‌رله‌مانه‌کانی جیهان له‌بازنه‌ی شه‌ریعه‌تی خوداییدا ده‌سوپێنه‌وه." (۱)

بەم شیوه‌یه‌ په‌رله‌مانه‌کان و‌ها وێنا ده‌کات که پێچه‌وانه‌ی حوکمی خودایی
ناکه‌ن، جا نه‌گه‌ر هه‌ر بڕیارنکیش دابریژن، ته‌نانه‌ت (که‌نسیت = په‌رله‌مانی
ئیسرائیلی) له‌سالی ۱۹۸۰ زاینی یاسای قودسی دانا که قودس به‌ پایته‌ختی
ئسرائیل داده‌نیت، ناخۆ نه‌مه‌ش هه‌ر له‌بازنه‌ی شه‌ریعی خودا ده‌سوپێنه‌وه؟! به‌لام
له‌ولاشه‌وه نه‌گه‌ر که‌سیک بگه‌رێته‌وه‌ بۆ خزمه‌تی ئیمامی بوخاری و موسلیم
به‌هاویه‌شی خودا ده‌کات له‌په‌رستندا له‌ دیدی شه‌حرووره‌وه.

لای شه‌حروور گه‌رانه‌وه‌ی حوکمه‌کان بۆ لای په‌رتووکه‌کانی سوننه‌ت
درۆی تێدایه‌ به‌ناوی خواوه، به‌لام (کۆمه‌لگه‌ی زانستی و په‌رله‌مانه‌کان
بریتین له‌ تێگه‌یشتنی سه‌رده‌میانه‌ بۆ سوننه‌تی پێغه‌مبه‌ر نه‌وه‌ک کۆرگه‌ی
فه‌توا و زانایانی موسلمان.) (۲)

باشانیش پێسته هه‌مووان ژێرباری به‌شداریکردن له‌ نه‌نجومه‌نی په‌رله‌مانی،
هیچ جیاوازییه‌ک تێیدا له‌سه‌ر ب‌نه‌مای ئایینی ناگریت، له‌سه‌ر نه‌م ب‌نه‌مایه‌ش
شه‌حروور ده‌لّیت: "هه‌رچی ولّاتانی ئیسلامیشه‌ پێیسته‌ نه‌وه‌ به‌ ئاسایی وه‌ریگر
که‌ مولحیدیش مرۆقه‌ و مافه‌کانی پارێزراره‌، سه‌لامه‌تی فه‌راهه‌م کراوه،

(۱) الإسلام والأصل والصورة، (ص ۸۶).

(۲) الإسلام الأصل والصورة، (ص ۲۲۷).

بۇچوونى خۇي ھەيە و نازادانە دەرىدەپرېت بە پىي رېئوشوئى خۇي بەۋەپرې سەلامەتى و وتارەكانى بەپرووى كۆمەلگەشدا كراۋىيە و بى پەستانە، بەلكو رۆلى خۇي دەگىرېت لە دامەزاندنى برپارە دىموكراتىيە كاندا.^(۱) بەم پىيەش يىت دەكرېت مولحيد بىيە سەرۆكى ولاتىكى موسلمان، يان مولحيدەكان بىنە زۆرىنەي پەرلەمان، تەنانت بەم شىۋەش يىت و ھەرچى برپارېش دەرىكەن ھىشتا بەلاي شەحرورۋە لە سنورى چوارچىۋەي شەرع دەرنەچوونە، سەير ئەۋىيە لاي شەحرورۋە پەسەند نىيە و نابى كەسىك بگەرپتەۋە بۇ قورناني پىرۋز و سوننەتى پاك و زانايان و ئوسولې فىقھى بۇ تىگەيشتن لە دەقەكانى ئىسلامى مەزن، لەمانەش سەيرتر كار گەيشتۋە بەۋەي بلىت: "دىموكراتى بىنچىنەي بىنەماكانى بىروباۋەپرې ئىسلامىيە."^(۲) كەچى لەۋلاۋە جىاۋازتر نكۆلى ئەۋەي دەكرد كە خۋاي پەرۋەردگار زانايە بە ورد و درشتى بوونەۋەر و كرادەرەكانى مروف پىش رودانيان!

بەھەرھال، سەربارى چاۋپۇشى لەسەر نكۆلىيەكانى سورات بۇ دەنگدانى دىموكراتى بەۋ پىيەي كە ھىرشى رەخنەي دەكاتە سەر ئەفلاتۇنى تەلەبەي كە دىموكراتى تەنيا ئامرازىكە بۇ حكومراني، جا لەۋانەيە شەحرورۋە بەم قسانەي سوراتىش بلىت: ئەمە خوئىندەۋەيەكى كۆنە، چونكە ئەم كابرايە بۇ ھەموۋشتىك خوئىندەۋەي نوبى دەۋىت، لىرەدا پىي دەۋىت: ئەم كابرايە كە بانگەشەي خوئىندەۋەي سەردەميانە دەكات ھىچ وانەيەك لە پەرتوۋكى (دروس فى القرن العشرين) فېر نەۋۋە كە تىيدا ھاتوۋە: (نابى ئەۋەمان بىر بېچىت كە ھىتلەر بە رېنگەيەكى شەرعى چوۋەتە سەر حوكم، ئەۋ ياسايەش كە ھەموۋ دەسەلاتىكى پى بەخشى بە زۆرىنەي دەنگ لە دانىشتنى پەرلەماندا

(۱) الدولة والمجتمع، (ص ۲۶۶).

(۲) الدولة والمجتمع، (ص ۳۷۱).

په‌سه‌ند کرا^(۱). نه‌وجا به بانگه‌شه‌کانی سهرنجی ملیۆنان کرێکاری به‌لای خویدا که‌مه‌ند کیش کرد و به‌لئنی نه‌هیشتنی بیکاری و سهرشۆپی پیدان، به‌لام به‌رینگهی تاییه‌تی خۆی بیکاری قه‌لاچۆکرد و به‌دامه‌زراندنی کرێکاره‌کان له‌دامه‌زراوه‌کانی چه‌ک بو‌ پرچه‌ک کردنی ولات، پاشان کردنی به‌سهربازی چه‌ک به‌شان و دانی به‌ته‌نگهی شه‌ر و له‌کو‌تاییدا به‌کو‌مه‌لێ لاشه‌ی خامۆش کو‌تایی پیه‌ننان.^(۲)

نهم پیاوه‌ی که‌به‌ناشرینی زانی که‌خودا زانایه‌به‌کردوه‌کانی هیتله‌ر پيش نه‌وه‌ی به‌نه‌جامی بگه‌یه‌نیت، نکۆلی کرد له‌وه‌ی خودا شتیکی وای نووسی بیت. به‌هۆی دزبۆنی جه‌نگه‌که‌وه، بیتاگایه‌له‌وه‌ی سونه‌تی سه‌رده‌میانه -وه‌ک خۆی ده‌لێت- هیتله‌ری هینایه‌کایه‌وه، نه‌و په‌رله‌مانه‌شی -وه‌ک خۆی ده‌لێت- که‌گه‌رێکی به‌نیو‌ئاسمانی شه‌ریعه‌تی خوداییدا کردوه، هه‌ر نه‌وه‌نازییه‌کانی گه‌یاند به‌ده‌سه‌لات. ده‌ی ئیتر چ درۆ هه‌لبه‌ستینک له‌مه‌گه‌وره‌تره‌؟

یه‌کینک له‌گرنگترین وانه‌کانی سه‌ده‌ی بیستم که‌«کارل پۆپه‌ر» که‌بوختی ده‌کاته‌وه‌ و ده‌لێت:

(نه‌وه‌ی به‌تووندی به‌ره‌ره‌چی ده‌ده‌مه‌وه‌ له‌بیردۆزی فه‌رمانه‌روایی گه‌ل، نه‌وه‌یه‌نایدۆلۆجیا‌یه‌کی نا‌زیرانه‌ و فیل‌بازانه‌ په‌سه‌ند ده‌کات: فیل‌بازییه‌کی خۆسه‌پین، پڕۆیه‌ی؛ که‌گه‌ل‌یان‌زۆرینه‌نا‌کرێت‌هه‌له‌بکه‌ن‌یاخود‌رینگه‌یه‌کی نادادپه‌روه‌رانه‌بگه‌رنه‌به‌ر. نهم‌نایدۆلۆجیا‌یه‌بیره‌وشتییه‌و‌ده‌بیت‌ره‌تبکریته‌وه^(۳). ناییت‌بیرمان‌به‌جیت‌که‌(قیزه‌ونترین‌تاوانه‌کان‌ره‌نگه‌به‌ناوی‌برایه‌تی‌و‌یه‌کسانی

(۱) دروس في القرن العشرين، كارل بوبر، ترجمة: الزواوي بغورة، لغضر مذبوح، الدار العربية ناشرون - لبنان، منشورات الاختلاف - الجزائر، الطبعة الأولى: ۱۳۲۹ هـ ۲۰۰۹ م، (ص ۱۰۶).

(۲) أصول الأصوليات و التعصبات السلفية، روجيه جارودي، مكتبة الشروق، يناير ۱۹۶۶ م، (ص ۵۱).

(۳) دروس في القرن العشرين، (ص ۱۱۰).

و نازادىيەۋە بىكرىت؛ تاۋانگەلىك لە قىزىنىدا ھېچ جىۋاۋازىيە كى نىيە لە گەل
ئەۋ تاۋانانى كە بەناۋى مەسىھىيەتەۋە كرا لە سەردەمى خاچەرىستەكان.^(۱)

بەلام ئەم كەسە گوى بەھەموو ئەمانە نادات، ئەۋەى گىرنگە چى دەرڭ
كردوۋە و بىناخىتە پىستەكانى پەرتوۋكەكانىيەۋە، پاشان بە پىچۈپەنايەكەۋە
دەلىلەكىنت بە ئىسلامەۋە و دەلىت، خوتىندەۋەيەكى نوپىە! ئەمە كىتومت
دۆگمايەتییە، ۋەك بلىت وىژەۋانى فەرەنسى «مارسىل پىرۇست» پەسنى
دۆخى شەھرور بىكات كاتىك دەلىت: "پىروداۋەكان ناچىتە ئەۋ جىھانى
بىروياۋەپىرمانى تىدا دەۋى، چونكە كارى لەسەر لەدايكىبونىيان نەكردوۋە و
ناشى پىمىنت؛ دەشتانرىت بە بەردەۋامى بە درۆ بخىرتەۋە بەبى ئەۋەى لاۋازى
بىكات."^(۲)

ئەم پىۋەى كە لەلايەك بانگەشەى ئەۋە دەكات كۆمەلگەكان و
پەرلەمانەكان شىۋازى سەردەمىيانەى سوننەتى نەبەۋىيىن، لەۋلاشەۋە دەرفەت
دەدۆزىتەۋە بۆ باسكردنى ستمى كۆمەلەيەتى^(۳)، بلىى بە چ پىۋەرىك قسە
لەسەر ستم بىكات لەكاتىكدا كۆمەلگەكان خۇيان بەپىۋە دادەنىت؛ بەلكوۋ بە
خودى سوننەت، بەلكوۋ لەسۆنگەيانەۋە ياساكان دادەپىژىت، لەھەموۋىشى زىاتر
تىۋەرەكانى چەمكى دادەپەرۋەرىن!

ھەرۋەھا بە تەۋاۋى ئەۋ قەيرانە پىشگوى دەخات كە لە داداگىكردنى
سەركردە نازىيە دىلەكراۋەكانى نۆرتىبىرگ كە لە ناۋەرپاستى سەدەى بىست
سەرى ھەلدا؛ لەۋ داداگىكردنەۋە پىسارىك ھاتە ئاراۋە؛ چۆن لىپىچىنەۋە لەۋ
دادۋەرەنە دەكرىت كە لە ساىەبى دەسەلاتى نازى بون، لەكاتىكدا دادۋەر تەنيا

(۱) بحثا عن عالم أفضل، (ص ۱۷۹).

(۲) البحث عن الزمن المفقود: جانب منازل السلوان، مارسيل بروس، ترجمة: إلياس بدوي، دار
شرقيات للنشر والتوزيع، القاهرة، الطبعة الثانية: ۱۹۹۵م (۱/۱۸۲).

(۳) الإسلام والإنسان، (ص ۱۳۸).

یاسا په‌سه‌ند کراوه‌کانی نه‌نجومه‌نی یاسایی جیبه‌جی کردووه، نه‌ی مه‌گه‌ر په‌راکتیزه‌کردنی خودی یاسا دادپه‌روه‌ره‌که‌ نییه؟! نیت‌ر بو دادوهره‌کان راپیچی دادگا بکرتنه‌وه؟!

گه‌ر یاسادانان مافیکی کو‌مه‌لگه‌ بیټ، و کاری دادوهره‌کانیش تنیا جیبه‌جی‌کردنی نه‌و یاسایانه‌ بیټ که نه‌نجومه‌نی یاسادانان ده‌ری ده‌کات؛ نه‌مه واتای دامالینی دادوهره‌کانه له هم‌موو به‌رپر‌سیار‌تییبه‌کی په‌وشتی و یاسایی که نه‌و یاسایانه‌یان جیبه‌جی کردووه که نه‌نجومه‌نی یاسادانان دایانناووه؛ نیدی با یاساکه‌ش نادادپه‌روه‌رانه و سته‌مکارانه و په‌زگه‌په‌رستانه‌ بیټ.

کاتیکیش یاساکان زمان حال‌ی ویستی گه‌ل بیټ، هه‌رکات نه‌و یاسایه به‌ تاوانکارانه‌ دانرا، نه‌وکات هم‌موو گه‌ل له‌گه‌لی تاوانبار ده‌بن، چونکه به‌ ناوی هم‌موو گه‌له‌وه‌ ده‌رچووه! بی‌مانا ده‌بیټ گه‌ر دادگایی سه‌رکرده‌کان بکرت و واز له‌گه‌ل به‌یترت؛ خو نه‌گه‌ر گه‌ل‌یکیش به‌ته‌واوی تو‌مه‌تبار بکرت، نه‌مه‌ی له‌کوئی دادپه‌روه‌ریدایه؟! نیدی نه‌مه‌ هه‌ر په‌زگه‌زپه‌رستی نییه له به‌رگی نازیبه‌تدا ده‌جوولیتنه‌وه؟! جا شه‌حروور هم‌موو نه‌مانه‌ وه‌لاده‌نیټ و پاشان بانگه‌شده‌ی نه‌وه‌ ده‌کات خو‌نندنه‌وه‌یه‌کی سه‌رده‌میپانه‌ ده‌کات!

هه‌ر شه‌حروور به‌ تنیا نییه که هه‌ول‌ی نزیک کردنه‌وی نی‌سلام و عاله‌مانییه‌تی داوه؛ نه‌وه‌تان‌ی «صادق جه‌لال نه‌لعزم» په‌رتوو‌کینکی نووسیوه له‌سه‌ر نه‌م باسه، هه‌رچه‌نده‌ نه‌و دو‌ستی عاله‌مانییه‌ته‌ وه‌لی زور وردتر له‌سه‌ر نه‌م باسه‌ دواوه، له‌ قسه‌کانیدا نه‌و درو‌هه‌لبسته‌نه‌ ر‌قاویپانه‌ نابینیت که له په‌رتوو‌که‌کانی شه‌حرووردا خو‌یان هه‌شارداوه.

کاتیک «نه‌لعزم» باسی چه‌مکانیک‌ی وه‌ک دیمو‌کراسی، کو‌مه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی و جیا‌کردنه‌وی ثابین له‌ ولات؛ نه‌و پراستییه‌ می‌ژوو‌ییبه‌کانی نه‌ش‌واندووه

که نه‌مانه (زاده‌ی کۆمه‌لگه‌ی نه‌وروپین)^(۱)، نه‌ک شه‌رحرور ئاسا بکات وه‌ک نه‌وه‌ی له‌گه‌ڵ منداڵدا ده‌وێت و ده‌یه‌وێت می‌شکیان بشواته‌وه کاتی‌که‌ده‌لیت: "نه‌وروپا پاش ماوه‌یه‌کی زۆر له‌ مردنی پی‌غه‌م‌به‌ر وه‌کوو سه‌رمه‌قشی خۆیان لێی ده‌روانن."^(۲)

ئه‌لعه‌زم ده‌لیت: "تا‌که‌ وه‌لامی ورد و به‌جی بۆ په‌رسیاری: ئایه‌ ئیسلام له‌گه‌ڵ بۆ‌چوونی مرۆ‌ف‌دۆستی‌ی عاله‌مانییه‌ت و پینکه‌اته‌کانی ده‌گونجیت؟ نه‌وه‌یه‌ بلێن: ئهم دووانه‌ پشتیان له‌ یه‌ک هه‌لکه‌ردوه‌ گه‌ر به‌ دیدگای بیروباوه‌ڕپکی وشکه‌وه‌ لێی پ‌روانین."^(۳)

هه‌رچه‌نده‌ لایه‌نی بیروباوه‌ڕ و به‌ها‌کانه‌وه‌، به‌ دل‌نیاییه‌وه‌ ناتوانین بلێن ئه‌مه‌ ئیسلامه‌، به‌لام سه‌رباری نه‌وه‌ش ئه‌لعه‌زم ده‌یه‌وێت نزیک‌کردنه‌وه‌یه‌ک له‌نیوان ئیسلام و عاله‌مانییه‌تدا بکات؛ هه‌ریۆیه‌ پینشیازی چه‌ند گونجاندی‌کی می‌ترووی ده‌کات له‌گه‌ڵ دانانی به‌وه‌ی بیروباوه‌ڕه‌کان یارمه‌تی ناده‌ن له‌مه‌دا.^(۴)

گرنگترین ئه‌وه‌ هه‌موار‌کردنه‌وانه‌:

۱- (پ‌ی‌وسته‌ هه‌موو تاقمه‌ ئیسلامییه‌کان که سه‌رجه‌م پ‌ی‌سا و بنه‌ما‌کانی شه‌ریعه‌ت هه‌لبه‌ه‌شتنه‌وه‌ که تایبه‌تن به‌ حوکمه‌کانی (خاوه‌ن په‌یمان‌ه‌کان-اهل الذمه‌))^(۵).

۲- (پ‌ی‌وسته‌ هه‌موو تاقمه‌ ئیسلامییه‌کان به‌ یه‌که‌جاری و بۆ هه‌تا‌هه‌تایه‌ قانونی کۆنی سزادانی ئیسلامی هه‌لبه‌ه‌شتنه‌وه‌ که په‌ه‌وایی ده‌دات به‌ سزاکانی

(۱) الإسلام والنزعة الإنسانية العلمانية، صادق جلال العظم، ترجمة: فالح عبدالجبار، دار المدی للثقافة والنشر، دمشق- بیروت، الطبعة الأولى: ۲۰۰۷م (ص ۵).

(۲) السنة الرسولية، (ص ۲۰۲).

(۳) الإسلام والنزعة الإنسانية العلمانية، (ص ۱۳).

(۴) الإسلام والنزعة الإنسانية العلمانية، (۱۴).

(۵) الإسلام والنزعة الإنسانية العلمانية، (ص ۲۳).

دارکاری، بهردبارانکردن تا مردن و دهسٲرین و ... له گهل نهو سزایانهی که جهستهیین.^(۱)

۳- (پاشگه زیوونهوه له کافرکردنی ناموسلماننه کان و دابهشکردنی ولاته کان بو دارولئیسلاام و دارولکوفر).^(۲)

له کوړدا نه لعهزم وهستا و هدر له وئشهوه شه حروور دهست پچ ده کات، به لام به ریگهیه کی نازانستی؛ هممو نهو دهستا کاریکردنانهی نه لعهزم دهلیت، نه میش له سهری ده دوت تا ناستی فرهوژری، پاشان ده گات به هه مان نه نجام به لام به جیاوازی نهوهی شه حروور بانگه شهی نهوه ده کات خوئی به ریگهیه کی نوی هه لیگوژیوه که بریتیه له خوتندنه وهیه کی سهرده مییانه و بنه ما نوییه ورده کانی! نهک هه نگاهه کانی هه موارکردنه وهی ئایین بیت له گهل عاله مانییهت!

بویه شه حروور وای ده بینت که:

۱- (رپساکانی جهنگ و ناشتی که نهو ده مه باو بو، وهک سوورتهی تهوبه و ئایهتی سه رانه ... نووسراو گهلکی میژووین و موړکی هه رده می، په تیتی و سیفه تی ته شریع له خو ناگریت، به لکوو و ته نیا بو په ندووه رگرتن به کار دیت).^(۳) پاش نه مهش پیوسته رپساکانی خاوهن په یمانه کان به ته واوه تی بگوړیت.

۲- (شه ریه تی ئیسلامی که له په یامی موحه مه دیدا هاتوه، شه ریه تیکی سنوور دانه ره (بیردوژی سنووره کان)، نهک تووند په ویتی؛ برینی دهستی دز به نمونه، واته ده سترگرنه وهو دابرینی دز له کو مه لگه به زندانی کردنی، یان زندانی هه تاهه تایی وهک نهو په ری سنووری حکومدانه که).^(۴) به مهش

(۱) الإسلام والنزعة الإنسانية العلمانية، (ص ۲۳).

(۲) الإسلام والنزعة الإنسانية العلمانية، (ص ۲۳).

(۳) السنة الرسولية، (ص ۱۱).

(۴) الدين والسلطة، (ص ۴۵۸).

رپځکاری یاساکانی باری سزادانی ئیسلام دهگوردریت.

۳- بهلام پهسنکردنی جگه ئیسلام به کوفر، نهمهیان شهحرور بهتهواوی پشتی تی دهکات، بویه دهلیت: "هیچ کهسیک مافی نهوهی نییه بریار هاوبهش پهیدا کهری (شیرک) یان کافر تی بهسهر کهسیکدا بدا، مهگهر خوی دانی پیدا بنیت." (۱) نهمانه ی دهلیت نهو پلارانه ناگریتهوه که خوی دهگریته فقیههکان به دروههلبهستن بو خدا و هاوبهشیکیکردنی خدا له خوایهتیدا، نهوهی بهلای شهحروروهوه گرنکه تهنیا سهلامهتی دین و میلهتانی دیکهیه.

ئەرستۇگەرىيى...

شەھروور لەبەر لەدەستدانى ھەموو بنەما و پىسايەك، دەرگای لەخۆی
بۆ ھەموو تەزرە جىاوازەكان والا کردوو، گەرچى ھەندى لەو تەرزەنەى لىي
دواو تازەبن، بەلام ئەمە دەرگای تەزرە کۆنەکانى لى داناخت و لەسەر
ئەوانىش قسان دەکات، ئىسلامىش تەنیا چەلاگەيە کە بۆئەوى ھەر سىستەم و
خویندەنەويە کى وىستى پيدا ھەلباسىت، ھىچ گىرنگ نىيە بەلایەو کە مېژوو
و پىکھاتەى بابەتەکانيان جىاواز بىت، بەلکىو بگاتە ئەویش کە ھەر دژى
ئىسلامىش بىت، شەھروور تىکھەلکىشىان دەکات بەناوى خویندەنەويە تازەو و
ھىچ باکىشى نىە.

يەكىک لەو سىستمانە ئەرستۆيە يان (ئەرستۇگەرايى)، دەيەستىتەو
بە ئايەتەکانەو و دەرەجاميان بۆ دەرەھىتت، جا نمونەيەک لەوانەش ئەو
دەرەجامەيە بۆ بابەتى پەيامبەر ئىبراھىم (عليه سلام) دايدەنيت کە ناوى ناو
دەرەجامە زۆر گىرنگەکان:

(پەروردگار نابىنرئ و نابىسترئ و دەستى بەرناکەوت، کەواتە ناتوانرئ
دەربخىرئ و ديارى بکرىت. ھەموو شتىک لەم گەردوونەدا دەگۆرىت و دەجولئ
بەپىي پەرەسەندن، بەلام تەنیا پەروردگار نەگۆرە).^(۱)

لە بابەتى ئەوى دەلئت کە (اللہ) نابىنرئ و نابىسترئ ھاوپاي گروپى
جەھىمىيەکانە، کە زانايانمان زۆر بە چروپىرى وەلامى داونەتەو، لەملاشەو
ئەم بۆچوونانە دەگەرپتەو بۆ ئەرستۇ و پيش ئەویش لای ئەفلاتون، جا ئەم

کابرایە کە بانگەشەى ئەوەدە کات دژی نمونەى بوونە کەچی خۆى تێدا بەتەواوەتى ڕۆدەچیت، چونکە ئەوەى لێى دەدوێت کە نابینرێت و نابىسترت و ناتوانرێت دیارى بکرت و هیچ بوونیکى نییە، تەنیا بیرۆکەى کى عەقلىیە کە بانگەشەى بۆ دەکات گواىە بوونیکى واقعی و بەرجەستەى، چونکە (لە تاییبەتەندىیەکانى نمونەى بوون: گۆرانی بەرەمەکانى پوختەبوونى (ویناکان-بۆچوونەکان)ە بۆ ناوەرپۆکى بوون و سەرەتایی بەدیھاتنى شتە کە^(١)، بەم پێشەش ئەوەى کە دەیداتە پال پەيامبەر ئىبراھیم (علیە سلام) درۆیە کى ڕەھایە کە لەسەر هیچ جۆرە بەلگەىە ک ناوەستیتەو.

بەلام ئەو وتەى کە دەلێت گواىە ئىبراھیم (علیە سلام) گەشتووبەوێ کە ھەموو شتەکان گۆرانیان بەسەردا دێت جگە لە پەرورگار، ئەمەش تەنیا دووبارەکردنەوێ وتەکانى ئەرەستۆیە کە دیگوت ئەو جوولآوێ کە ناجوولیتەو، جا جوولە بەلای ئەرستۆو بریتیىە لە بچکووترین گۆران، نەک گۆرانی شوێن، ئەم دیدگایەش ھى پێش ئەرستۆیە، ئەو تا «زینۆفانیس» پێش ٢٥٠٠ ساڵ وینای خواوەندى کردووە بەوێ کە (ھەرگیز جوولە ناکات و ھىچ شایستە نییە کە لەوێ بۆ ئەوێ تر بڕوات).^(٢) دواتر ئەرستۆ ھات و ئەوەى پەسەند کرد و ھەندیک پەرەى پێدا، بەلام ئەو دەمەى کە زۆرێک لە وتارەکانى ئەرستۆ وەرگێردرا بۆ زمانى عەرەبى دەرپرینی (لام)یک بۆ ڕستەکەى ئەرستۆ زیادکرا و ڕگە کە بووبە (المتحرک الذی لا يتحرک): "ئەو جوولآوێ کە ھەرگیز ناجوولیت"، ئەو بېشەر مەتا گێراویەتیىەو لەرافەى ناو (الاسکندر) ئەسکەندەر بۆسەر زمانى عەرەبى، ئابەم شیوہەش وەرگێرانی رافەى شامستیۆس بە پایان گەشت.^(٣)

(١) الموسوعة الفلسفية، بإشراف: روزنتال، يودين، (ص ١١٢).

(٢) بحثا عن عالم أفضل، (ص ٢٣٥).

(٣) الفهریت، محمد بن إسحق النديم، دار المعرفة، بيروت - لبنان، (ص ٣٥٢).

نا لیرهوه گرووبی گومرایی جه‌همیه، به‌دیاریکراوی بیشری مهرسی
یه‌کیکه له ناودارانی جه‌همیه‌کان- له راقه‌ی ناوی په‌روهردگار (القیوم)
دا گوتی: "ئه‌ویه که هه‌میشه له جیگه‌ی خۆیدایه و هه‌رگیز ناجوولیت." (۱)
ئه‌وه‌بوو پێشه‌وا عوسمانی دارمی به‌رپه‌رچی دایه‌وه و له‌پرویدا وه‌ستایه‌وه به‌و
وته‌ی که‌فه‌رمووی: "هه‌موو زیندوویه‌ک ده‌جوولیته‌وه و هه‌موو نه‌جوولایه‌کیش
مردووه و نه‌سته‌مه وانه‌ییت." (۲)

به‌رده‌وام بۆ‌چوونه‌کانی نه‌رستۆ کاریگه‌ری له‌سه‌ر گرووبه‌کان دروست
کردبوو، هه‌مووان به‌راورد و هه‌ولێ راقه و نزیک‌کردنه‌وه‌ی مانا‌کانیان به
به‌لگه‌ی په‌یامبه‌ر ئیبراهیم (علیه‌سلام) ده‌هێنایه‌وه که له‌ قورئانی پیروژدا
هاتوه، لیره‌وه ئیبن سینا له‌ کاتی راقه‌ی وته‌ی په‌یامبه‌ر ئیبراهیم (علیه
سلام) له‌و نایه‌تی که‌ ده‌فه‌رمووت: ﴿فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ﴾ (۳)
وتی: "ئه‌گه‌ری ئیمکانی هه‌ر داچوونیک بۆ شته‌کان بریتیه له‌ ئاوابوون." (۴)
ده‌یینین ئاوابوونی له‌سه‌ر مانا و مه‌به‌سته‌ فله‌سه‌فیه‌کان کرد که ئیمکانه
نه‌ک هه‌تمیه‌تی بوون (الواجب الوجود).

به‌لکوو ئه‌م نزیک خسته‌نه‌ویه به‌ریگه‌ی به‌لگه‌کانی په‌یامبه‌ر ئیبراهیمه‌وه
(علیه‌سلام) به‌رده‌وام له‌ زیادبووندابوو هه‌تا گه‌یشتن به‌ ته‌واوی وته‌کانی
نه‌رستۆ به‌ په‌هایی، له‌و وتانه‌ش ده‌لێن: "جاله‌باره‌ی ئیبراهیمی خه‌لیله‌وه (علیه
سلام) که‌ خوای گه‌وره‌ به‌سه‌ره‌اته‌که‌ی له‌ قورئاندا هێناوه‌ به‌وه‌ی که‌ ئیبراهیم
(علیه‌سلام) بوونی گو‌پانی به‌سه‌ر حاڵی هه‌ساره‌کاندا کرد به‌ به‌لگه‌ی

(۱) رد الدارمی عثمان بن سعید علی بشر المریسی العنید، (ص ۲۰).

(۲) رد الدارمی عثمان بن سعید علی بشر المریسی العنید، (ص ۲۰).

(۳) سورة الأنعام، الآیة (۷۶).

(۴) الإشارات والتنبیها، (۱۰۳/۳).

بۆلەۋەي كە ئەمانە خۇا نىن و بەدىيەتارون.^(۱)

ئەۋەتەنەي كە شەيخى ئىسلام ئىبن تەيمىيە بەرپەرچى دەۋاتەۋە و دەفەر موۋىت: "ئەم لىكەندەۋىيە پىچەۋانەي راي ھەموو زانايانى زماڭ و تەفسىرە، بەلكو پىچەۋانەي زانستى زۆر سادەي بەدىيەكانى ئايىن و گىرپانەۋەي موۋەۋاتىر لە زماڭ و تەفسىرە، چۈنكە وشەي (الافول = ئاۋابوون) برىتييە لە ديارنەمان، دەۋترىت: خۆر ئاۋابو، ئاۋابو و ديارنەما لەبەر چاۋان، ھەرگىز ھىچ كەسىك نەيگوتوۋە كە ماناي (أفول) برىتييە لە گۆرپان، ھەرۋەھا كاتىك كە خۆر رەنگى دەگۆرپىت كەس نالەيت ئەۋە خۆر ئاۋابو، ئەۋەكاتەي كە دەجوۋلەيت لە ئاسماندا ناۋترىت ئەۋە ئاۋابو، ھەرۋەھا كاتىك با ھەلدەكات كەس نالەيت ئەۋە با ئاۋابو، يان كاتىك ئاۋ لە رېرۋەكەيدا دەۋوات كەس نالەيت ئاۋادەيىت، بۆ درەختىش كاتىك دەجوۋلەيتەۋە كەس نالەيت ئاۋابو، بەھەمان شىۋە كاتىك مەۋفەكان دەجوۋلەين و دەۋرەن و كاردەكەن كەس پىيان نالەيت ئاۋابوون، بەلكو تەنەت كەس ھەرگىز نەيوتوۋە ھەر كەسىك نەخۇش يىت يان زەرديان سوور ھەلگەرىت ئەۋە ئاۋابوۋە!

بەراستى ئەمە گەۋرەترىن درۋىيە كە داتاشرايىت بۆ پەيامبەر ئىبراھىم (عليه سلام) و پەرۋەردگار و پەرۋەركى پىرۋى قورئان و پەيامبەرى ئىسلام (ﷺ) كە پەيامى خاۋىي گەياند و نىردراۋەبۇ خەلكى و بۆ ھەموو مىللەتى مۇسلمان، ۋە ھەموو زانايانى زماڭ و ھەموو ئەۋانەش كە شارەزان لە مانا و مەبەستەكانى قورئانى پىرۋى.^(۲)

بەراستى: (كاتىك باسى بەلگەكانى قورئانى پىرۋى دەكرىت، پىۋىستە

(۱) أساس التقديس، محمد بن عمر الرازي، تحقيق: أحمد حجازي السفا، مكتبة الكليات الأزهرية، (ص ۳۵).

(۲) مجموع الفتاوى، (۶/ ۲۸۴، ۲۸۵).

شارەزايى ھەيىت لە بنەماكانى زمانى ەھرەبى و بەو شىۋە و مانايەى كە پىي دابەزىو، بەلكوو ھەندىك جار تەنيا بە زمانى قورەيش دابەزىو، كەس مافى ئەوئى نىيە كە ۋەرىچەرخىنىت بۇ ماناى جىاواز لە مانا زانراۋە گشتىيەكەى يان زاراۋەى تايبەت، بەلكوو تەنيا لەسەر ھەمان زمان و زاراۋەى سەرەتا لىكەدەدرىتەو. ^(۱)

بەلام ئەم كابرا بىي شەرمە (شەحرور) گوى بە ھىچ نادات، جارىك ملھورى دەكات لەوئى كە بگەرپىتەو بۇ تىگەيشتنى نىسلام بە پىي سەردەمى پەيامبەر (ﷺ)، بۇئەوئى لەوئە پەرپىتەو بۇ عالمانىيەتى ئەوروپايى، جارنىكىش ۋەھا دەگەرپىتەو بۇ تىگەيشتنەكانى پىشوو سەرى لە سەردەمى پىش مىژۋى زايىنىيەو دەردەچىت — سەردەمى نەرسىتۆ و پىش ئەوئىش — بۇئەوئى رافەى قورئانىان پىي بىكات، بەبى ئەوئى لەسەر رىسا و نوسولەكانى خۆى پىي چەسپاوانە برۋات.

ئەمە ئەو كابرايە كە دەيگوت: "ئىمە بە رۋانگەيەكى سەردەميانەو لە قورئانى دابەزىنراۋ دەروانىن؟" ^(۲) ھەر خۆيەتى كە دەلىت: "ئىبراھىم (عليه سلام) ھىدايەتى دۆزىيەو، لەميانەى گەشتىكى دوورودرىژ ... خۋاى تاك و تەنيائى بىي گورپانى ناسى ... بۇيشى دەرگەوت كە گەردوون بەھەموو پىكھاتەكانىيەو دەجوولپىتەو." ^(۳) ئاخىر ئەمە چ سەردەمىي بونىكە؟ چونكە خواۋەند لاي نەرسىتۆ ئەسلەن بەدەيھىنەر نىيە، چونكە ناجووليت، كەواش بىت ئەو خواۋەندە بە ھىچ سىفەتىك لە سىفاتە كردارىيەكان ۋەسەف ناكىرت، بەلكوو جوولاندنى شتەكانىش دەسلەتتى ئەوئى تىدا نىيە، بەلكوو جوولان و رۋىشتىنى

(۱) بيان تلبیس الجهمیة فی تأسیس بدعهم الکلامیة، أحمد ابن تیمیة، مجمع ملک فهد لطباعة المصحف لشریف، ۱۴۲۶ هـ، (۱۹۲/۳)، باختصار یسر.

(۲) الإسلام والإیمان، (ص ۲۱).

(۳) القصص القرآنی، (۱۰۹/۲).

به‌دیته‌نراوه‌کان بۆ لای خوا وه‌کوو کاردانه‌وه‌کانی عاشقێکه بۆ مه‌عشوقه‌که‌ی به‌بی هیچ جووله‌یه‌کی مه‌عشوق، پاشانیش ئهم خواوه‌نده به‌ پرده‌ی نایینی پێش‌ریت هه‌رزوو مه‌حکوم ده‌کرت و شکست ده‌هێنیت، جا بۆنا! له‌ کاتێکدا له‌ سه‌رده‌مانێکدا به‌هۆی «تۆما کوینی» هه‌وه‌ بۆ ماوه‌یه‌کی دوورودرێژ له‌ کونجی کلێسه‌کاندا ماوه‌ته‌وه، ئه‌وه‌تا تۆما ده‌لێت: "ئه‌وه‌ زۆر ڤوونه که (الله) به‌هیچ شیوه‌یه‌ک ناییت جووله‌ی هه‌ییت."^(۱) ئه‌وه‌بوو هه‌رزوو پێنوو سی ڤه‌خه‌گرانی له‌خۆی وروژان، که‌ لێره‌دا پێیست ناکات باسی بکه‌ین.

«(ڕوجیه جارودی) له‌ په‌سنی دیدگای ئه‌رستۆ بۆ مانای خودادا ده‌لێت:

"ئه‌و خواوه‌نده‌ی «ئه‌رستاتالیس» باسی ده‌کات پیره، جوولای جیگیر، په‌روه‌دگارێکی ساردی مردوو، وا گومان ده‌بهم پیرییه‌کی وه‌ها به‌سه‌ریدا هاتبیت به‌ره‌و مردنی بردبیت."^(۲) ناخۆ چی گوته‌با ئه‌گه‌ر بیتوو قسه‌کانی کابرای (خوێندنه‌وه‌ی سه‌رده‌میانه = شه‌حرووری) خوێندبایه‌ته‌وه‌؟ که‌ هیچ شتیکی تازه‌ی نه‌گوت جگه‌ له‌ سوورانه‌وه‌ به‌ده‌وری خولگه‌ی خواوه‌نده‌که‌ی ئه‌رستۆ دا؟! »

(۱) الخلاصة اللاهوتية، توما الأكويني، ترجمه من اللاتينية إلى العربية: بولس عواد، الطبعة الأدبية، بيروت - لبنان، ۱۸۸۷ م، (۹۵/۱).

(۲) البديل، روجیه جارودی، ترجمه: طرايشی، دار الآداب، بيروت - لبنان، (ص ۳۹).

ھەندىك بابەتلى تر ...

دواى ئەۋەۋەى كە ئەۋ بىنەمايانەمان خستە پروو بۆ خوينەرى بەرپىز كە شەحرور تەرەكانى لەسەر بوونىاد نابوو، بۆئەۋەى زۆر لەسەرى نەچىن و خوينەر بىزار نەكەم، دەچمە سەر چەند باس و نموونەى كى جيا جيا بۆئەۋەى توانا و شياۋىتى ئەم كابرايە لە پرووى زانستىيەۋە پروون بىيىتەۋە لە زۆرىك لە بوارەكاندا.

جا ئەم كابرايە بۆئەۋەى ۋەھا پىشان بەدات كە زانىارى فراۋان و خوينەوار و خوينەرىكى نايابە، لەخۆيەۋە ناۋى كۆمەلىك پەرتووك و پياۋانى زانست لە سەرەتاي زۆرىك لە نووسىن و پەرتووكەكانىدا دەھىنەت بەچەشنىك ھىچ رازاۋەى لە وشە و پىتەكانىدا نەماۋە و كەۋتوۋەتە نىۋ ھەرەمەكىە كى زۆر بىتەمەۋە، لەۋانەش:

(ئاخۇ ئىمە توانىومانە شافىعى تىپەرىنن و ھەنگاۋ بىنن بەرەۋ ئوسوۋلىكى تازەى فىقھى؟ ئايا تاۋنىمان بوخارى و موسلىم تىپەرىنن و خۇمان بىنەماگەلىك دابھىنن بۆ پالاۋتنى سوننەت؟ ئايا توانىومانە بەلگەكەى ئىسلام (غەزالى) تىپەرىنن؟ ئاخۇ توانىومانە شىخى گەۋرە و كىبرىتە سورەى زانست ئىبن عەرەبى تىپەرىنن؟ يان زانايانى كەلامى ئەشعەرىي و موعتەزىلىي تىپەرىنن؟ ياخود تاۋنىمان تەبەرىي و ئىبن كەسىر تىپەرىنن؟)^(۱)

ئەم ناۋ پىزكردن و خستە پروۋانە تەنيا پىشاندانە و ھىچى تر، نەگىنا سادەبىي و بى مانايى ۋتەكانى ھەمىشە ئابروۋى دەبرد و بى توانايىيەكانى

ناشکرا ده‌کرد، چ بگات به‌وهی سنگ دهره‌پرینیت بۆ ره‌خنه‌گرتن، له‌وانه‌ش:

تیکه‌لکردنی له‌نه‌شعه‌رییدا:

شه‌حروور وتی: "ئه‌بوو موسای ئه‌شعه‌ری (خودا لئی پازی بیّت) ده‌لّیت: که‌راماتی ئه‌ولیا حق و راسته و یه‌کیکه له‌پوانگه‌کانی راستخسته‌وه‌ی په‌یامبه‌ران و دلنایی موعجیزات." (۱)

به‌لام له‌پاستیدا ئه‌م قسه‌یه هی ئه‌بوو حه‌سه‌نی ئه‌شعه‌رییه، (۲) که له‌زانایانی موته‌که‌لمینه و سالانی سه‌ره‌تایی سه‌ده‌ی چواری کۆچی مردووه، نه‌ک ئه‌بوو موسای ئه‌شعه‌ری (خودا لئی پازی بیّت) بیّت که‌هاوه‌لّیکی ناوداری په‌یامبه‌رمانه (ﷺ)، ئه‌م زانیاریه‌ فی‌رخوازیکی زۆر سه‌ره‌تایی زانستی توراس (فرموده و رېجال) ده‌یزانیت!

درۆ به‌ناوی شافعییه‌وه (خودا لئی پازی بیّت):

شه‌حروور بانگه‌شهی ئه‌وه ده‌کات که ئیمامی شافعی (خودا لئی پازی بیّت) به‌هیچ شێوه‌یه‌ک به‌په‌وای نه‌زانیوه که‌سیک قورئان بخوێنیت‌وه له‌ناو نورژدا جگه له‌زمانی عه‌ره‌بی، له‌سه‌ر بنه‌مای ئه‌وه‌ی که (ده‌وه‌ستیه‌وه له‌سه‌ر پیروزی زمانی عه‌ره‌بی)، (۳) ئه‌مه‌ش بو‌ئه‌وه‌ی بلّیت: (ئه‌م په‌فتاره‌ی شافعی (خودا لئی پازی بیّت) بابه‌تی ده‌مارگیری و نه‌ته‌وه په‌درستییه که هیچ بنه‌مایه‌کی نییه). (۴)

(۱) الدولة والمجتمع، (ص ۳۶۱).

(۲) الملل والنحل، الشهورستانی، (ص ۸۷-۸۹).

(۳) السنة الرسولية، (ص ۵۱).

(۴) السنة الرسولية، (ص ۵۰).

نه‌مانه هم‌مووی ته‌نیا تیگه‌ل و پیکه‌له شه‌حرور کردوویه‌تی که درٚره‌پنده‌ری دارشته بی سهرویه‌ره‌کانی جه‌نابی شه‌حروره، هیچ په‌یوه‌ندییه‌کی به بابته‌که‌وه نییه.

چونکه نیمامی شافعی (خودا لئی رازی بیّت) کاتیک که بۆی راستبویه‌وه که فرمان کراوه سوره‌تی پیروزی فاتحه له نورٚدا بخوینرتته‌وه، پاشان په‌یامبه‌رمان (ﷺ) (پروخصه‌ت) مؤله‌تی فهرمووه بۆ نه‌وانه‌ی ناتوان سوره‌تی فاتحه بخوین و ره‌وان بین که ته‌نیا زیکری په‌روه‌ردگار بکه‌ن به (الحمدلله، و الله اکبر)، نه‌وه‌تا نیمامی شافعی (خودا لئی رازی بیّت) فهرموویه‌تی:

"فهرمانی فهرمووه که نه‌وه‌ی ناتوانیت به‌جوانی و ره‌وانی سوره‌تی فاتحه بخوینتته‌وه، با (الحمدلله، و الله اکبر) بکات له جینگه‌ی سوره‌تی فاتحه‌دا، ره‌وا نییه بۆ که‌سیک که خویندنه‌وه‌ی ره‌وان و باش نییه جگه له یاده‌کانی خوا شتی تر بخوینتته‌وه."^(۱)

نه‌مه‌ش بۆ یه‌کیک له بنه‌ماکانی نوسولی فیهقه‌که‌ی ده‌گه‌رپته‌وه که (قیاس له مؤله‌ته‌کان (پروخصه‌ت) ه‌کاندا نییه)، نه‌وه‌تا له په‌رتووکی ریساله‌دا ده‌فهرمووت: (وتی: نه‌وه‌والانه (په‌یویه‌تانه) چین که قیاسیان تیدا نییه؟

وتم: نه‌وه‌و حکمانه‌ی که به‌لگه‌یه‌ک لای خوی په‌روه‌ردگاروه هاتبیت و پاشان له سونه‌تی په‌یامبه‌روه (ﷺ) مؤله‌تیک بۆ ئاسانکاری درا (ئیزنی دایت بۆ حاله‌تیک) له هه‌ندی له فهرزه‌کاندا، کردار به‌و ئیزنه ده‌کرت که په‌یامبه‌رمان (ﷺ) ئیزنی داوه، جیا له شتی تر، هه‌روه‌ها نایت بکرتته پوه و قیاس بۆ بابته‌تی تر، ئیتر به‌م شیویه، یاخود له سونه‌تی په‌یامبه‌ردا (ﷺ)

(۱) الأم: محمد بن إدريس الشافعي، تحقيق و تخريج: رفعت فوزي عبدالمطلب، دار الوفاء - المنصورة، الطبعة الأولى: ۱۴۲۲هـ - ۲۰۰۱م، (۲/۲۳۱).

حوکمیکی گشتی هاتیّت، دواتر سونه‌تیکی تر جیا‌کرایته‌وه له‌و حوکه
گشتیه. ^(۱)

بو‌مان پروون بویه‌وه که نیزنه‌که (پروخسه‌ته‌که) بو که‌سیکه که نازانیّت
و ناتوانیّت به‌جوانی سوره‌تی بخوینیته‌وه، پیشه‌وا شافیعی (خودا لئی رازی
بیّت) مافی نه‌وهی نه‌بووه که قیاسی تری له‌سەر بکات، چونکه بنه‌ماکه‌ی
ده‌زانی، به‌هه‌رحال ئیره شوینی پروون کردنه‌وهی بابه‌ته فیهیه‌که‌ی نیامی
شافیعی (خودا لئی رازی بیّت) نییه، به‌لکوو مه‌به‌ست خسته‌ن‌پرووی درو‌کانی
شه‌حروره به‌ناوی نیامی شافیعییه‌وه (خودا لئی رازی بیّت)، به‌پراستی
نیامی شافیعی (خودا لئی رازی بیّت) جوانی فهرمووه له‌بارهی که‌سانیکی
هاوشیوهی شه‌حرور که زانست به‌هه‌ر‌مه‌کی هه‌لده‌گرن:

(نهمه وینه‌ی که‌سی کو‌که‌ره‌وه‌ی چیلکه‌یه له‌شه‌واندا، چله‌دار و دره‌خت و
چیلکه ده‌قرتینی، و به‌بی ترس ده‌ستی بو ده‌بات و ده‌بات به‌شانیدا، بیج نه‌وه‌ی
بیر بکاته‌وه خو له‌وانیه له‌نیو چیلکه داره‌کاندا مار‌یک هه‌بیّت و پیوه‌ی بدات و
زیره‌ی لی هه‌لبسینیّت و نه‌میش ناگای له‌خو نه‌بیّت. ^(۲) نه‌مه‌ش واتای نه‌وه
ده‌گه‌یه‌نیّت که (هه‌رکه‌سیک ده‌ست بداته نووسینه‌وه‌ی بابه‌تی زانستی به‌بیج
نه‌وه‌ی تیگه‌شتیّت. ^(۳))

(۱) الرسالة، (ص ۵۴۵).

(۲) آداب الشافعی و مناقبه، عبدالرحمن ابن أبي حاتم الرازي، تحقيق: عبدالغني عبدالخالق،
تقديم: محمد زاهد الكوثري، دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان، الطبعة الأولى: ۲۰۰۳م، (ص ۷۴).

(۳) آداب الشافعی و مناقبه، عبدالرحمن ابن أبي حاتم الرازي، تحقيق: عبدالغني عبدالخالق،
تقديم: محمد زاهد الكوثري، دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان، الطبعة الأولى: ۲۰۰۳م، (ص ۷۴).

نکۆلی له هه‌ندیک بابەت که له قورئانی پیرۆزدا هاتووە:

شەحروور نکۆلی پروودانی موعجیزە ماددیەکانی پەيامبەر (ﷺ) دەکات که له ژيانیدا پروياندا بێت، وتی: "قورئان هیچ جۆرە موعجیزەیه‌کی ماددی تۆمار نه‌کردووە که له ژيانی پەيامبەردا (ﷺ) پرویداییت."^(۱)

دهی ئەوەتا خوای پەرورددگار دەفەرمووت: ﴿سُبْحَنَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ ۚ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ ۚ لِنُرِيَهُ مِنْ عَائِلَتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾^(۲)

واتا: «پاک و بێگەردی بۆ پەرورەین که شەو پەوی کرد بە بەندەکه‌ی له مزگەوتی حەرامدووە بۆ مزگەوتی ئەقسا، که چواردوورمان تەنیوێ بە بەرەکه‌ت، بۆ ئەوێ بەشیک له نیشانه‌کانی دەسەلاتمانی پیشان بدەین، هەر ئەو خوایەیه که بێسەر و بێنەرە.»

دهی ئەوەتا شەوپەوی پێ کردووە..

هەرۆه‌ها خوای گەورە دەفەرمووت: ﴿اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ ۖ وَالْقَمَرُ ۖ وَإِن يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ﴾^(۳)

واتا: «هاتنی پۆژی دوا‌ی نزیك بوو‌تەو‌ه و مانگیش شەقیبەرد (۱) سەرباری ئەوێ نیشانه‌یه‌ک دەبینن هێشتا هەر پشته‌له‌که‌ن و ده‌لێن ئەمە جادووی بەردەوامە.»

ئەو‌ه‌تا ئەمیش مانگی ماددی شەقی بردوو‌ه.

(۱) السنة الرسولية، (ص ۳۹).

(۲) سورة الاسرى، (الآية: ۱).

(۳) سورة القمر، (الآية: ۱ و ۲).

پیاوانی مئینه!

دوای نهوئی به بنه ماکانی شه حرور تیگه یشیت ده کرتت وئناي
نه نجامه کانیشی بکهیت، به لام سه سرورمان نهوئیه که دهیکاته نامرازی
گه یشتن بهو نه نجامانهی که وتوونی، نهوئا به گزی نهم نایه تها ده چته وه
که په رورده گار ده فهرمووئت: ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ
بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ﴾^(۱)

واتا: «پیاوان بالاده ستترن به سهر نافرته تاندا له بهر فه زلیکی خوی گه وره و
له بهر نهوئش که خه رجی و نه رکی ژیانیان له نه ستودایه.»

نهوئ شته سهیره چاوه پروانکراوهی شه حرور بیلیت له سهر سه ره تای نهم نایه ته،
نهوئیه که بیکاته به لگهی یه کسانن نیوان پیاوان و نافرته تان، لهو نیوهنده شدا
باسی «بالادهستی و میرات»^(۲)، ببینه له رافهی وشهی (الرجال) دا چی ده لیئت؟

ده لیئت: "الرجال: واتا پیاوان و نافرته تان"^(۳) به لام نهمه به بهجوو کترین ترازان
په یوهندی به نافرته تانه وه نامیئیت، جا نازانم چون رافهی نهم فهرمایشتهی
خوی گه وره ده کات:

﴿وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلَّذَكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ﴾^(۴)

واتا: «خوئ نه گهر کوومه لیئک برا و خوشک بوون نهوئ با ههر برابه ک دوو
هیندهی خوشکیکی ببات.»

لای نهم کابرایه بابته کان په یوهندی به زمانه وانیشه وه نییه، به لکوو

(۱) سورة النساء، (الآية: ۳۴).

(۲) الدرین والسلطة، (ص ۴۵۶).

(۳) الإسلام الأصل والصورة، (ص ۲۳۷).

(۴) سورة النساء، الآية (۱۷۶).

بەپىي داخۋازى رېڭخراۋە پەنھانىيە كانى پىشتى (دەستى پىشت بىرۆكە كانى شەحرور) دەجۈلپىتەۋە، بەلام لەسەرخۆبە بزىنن، ئەۋە شەحرور نەبوۋ دىگوت باشتىن راقە كار بۆ بەدىھىتئراۋە كان جەنابى دارۋىنە؟

ئىتەر بۆچى شەحرور خۆى راقەى ئەۋ ئايەتەنەى دەكات كە پەيۋەندىان بە پىۋان و ئافرەتەنەۋە ھەيە كە بەشىكن لە بەدىھىتئراۋە كان، ئەى بۆچى ناگەرپىتەۋە بۆلاى دارۋىن ھەتا بىيىنەت ئەۋ چى دەلپت، ئاخۆ دارۋىن بۆچۈنى يە كسانى پىۋان و ئافرەتان پىشتىگىرى دەكات؟

دارۋىن دەلپت:

"پىۋا بۆرتەر و لىھاتۋىترە بۆ شەپ و جەنگ، زىاتىش چالاك و بزۆۋە بەبەرۋورد لەگەل ئافرەتە، بەلكوۋ سەرچاۋەى داھىنەرانەى زىاتى ھەيە، يىگۈمانىن لەۋەشى كە قەبارەى مىشكى گەۋرەترىكە لە ھى ئافرەت." (۱)

خۆ ئىستا باشتىن راقە كار بۆ ئايەتە كانى سەبارەت بە بەدىھىتئراۋە كان بەلاى شەحرورۋە لەگەل خدى شەحروردا دژەيك ۋەستەنەتەۋە؟!

ئەۋەتا دارۋىن دەلپت: "جىاكارى زۆر ۋەۋون لەنىۋان ئافرەت و پىۋادا لە تواناكانى زەينى نىۋان ھەردوۋ پەگەزدا بەجۋانى لە پىگەى گەيشتنى پىۋان بەھەر پلە و پۆستىكى بەرز لە ھەموۋ بۋارە كاندا دەرەكەۋىت، پىژەكەى لای پىۋان زۆر زىاترە لەپىژەى ئافرەتان، جا ھەر بۋارىك يىت كە پىۋىستى بە تىفكرانى قوۋل ھەيىت، يان لىھاتۋىسى، يان تواناى ئەندىشە، يان تەنبا پىۋىستى بە ھەستەۋەرە كان ياخۇد تواناى دەست يىت.

خۆ ئەگەر خىشتەيەك بۆ تۆمارى جىاۋازىيە كانى نىۋان پىۋان و ئافرەتان بىكەين زىاتر بۆمان ۋەۋون دەبىتەۋە كە ھەر لە پىچ بىرىن و وئە و ھونەرى

هه‌لکۆلین و موسیقا، له‌گه‌ل‌یشیدا نووسینه‌وه‌ی بابه‌تی موسیقی و وتنه‌وه و ژه‌نین و میژوو و زانست و فەلسەفە، ئەمانه له‌گه‌ل‌ نیوه‌ی (ده‌رزهن) ده‌سته‌یه‌ک^(۱) له‌و ناوانه‌ی که ده‌چنه ژێر هه‌ر بابه‌ت‌یکیان‌وه، ده‌ی دوای ئەم به‌راوردانه هیچ بوارن‌ک بۆ ئەوه‌ش نام‌نیت‌ه‌وه که ته‌نانه‌ت به‌راورد بک‌رێت له‌نێوان پیاوان و ئاف‌ره‌تاندا.^(۲)

به‌لام چی ده‌ل‌یت له‌گه‌ل هه‌گبه‌ی پر چه‌واشه‌ی شه‌ه‌روور دا.

(۱) بۆ ئەم ده‌ر‌پ‌ر‌س‌پ‌ه‌وه‌ی (د‌ز‌ی‌ن‌ه) له‌ عه‌ره‌به‌که‌دا هات‌بوو که (دوانزه له‌هه‌رشت‌یک ده‌کات، وه‌لای خۆمان به‌ه‌وش‌ه‌ی ده‌سته‌یان ده‌رزهن) ئاماژه‌ی بۆ ده‌ک‌ر‌یت.

(۲) نشأة الإنسان، (۱۳۱/۳).

کۆتایی

بینیمان که چۆن خه‌لکانیکی زۆر له نووسهران هه‌رایان ناوه‌ته‌وه به‌ناوی مه‌نه‌ه‌جه‌وه، له‌کاتی‌کدا نه‌وانه‌ی که ده‌یان‌نوسن کۆمه‌لیک شتی زیاده‌ن و ته‌نیا له‌ پروکه‌شی زانستن، کۆمه‌له‌ دی‌رپێک که رپێک‌خواه‌ه بیانیه‌کان له‌ پشتیان‌ه‌وه یاری به‌ ده‌قه شه‌رعییه‌کان ده‌که‌ن، به‌لام وه‌کوو بنه‌مایه‌کی زۆر پته‌و مامه‌له‌یان له‌گه‌لدا ده‌کریت، و به‌ته‌واویش ملکه‌چیان ده‌بن وه‌کوو بلیی بابه‌تیکی یه‌ کلاکراوه‌ و چه‌سپاوین، له‌پێناو به‌رژه‌وه‌ندی نه‌و رپێک‌خواه‌ه‌شدا ملی هه‌موو ده‌قی‌ک و مانا‌کانیشی خوار ده‌کرته‌وه، به‌لام به‌سته‌ با هه‌لو‌سته‌یه‌ک بکه‌ین، ناخۆ (سه‌ختی پرووت و ره‌جالی باشته‌ له‌ پۆشاک‌ی شروشه‌ور؟)^(۱)

خۆ لانی که‌م پۆشاک‌ی شروشه‌ور نه‌نگیه‌کان داده‌پۆشیت و تا راده‌یه‌کیش جوانی ده‌رده‌خات، ئیتر بۆچی شه‌ه‌روور به‌ نیس‌لام وه‌کو خۆی رازی نیه‌ و رپێگه‌ی ناخنینی نه‌و سیسته‌مانه‌ بۆ نیس‌لامی گرتۆته‌به‌ر و به‌ناوی ئایینه‌وه‌ ده‌وت؟ له‌پیش‌چاوی موس‌لمانان خۆی پێ ده‌راز‌نیتته‌وه؟ ناخۆ بۆچی پروو‌راسته‌نه‌ نالیت بۆچونه‌کانم له‌سه‌ر بیر‌ی نه‌و رپێک‌خواه‌ه‌ه‌ بوون‌یاد ناوه‌، له‌ بر‌ی نه‌وه‌ی بلیت من بۆچونه‌کانم هه‌مووی هه‌لقوولاوی قورثانه‌ به‌ خوێندنه‌وه‌یه‌کی تازه‌ی سه‌رده‌میانه‌وه؟

(۱) ئەم پهنده‌به‌زۆر شیواز و زۆر مانا لیک ده‌دریته‌وه، نزیکترین مانا بۆ ئێره‌، به‌پێی دێر‌ه‌کانی دوا‌ی خۆی ئەمه‌بوو که‌نوسومه‌، پت ده‌چیت که‌سی‌ک زیاتر هاوک‌ارمان بکات بۆ مانایه‌کی ته‌واو تر.. (وه‌رگێر)، ده‌قی پهنده‌که‌: (العری الفادح خیر من زی الفاضح).

(۲) الكنز المدفون والفلک المشحون، جلال الدین السیوطی، ضبطه‌: محیی الدین الصغیر، دار الکتب العلمیه‌، بیروت-لبنان، (ص ۸۹).

نایا ئەم ڕینگایەش هەمان ئەو ڕینگایە نیه که فیرعهون دەبگرته بهر،
 بۆگەیشتن به هەمان ئەنجام و دەرهنجام؟ کاتیئکئەبگوت: ﴿فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ
 الْأَعْلَى﴾^(۱) واتا: «من پهروهرد گاره بهرز و بلندە که تانم.» خو وا دەرده خات زۆر
 ڕون و ڕهوان و جوان دەدوێت...! و بێ پهردە خوێ له خوای ئەو خەلکە دەزانیت.
 ههروهها: ﴿قَالَ فِرْعَوْنُ مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَىٰ وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ
 الرَّشَادِ﴾^(۲) واتا: «فیرعهون گوتی: هیچ شتی کتان پیشان نادهم جگە له بۆچوونی
 خۆم، وه جگە له ڕینگە ی ڕینمای و تیگەیشتن ڕینگە یه کی ترتان پیشان نادهم.»
 بهلام شه حروور له جیاتی ئەو ی به کورتی و پوختی بلیت ئەو ی دەبلیم
 بۆچوونی خۆمه، دواتر بلیت من پهروهرد گاری نیوهم! که چی هانا بۆ ئەو
 دەبات که له ژیری ناوی پهروهرد گاردا قسه کانی خو ی بکات، نایا ئەمه خو
 ههشاردان نییه له پستی پهردە ی دهقه کانه وه؟ ئاخۆ بازرگانیه کی تر نییه
 به ناوی خواوه له کاتیئکدا هیچ په یهوندی به په رتوو که کی خواوه نییه؟

وتهیه کی ڕوونی موحه ممه د شه حروور ههیه پیده چیت هاوکار بیت بۆ
 تیگەیشتن له هوکاری ئەم گهمدی که له بوا ی ناییندا دهیکات، له میانه ی
 وتار ئکیدا که له په یمانگای په یهوندیه ڕۆشن بیریه کانی دهروه ی ئەلمانیدا
 بوو، وتی:

"دەلیم: ئایین له ناوچه عەرەبی و ئیسلامیه کاندایا که پیکهینه ی ڕۆشن بیر
 و بزوتنه ی بنچینه یی رهفتاره کانه، بۆیه زۆر پیوستمان به ڕوونکردنه وه و
 بنه ماکاری ههیه بۆ ئەم تیگەیشتنانه له رینگە ی چاکسازی له داهینان و
 ناییندا، بۆ ئەو ی ئەم تیروانینانه بیت به به شیک له ئایین. (۳) (۴)"

(۱) سورة النازعات، (الآية: ۲۴).

(۲) سورة الغافر، (الآية: ۲۹).

(۳) الإسلام الأصل و الصورة، (ص ۸۳).

(۴) مەبەستی ئەو یه که مادام ئاین بنچینه و بزوتنه ی ڕۆشن بیر و شارستانییه ته، پیوسته

بەپراستى ئەمە رەفتارىڭى پراگماتىكى پلە بالايە، چونكە ھېچ گۆي بە ھەقىقەت نادات، بەلكو زۆر بە پوونى دەلىت: "تېرۋانىنە عالەمانىيەكان شىكۈناكەن مەگەر لەژىر پەردەي ئايىندا بىخىنە پوو، مەگەر نا ھەرگىز ھېچ كارىگەرىيەكى نايىت لە ناوچە غەربىي و ئىسلامىيەكاندا." ئەلبەتتە ئەمە بە دەرپرېنىڭى پوونتەر:

(ھەر ھزرىڭى لاھوتى سەلما كە بەھايەكى ھەيە لە ژيانى بەرجەستە و ھەستىپىكرادا، كەواتە ئەو ھزرىڭى تەواو لەي كەسانى پراگماتىكى، و ماناي وايە بەو ئاستە سوود بەخشە.)^(۱)

ئەمە رەفتارىڭى ئايدۆلۈزىيە كە ھېچ پەيۋەندى بە بوارەكانى زانستەو ەنيە، بەلكو لەپراستىدا كالا فروشى و ساغ كوردنەو ەي بىرىڭى سواو ە بازارەكانى ەزردا، بەلام بە پەردەپۇشىي ئايىنەو، چونكە كىرپارەكان تەنيا بە بانگەشە و رېڭكلامى ئايىنى سەرنجيان رادەكىشەرت بۇ كرىن، بەلام دواي ەممو ئەوانە بە مەھەممەد شەخروور دەلىين: تەنانەت ئەگەر ئەم رېڭەيشت گرتۆتە بەر بۇ ساغ كوردنەو ەي كالا بى بەھاكانت، نەتتوانىو ە تۆكمە و جوان ئەنجامى بەدەيت، بەلكو ەممو ئەو دېرە پەشانەي كە پەرەي پەرتووكەكانت پى پر كوردوون ھېچ نىن جگە لە تەواو كاريەك بۇ ئاوينشانەكەمان كە «ئەنگلىزچە ۋاشەكارى» يە.

ئېمە ھەرچىمان دەۋىت لەژىر پەردەي ئايندا بىخەينەپوو بۇ مىللەتانى مۇسلمان! (خوای گەورە خەجالەتى بىكات بۇ چ مرقىك بوو) (وەرگىر).

(۱) البراجماتىة، وليم جيمس، (ص ۹۶).

سه‌رچاوه‌کان

تجفیف منابع الإرهاب، محمد شحرور، معهد الدراسات الفكرية المعاصرة، لبنان - بیروت، توزیع الأهالي، دمشق - سوريا، الطبعة الأولى: ۲۰۰۸.

الدولة والمجتمع، محمد شحرور، الأهالي للطباعة والنشر والتوزيع، دمشق، سوريا.

الدين والسلطة: قراءة معاصرة للحاكمية، محمد شحرور، دار الساقی، بیروت - لبنان، الطبعة الأولى: ۲۰۱۴ م.

السنة الرسولية والسنة النبوية، رؤية جديدة، محمد شحرور، دار الساقی، بیروت - لبنان، الطبعة الأولى: ۲۰۱۲ م.

الكتاب والقرآن، محمد شحرور، الأهالي للطباعة والنشر والتوزيع، دمشق - سوريا.

مجموع فتاوى لأحمد بن تیمیة، جمعها وترتيبها: عبد الرحمن بن قاسم، يساعده ابنه محمد، طبع بأمر: فهد بن عبد العزيز آل سعود، طبع في المدينة المنورة بمجمع الملك فهد لطباعة النبیل. مصحف بإشراف وزارة الشؤون الإسلامية والأوقاف والدعوة والإرشاد ۱۴۲۵ هـ - ۲۰۰۴ م.

مختصر الصواعق المرسلة على الجهمیة والمعطلة، ابن قیم الجوزیة، تحقیق: سید، عمران دار الحديث، القاهرة، ۲۰۰۵ م.

المغالطات المنطقية، عادل مصطفى، المجلس الأعلى للثقافة القاهرة، ۲۰۰۷ م.

نحو أصول جديدة للفقہ الإسلامی، محمد شحرور، الأهالی للطباعة والنشر، دمشق - سوریه، الطبعة الأولى ۲۰۰۰م.

الرسالة، محمد بن إدريس الشافعی، تحقیق: أحمد شاکر، مكتبة دار التراث القاهرة، الطبعة الثانية: ۱۹۷۹م.

قصة حياة تشارلس داروین: تحریر فرانسیس داروین، ترجمة ومراجعة مجدی محمود الملیجی المركز القومي للترجمة، القاهرة، ۲۰۱۱م.

القصص القرآنی قراءة معاصرة، محمد شحرور، دار الساقی بالاشتراك مؤسسة الدراسات الفکرية المعاصرة، بیروت - لبنان، الطبعة الأولى : ۲۰۱۰م، الجزء الأول.

القصص القرآنی قراءة معاصرة، محمد شحرور، دار الساقی، بیروت - لبنان، الطبعة الأولى: ۲۰۱۲م، الجزء الثاني.

الموسوعة الفقهية، وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية - الكويت طباعة ذات السلاسل - الكويت، الطبعة الثانية: ۱۴۰۶ هـ - ۱۹۸۶م.

صحيح البخاری، محمد بن إسماعیل البخاری، دار ابن کثیر، دمشق - بیروت، الطبعة الأولى: ۱۴۲۳هـ - ۲۰۰۲م.

الكتاب المقدس، نداء الرجاء - شتوتغارت - ألمانيا، ترجمة: فاندایاک والبستاني منقحة: ۱۹۹۱م.

شرح الإيمان المسيحي، أمبروسيوس أسقف ميلان) ترجمة نصحي عبد الشهيد المركز الأرثوذكسی للدراسات الآبائية القاهرة، ۲۰۰۵م.

سنن أبي داود سليمان بن الأشعث السجستاني، حققه: شعيب الأرناؤوط، محمد كامل قره بللي عبد اللطيف حرز الله، دار الرسالة العالمية، دمشق، الطبعة الأولى: ۱۴۳۰ هـ - ۲۰۰۹م.

الفتاوى والرسائل الصغرى، أحمد الغماري، جمع وترتيب عبدالله التليدي، الطبعة الأولى: ٢٠٠١م.

الحقيقة والمجاز في الكتاب والسنة وعلاقتها بالأحكام الشرعية، حسام الدين موسى عفانة، إشراف: ياسين الشاذلي، جامعة أم القرى / كلية الشريعة والدراسات الإسلامية (رسالة ماجستير : ١٩٨١ م - ١٩٨٢م).

الحقيقة والمجاز، أحمد بن تيمية تحقيق محمد بن حامد بن عبد الوهاب دار البصيرة، الإسكندرية.

إحياء علوم الدين محمد الغزالي (أبو حامد)، ويذيله المغني عن حمل الأسفار في الأسفار في تخريج ما في الإحياء من الأخبار، عبد الرحيم بن الحسين العراقي، دار إحياء الكتب العربية، فيصل عيسى البابي الحلبي.

الإشارة إلى الإيجاز في بعض أنواع المجاز، عز الدين عبد العزيز بن عبد السلام، دار المعرفة، بيروت - لبنان.

دامغ الباطل وحتف المناضل علي بن الوليد، تقديم وتحقيق مصطفى غالب، مؤسسة عز الدين بيروت - لبنان، ١٩٨٢م.

بحثاً عن عالم أفضل كارل بوير، ترجمة: أحمد مستجير مهرجان القراءة للجميع، ١٩٩٩م.

الكافية الشافية في الانتصار للفرقة الناجية، محمد بن أبي بكر بن أيوب ابن قيم الجوزية، تحقيق: محمد بن عبد الرحمن العريفي - ناصر بن يحيى الحنيني - عبد الله بن عبد الرحمن الهذيل - فهد بن علي المساعد، دار عالم الفوائد، مكة، الطبعة الأولى: ١٤٢٨هـ.

الإسلام الأصل والصورة، محمد شحرور، طوى للنشر والثقافة والإعلام، لندن، الطبعة الأولى: ٢٠١٤م.

موقف ابن تیمیہ من المعرفة القبلية وشيء من آثاره الفلسفية يوسف سمرين،
إشراف سري نسيبة جامعة القدس فلسطين (رسالة ماجستير / ۲۰۱۷م).

حاشية البيجوري على جوهرة التوحيد، حققه وعلق عليه علي جمعة، دار
السلام للطباعة والنشر والتوزيع، القاهرة، الطبعة الأولى: ۱۴۲۲ هـ - ۲۰۰۲ م.

المغني في أبواب التوحيد والعدل، القاضي عبد الجبار، قوم نصه: إبراهيم
الأيباري، إشراف طه حسين، لجنة التأليف والترجمة والنشر، القاهرة - مصر.

شرح العقيدة الطحاوية، شجاع الدين هبة الله بن أحمد الحنفي الماتريدي،
تحقيق جاد الله بسام صالح دار النور المبين للنشر والتوزيع، عمان - الأردن،
۲۰۱۴م.

الخلاف محمد بن الحسن | مؤسسة النشر الإسلامي التابعة لجماعة المدرسين،
قم - إيران، الطبعة الأولى: ۱۴۱۷هـ.

الإصباح على المصباح في معرفة الملك الفتاح، إبراهيم بن أحمد المؤيدي،
تحقيق: عبد الرحمن بن حسين محمد بن شايم، مؤسسة الإمام زيد بن علي
الثقافية، صنعاء - الجمهورية اليمنية، الطبعة الأولى: ۱۴۲۲ هـ - - - ۲۰۰۲ م.

الحق الدامغ، أحمد بن حمد الخليلي، سلطنة عمان - مسقط، ۱۴۰۹هـ.

طبقات الشافعية الكبرى، تاج الدين أبو نصر عبد الوهاب بن علي بن عبد
الكافي السبكي، تحقيق: محمود محمد الطناحي - عبد الفتاح الحلو، فيصل
عيسى البابي الحلبي، ۱۳۸۳ هـ - ۱۹۶۴ م.

مدارج السالكين ابن قيم الجوزية، تحقيق: ناصر بن سليمان السعوي - علي
بن عبد الرحمن القرعاوي - صالح بن عبدالعزيز التويجري . - خالد بن عبد العزيز
الغنيمة - محمد بن عبد الله الخضيري، دار الصميعي للنشر والتوزيع، الرياض،
۱۴۳۲ هـ - ۲۰۱۱م.

العقيدة الواسطية، أحمد بن تيمية، تحقيق: أشرف بن عبدالمقصود أبو محمد أضاء السلف الرياض، الطبعة الثانية: ١٩٩٩م.

جامع العلوم والحكم في شرح خمسين حديثا من جوامع الكلم، ابن رجب الحنبلي، تعليق وتحقيق ماهر ياسين الفحل، دار ابن كثير دمشق - بيروت الطبعة الأولى: ١٤٢٩ هـ - ٢٠٠٨م.

أرسطو عند العرب، دراسة ونصوص غير منشورة، عبد الرحمن بدوي، وكالة المطبوعات، الكويت، الطبعة الثانية، ١٩٧٨م.

كتاب النفس، أرسطو طاليس، نقله إلى العربية أحمد فؤاد الأهواني، راجعه عن اليونانية جورج قنواني، دار إحياء الكتب العربية مصطفى البابي الحلبي وشركاؤه، الطبعة الأولى: ١٩٤٩م.

الإشارات والتنبيهات، ابن سينا، مع شرح: نصير الدين الطوسي، تحقيق: سليمان دنيا دار المعارف، القاهرة - مصر الطبعة الثالثة.

أرسطو طاليس المعلم الأول، ماجد فخري، المطبعة الكاثوليكية، بيروت - لبنان، ١٩٥٨م.

منطق أرسطو، تحقيق: عبد الرحمن بدوي، وكالة المطبوعات - الكويت، دار القلم بيروت - لبنان، الطبعة الأولى ١٩٨٠م.

تهافت الفلاسفة، أبو حامد الغزالي، دار المعارف بمصر، الطبعة الرابعة.

فك الشيفرة الماسونية، إيان جيتينز، ترجمة غادة حرب دار صفحات للنشر والتوزيع، دمشق - سورية، الإصدار الأول: ٢٠١٢م.

(٤٦) الإسلام والإنسان من نتائج القراءة المعاصرة، محمد شحرور، دار الساقى، بيروت - لبنان، الطبعة الأولى: ٢٠١٦م.

الإحكام في أصول الأحكام علي بن أحمد بن سعيد بن حزم الأندلسي أبو محمد، دار الآفاق الجديدة، بيروت - لبنان ١٤٠٣ هـ - ١٩٨٣ م.

أم الكتاب وتفصيلها؛ قراءة معاصرة للحاكمية الإنسانية تهافت الفقهاء والمعصومين محمد شحرور، دار الساقى، بيروت - لبنان، الطبعة الأولى: ٢٠١٥ م.

الجامع لسيرة شيخ الإسلام ابن تيمية خلال سبعة قرون، محمد عزيز شمس - علي بن محمد العمران دار عالم الفوائد مكة المكرمة، الطبعة الثانية: ١٤٢٢ هـ.

الرد على الجهمية والزنادقة فيما شكوا فيه من متشابه القرآن وتأولوه على غير تأويله، أحمد بن حنبل، تحقيق: صبري بن سلامة شاهين دار الثبات للنشر والتوزيع، الطبعة الأولى: ١٤٢٤ هـ - ٢٠٠٣ م.

الملل والنحل، محمد بن عبد الكريم الشهرستاني، صححه أحمد فهمي محمد، دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان، الطبعة الثانية: ١٩٩٢ م.

مقالات الإسلاميين واختلاف المصلين، أبو حسن الأشعري، تحقيق: محمد محي الدين عبد الحميد المكتبة العصرية صيدا - بيروت، ١٤١١ هـ - - ١٩٩٠ م.

الحلاج الأعمال الكاملة، جمع: قاسم محمد عباس، دار رياض الريس، الطبعة الأولى: ٢٠٠٢ م.

فتح المجيد شرح كتاب التوحيد عبد الرحمن بن حسن بن محمد بن عبد الوهاب حققه: عبد القادر الأرنبوط، مكتبة دار البيان، دمشق - بيروت، الطبعة الأولى: ١٩٨٢ م.

القاعدة المراكشية ابن تيمية تحقيق ناصر بن سعد الرشيد - رضا بن نعيان معطي، مطابع الصفا - مكة المكرمة، ١٤٠١ هـ.

تناقضات منهجية؛ نقد رسالة عدنان إبراهيم للدكتوراه، يوسف سميرين، مركز

، دلائل، الرياض، الطبعة الأولى: ١٤٣٨هـ.

مختارات ماركس وإنجلز، دار التقدم موسكو - الاتحاد السوفيتي.

الإسلام والإيمان منظومة القيم، محمد شحرور، الأهالي للنشر والتوزيع، دمشق - سورية، الطبعة الأولى: ١٩٩٨م.

نشأة الإنسان تشارلس داروين ترجمة وتقديم: مجدي محمود المليجي، المجلس الأعلى للثقافة، القاهرة، ٢٠٠٥م.

أصل الأنواع؛ نظرية النشوء والارتقاء تشارلز داروين، ترجمة: إسماعيل مظهر، دار التنوير للطباعة والنشر والتوزيع، بيروت - لبنان، سنة الطبع: ٢٠٠٨م.

كتاب التوحيد، أبو منصور محمد بن محمد الماتريدي السمرقندي، تحقيق: بكر طوبال أو غلى، محمد آروشى، دار الصادر، بيروت - لبنان.

الإقناع في مسائل الإجماع علي بن محمد بن عبد الملك (أبو الحسن بن القطان)، تحقيق حسن بن فوزي الصعيدي الفاروق الحديثة للطباعة والنشر، الطبعة الأولى: ١٤٢٤ هـ - ٢٠٠٤ م.

ديلكتيك الطبيعة فريدريك إنجلز، نقله إلى العربية وقدم له: توفيق سلوم، دار الفاربي، بيروت - لبنان، الطبعة الثانية: ٢٠١١م.

الرد على المنطقيين أحمد بن تيمية دار ترجمان السنة، لاهور باكستان، ١٣٩٧ هـ - ١٩٧٦م.

شرح ابن عقيل على ألفية ابن مالك علق عليه: قاسم الشماعي الرفاعي، دار القلم، بيروت - لبنان.

ذخائر الأعلام شرح ترجمان الأشواق، محيي الدين بن عربي، المطبعة الأنسية، بيروت، ١٣١٢هـ.

نقد الفكر الديني، صادق جلال العظم، دار الطليعة للطباعة والنشر، بيروت، لبنان الطبعة الثانية: ١٩٧٠م.

علم اللاهوت، بحسب معتقد الكنيسة القبطية الأرثوذكسية ميخائيل مينا، تقديم يوساب الثاني، مطبعة الأمانة - مصر، الطبعة الرابعة ١٩٤٨م.

الغيث المنسجم في شرح لامية العجم، واللامية للطغرائي والشارح هو صلاح الدين الصفدي، وبها مشه: شرح العيون في شرح رسالة ابن زيدون لمحمد بن نباتة المصري، المطبعة الأزهرية المصرية، الطبعة الأولى ١٣٠٥ هـ..

الداروينية الجديدة: صانع الساعات الأعمى، ريتشارد دوكنز، ترجمة مصطفى إبراهيم فهمي، دار العين للنشر، الطبعة الثانية: ٢٠٠٢م.

لماذا أنا ملحد؟، إسماعيل أحمد أدهم، مطبعة التعاون - الإسكندرية، ١٩٣٧م.

فلسفات عصرنا تياراتها، مذاهبها أعلامها، وقضاياها، جان فرانسوا دورتيي، ترجمة: إبراهيم صحراوي، الدار العربية للعلوم ناشرون، بيروت - لبنان، الطبعة الأولى: ٢٠٠٦م.

منطق البحث العلمي كارل بوبر ترجمة وتقديم: د. محمد البغدادي، المنظمة العربية للترجمة، بدعم من مؤسسة الفكر العربي، توزيع مركز دراسات الوحدة العربية، الطبعة الأولى: شباط (فبراير) ٢٠٠٦م.

أقول الأصنام، فريريك نيتشه ترجمة حسان بورية، محمد الناجي، أفريقيا الشرق، الطبعة الأولى: ١٩٩٦م.

مراسلات ماركس إنجلز، ترجمة: فؤاد أيوب، دار دمشق للنشر والتوزيع، ط ١، ١٩٨٣م.

البراجماتية، وليم جيمس ترجمة محمد علي العريان، تقديم: زكي نجيب محمود المركز القومي للترجمة، القاهرة - مصر، ٢٠٠٨م.

الموسوعة الفلسفية، بإشراف روزنتال، يودين، ترجمة: سمير كرم مراجعة صادق جلال العظم، جورج طرابيشي، دار الطليعة للطباعة والنشر، بيروت - لبنان.

منهاج السنة النبوية في نقض كلام الشيعة والقدرية، أحمد ابن تيمية، تحقيق: محمد رشاد سالم، جامعة الإمام محمد بن سعود الإسلامية، الطبعة الأولى: ١٤٠٦ هـ - ١٩٨٦م.

تأسيس ميتافيزيقا الأخلاق، أمانويل كنت ترجمة عبد الغفار مكاوي، منشورات الجمل كولونيا - ألمانيا، الطبعة الأولى: ٢٠٠٢م.

تفسير القرآن العظيم إسماعيل بن عمر ابن كثير، حققه سامي بن محمد السلامة، دار طيبة للنشر والتوزيع، الرياض - المملكة العربية السعودية، الطبعة الثانية: ١٤٢٠ هـ - ١٩٩٩م.

درس القرن العشرين كارل بوير ترجمة: الزواوي بغفورة لخضر مذبوح الدار العربية ناشرون - لبنان، منشورات الاختلاف - الجزائر، الطبعة الأولى: ١٤٢٩ هـ - ٢٠٠٩م.

أصول الأصوليات والتعصبات السلفية، روجيه جارودي، مكتبة الشروق، يناير ١٩٦٦م.

البحث عن الزمن المفقود؛ جانب منازل السلوان، مارسيل بروس، ترجمة: إلياس بديوي، دار شرقيات للنشر والتوزيع القاهرة، الطبعة الثانية: ١٩٩٥م.

الرد على الجهمية، عثمان بن سعيد الدارمي، قد له وخرج أحاديثه بدر البدر، الدار السلفية، الكويت، الطبعة الأولى: ١٤٠٥ هـ - ١٩٨٥م.

رد الدارمی عثمان بن سعید علی بشر المریسی العنید، صححه وعلق علیه:
محمد حامد الفقی، دار الکتب العلمیة، بیروت - لبنان.

الاختلاف في اللفظ والرد على الجهمية والمشبهة، عبد الله بن مسلم بن
قتيبة، قدم له وعلق عليه عمر بن محمود، دار الایة الریاض، الطبعة الأولى:
۱۹۹۱م.

کفاحی، أدولف هتلر، ترجمة: لويس الحاج، بیسان، الطبعة الثانية: ۱۹۹۵م.
خرافات عن الأجناس جوان کوماس ترجمة: محمد ریاض، مؤسسة هنداوی
للتعلیم والثقافة، القاهرة.

الإسلام والنزعة الإنسانية العلمانية، صادق جلال العظم ترجمة: فالح عبد
الجبار، دار المدى للثقافة والنشر، دمشق - بیروت، الطبعة الأولى: ۲۰۰۷م.

الفهرست، محمد بن إسحق النديم دار المعرفة، بیروت - لبنان.

أساس التقديس، محمد بن عمر الرازي، تحقيق: أحمد حجازي السقا، مكتبة
الكليات الأزهرية، القاهرة.

بيان تلبیس الجهمية في تأسيس بدعهم الكلامية، أحمد ابن تیمیة، مجمع
الملك فهد لطباعة المصحف الشريف ۱۴۲۶هـ.

البديل، روجیه جارودی، ترجمة طرايشي، دار الآداب، بیروت - لبنان.

الخلاصة اللاهوتية، توما الاكويني، ترجمه من اللاتينية إلى العربية بولس
عواد طبع بالطبعة الأدبية، بیروت - لبنان ۱۸۸۷م.

الأم، محمد بن إدريس الشافعي، تحقيق وتخریج: رفعت فوزي عبد المطلب،
دار الوفاء - المنصورة، الطبعة الأولى: ۱۴۲۲هـ - ۲۰۰۱م.

آداب الشافعي ومناقبه، عبد الرحمن بن أبي حاتم الرازي تحقيق: عبد الغني عبد الخالق تقديم محمد زاهد الكوثري دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان، الطبعة الأولى: ۲۰۰۳م.

الكنز المدفون والفلک المشحون، جلال الدين السيوطي ضبطه محيي الدين الصغير، دار الكتب العلمية، بيروت-لبنان.

المواقع الإلكترونية:

<http://shahrour.org>

<http://www.aljazeera.net>

<http://www.un.org/ar>

یوتیوب:

عبقریة، داروین، ریتشارد دوکنز

ناوهڕۆک

- پێشهکی وهڕگێڕ 0
- پیش دهستپێک ۷
- دهروازه ۹
- پێشهکی ۱۳
- دژی چهسپاوهکان! ۲۱
- هه‌لۆیستی شه‌حرور له‌باره‌ی باوه‌ربوون به‌ خوای گه‌وره‌ و سیفه‌ته‌کانی ۴۳
- هه‌لۆیسته‌ی شه‌حرور له‌مه‌ڕ بوونی (الله) سبحانه‌ و تعالی: ۴۵
- هه‌لۆیسته‌ی له‌مه‌ڕ قورئانی پیرۆز: ۵۱
- هه‌لۆیستی شه‌حرور له‌باره‌ی توانای خوای گه‌وره‌ ۶۲
- هه‌لۆیستی له‌باره‌ی زانستی خوای گه‌وره‌وه: ۶۹
- هه‌لۆیستی شه‌حرور له‌مه‌ڕ ئاویته‌بوونی خوا له‌گه‌ڵ به‌دییه‌ئێراوه‌کانیدا (الحلول): .. ۷۷
- بنهما په‌نه‌انه‌کان: ۸۶
- داروینیزم، جه‌مبیزم و جگه‌ له‌وانه‌ش: ۹۰
- چارنامه‌ی جیهانی - به‌هاکانی خۆرئاوایی: ۱۲۷
- ئهرستۆگهریی ۱۴۲
- هه‌ندیک بابته‌ی تر ۱۴۸
- درۆ به‌ناوی شافیه‌یه‌وه (خودا لێی رازی بێت): ۱۴۹
- نکوولی له‌ هه‌ندیک بابته‌ که‌ له‌ قورئانی پیرۆزدا هاتووه: ۱۵۲
- پیاوانی مێینه‌! ۱۵۳
- کووتایی ۱۵۶
- سه‌رچاوه‌کان ۱۵۹

نەنگتەرین چەواشەکاری

زۆر هەولدارا بۆ دەرھێنانی قورئانی پیرۆز لە دڵ و ژيانى
موسلماناندا، بە لām دوای ئەو بەیان دەرکەوت کە ئەستەمە وشەکانی
بگۆڕن و یاری بە پیتەکانی بکەن، ناچار پەنایان برد بۆ گۆڕینی
ماناکانی لە ژێر پەردەى "خوێندنەوێى سەردەمیانە بۆ قورئان"، جا لادان
و بیدەى وەهایان کردوو بە وشە و دەقەکانى لە پاقە و
مەبەستەکانیدا هەرگیز خوای گەورە بەو پەهەندە پەيامەکەى
نەناردوو، هەرگیز موسلمانان لە ماوێى 1400 سالدا لادانى وایان
نەبینووە، لەم هەولەدا؛ رێچکەى کرۆکەگەراکان (باتنییەکان) یان
گرتوووە تەبەر، بە لām بانگەشەى ماناکارى بۆ قورئان بە شێوازیکی تر کە
بە جۆریک بوو کەس نایزانیت جگە لە ئەوان!

نرخ: ٤٠٠٠ دینار

9 782562 101760